

ÇOMÜ LJAR (2024) Cilt 5 Sayı 10

e-ISSN: 2717-8285

Editör Kurulu

Baş Editör

Doç. Dr. Mustafa Sakaldaş

Editör Yardımcısı

Doç. Dr. Mesut Yücesan

Editör Yardımcısı

Doç. Dr. Timuçin Everest

Teknik Editör

Öğr. Gör. Dr. M. Onur Ünal

Yazım ve Dil Editörü

Öğr. Gör. Dr. M. Onur Ünal

Yayın Editörü

Doç Dr. Mustafa Sakaldaş

Yayın veya Danışma Kurulu

Prof. Dr. Fatih Şen

fatih.sen@ege.edu.tr

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Kenan Kaynaş

k_kaynas@comu.edu.tr

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Volkan Alptekin

volkan.alptekin@ikcu.edu.tr

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Halil Özekicioğlu

hozekicioglu@akdeniz.edu.tr

Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Uğur Ünal

ugunal@ku.edu.tr

Koç Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye-Rusya Dış Ticaretine Etkileri Berkay ARSLAN	1
Uluslararası Hukuk'ta Soykırım Suçu ve Meşru Müdafaa Hakkı: İsrail'in Gazze Saldırısının Adlandırılması Sorunu Yunus Can POLAT	7
Bayramiç (Çanakkale) İlçesinde Akdeniz Meyve Sineği, <i>Ceratitis capitata</i> (Wiedemann, 1824)'nın Bazı Meyve Bahçelerinde Popülasyon Gelişmesinin Belirlenmesi Mestan AKÇİL, Burak POLAT	17
Panait Istrati'nin Romanlarında Sosyalizm Abdullah ÖZÇELİK	29
Ege Bölgesi'nde Milli Mücadele'yi Örgütleyen Mülki İdare Amirleri Süleyman TOPUZ, Yurdanur Ural USLAN	41
Pigouvian Vergi Olarak Çevre Vergileri: Çevre Temizlik Vergisi Özelinde Bir Tartışma Mehtap ÖKSÜZ	52

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye-Rusya Dış Ticaretine Etkileri

Berkay Arslan

<https://orcid.org/0009-0005-8704-6697>

Ç.O.M.Ü., Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, 17020, Çanakkale, Türkiye

*Sorumlu yazar: arslan.berkay.ba@gmail.com

Özet

Bu makalede, Rusya-Ukrayna savaşının Türkiye ile Rusya arasında gerçekleşen dış ticarete etkileri kapsamlı bir biçimde analiz edilecektir. Savaşın başlamasından bu yana geçen zamanda, iki ülke arasında gerçekleşen ticaret ilişkilerinde ve ticaret hacminde önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Çalışmada, savaş sürecinde Türkiye-Rusya arasındaki gerçekleşen dış ticaret faaliyetinde yaşanan değişimler incelenecektir. Makale, 2022 ve 2023 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmada kullanılacak veriler Türkiye İstatistik Kurumu ve TradeMap üzerinden elde edilecektir. Araştırmanın sonucuna göre, birçok ülkenin Rusya'ya karşı oldukça fazla yaptırım uygulamasına rağmen, Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaret hacmi, savaş sonrasında önceki dönemlerin çok üzerinde bir oranda artmıştır. Analiz, sadece mevcut durumun değerlendirmesi ile sınırlanmamış, Türkiye'nin krizin sonucu elde ettiği avantajı ticari ilişkileri geliştirerek uzun yıllar boyunca sürdürebilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, İthalat, İhracat, Dış Ticaret

The Effects of the Russia-Ukraine War on Turkey-Russia Foreign Trade

Abstract

This article will comprehensively analyze the impact of the Russian-Ukrainian war on foreign trade between Turkey and Russia. Since the beginning of the war, there have been significant changes in trade relations and trade volume between the two countries. The study will analyze the changes in foreign trade activity between Turkey and Russia during the war. The article covers the years 2022 and 2023. The data to be used in the study will be obtained from the Turkish Statistical Institute and TradeMap. According to the results of the research, the volume of foreign trade between Turkey and Russia has increased at a rate much higher than the previous periods in the post-war period, despite the fact that many countries have imposed considerable sanctions against Russia. The analysis is not only limited to the assessment of the current situation, but also suggests that Turkey can sustain the advantage gained as a result of the crisis for many years by improving trade relations.

Keywords: Turkey, Russia, Import, Export, Foreign Trade

Giriş

Rusya-Ukrayna savaşı, son yüzyılın en önemli jeopolitik krizlerinden biri olarak küresel gündem de yerini almıştır. Bu savaş, sadece bölgesel ekonomiye değil, küresel ekonomiye de büyük etkileri olmuştur. Türkiye, jeopolitik konumu itibariyle bu savaşın ekonomik yansımalarına doğrudan ve dolaylı şekilde maruz kalan ülkeler arasındadır. Savaşın başlamasıyla birlikte enerji, sanayi ve tarım başta olmak üzere birçok sektörde Türkiye-Rusya dış ticaretinde farklı dinamikler gözlemlenmiştir. Türkiye için Rusya'nın en büyük doğal gaz tedarikçisi olması nedeniyle, enerji fiyatları ve tedarik zincirinde oluşan olumsuzluklar enerji ticaretine de yansımıştır.

Rusya ile Ukrayna arasındaki gerilim, küresel çapta politik ve ekonomik etkiler yaratmıştır. Bu çalışmada, savaşın Türkiye ile Rusya arasında gerçekleşen dış ticarete yansıyan etkileri kapsamlı olarak ele alınarak incelenecektir. Rusya ve Ukrayna geriliminin Türkiye'nin dış ticaretini ne derecede etkileyeceği önemli bir sorundur. Bu bağlamda, Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna arasındaki savaşın önemi ve savaşın Türkiye dış ticaretine nasıl yansıtacağı ve etkileri incelenecektir.

Rusya'nın Ukrayna'nın Doğusunda başlattığı operasyonla birlikte son yüzyılın en büyük savaşı başlamıştır. Bu savaşın sonucu olarak, son dönemin en büyük global krizi olacağı öngörülmektedir. Tarafların uluslararası ticarete, en önemli tahıl ihracatçısı konumunda olmaları, savaşın sonlanmamasıyla birlikte gıda krizine sebep olacağı öngörülmektedir (Kassam & Stepanok, 2022). Ayrıca savaş sonucu, enerji sektöründe de yaşanan olumsuzluklar sonucu enerji tedarikinde aksamalar ve fiyatlarda artış görülmüştür (Solmaz, 2022: 394). Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarını, batı ülkeleri üzerinde bir silah gibi kullanmaktadır. Çoğu Avrupa ülkesinin enerji arzında Rusya'ya bağımlı olması, Rusya'nın bunu koz olarak kullanmasına olanak sağlamıştır (Baltacı, 2022: 518).

Bu makale, Rusya-Ukrayna savaşının Türkiye-Rusya dış ticaretine olan etkilerini kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Savaşın başlamasıyla birlikte Türkiye'nin Rusya ile olan ticaret hacminde yaşanan değişiklikler, sektörel bazda incelenecektir. Enerji, tarım, sanayi ve turizm gibi ana sektörlerde yaşanan değişimler, ticaret verileri ve ekonomik göstergeler değerlendirilecektir.

Rusya-Ukrayna Savaşı ekonomik açıdan etkileri literatürde çokça tartışılmıştır. Bu çalışmada farklı olarak, Rusya-Ukrayna savaşının Türkiye-Rusya dış ticaretine etkileri, ihracat ve ithalat göstergeleri ele alınarak değerlendirilecektir. Ek olarak, Türkiye'nin Rusya gerçekleşen dış ticaret faaliyetlerinde mal grupları dikkate alınarak incelenecektir.

Rusya-Ukrayna Savaşının Kronolojisi

Rusya-Ukrayna savaşı, 2022 Şubat ayında, Rusya'nın Ukrayna'nın doğu bölgesine geniş çaplı bir operasyon düzenlemesiyle başlamıştır (Anadolu Ajansı, 2022). Bu savaş, son yüzyılda gerçekleşen en büyük askeri çatışma olup, bölgesel dengeleri ve küresel ilişkileri derinden etkilemiştir.

Çizelge 1. Rusya-Ukrayna Krizinin Tarihsel Gelişimi (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2022)

Tarih	Gelişme
24 Ağustos 1991	Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Parlamentosu'nun Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan eden belgeyi onayladı
18 Mart 2014	Rusya Federasyonu, Kırım'ı ilhak etti
Nisan 2014	Donbas bölgesinde çatışmalar başladı
Nisan 2021	Rusya tarafından, Ukrayna sınırına askeri tatbikat amaçlı 100 bin asker gönderildi
15 Şubat 2022	Rus yanlısı ayrılıkçı birlikler ile Ukrayna arasındaki çatışmanın büyümesi üzerine Putin, Donbas bölgesinde Ukrayna'nın soykırım yaptığı iddiasında bulundu
23 Şubat 2022	Ayrılıkçı birlikler, Rusya'dan yardım talebinde bulundu.
24 Şubat 2022	Putin, Ukrayna'ya yönelik özel askeri harekât başlatıldığını bildirdi.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, Ukrayna-Rusya Savaşı'nın Türkiye ile Rusya arasında dış ticareti faaliyetlerine etkilerini analiz etmektir. Savaşın devam ettiği süreçte, Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaret göstergelerinde meydana gelen değişimler detaylı olarak incelenecektir.

Yöntem Veri

Çalışmada, nicel ve nitel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Nicel analiz bölümünde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve TradeMap üzerinden elde edilen verileri kullanılmıştır. Veriler, tablo haline getirilerek 2021-2023 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaretinde yaşanan değişimleri analiz etmek için kullanılmıştır. Nitel analiz kısmında ise, makalelerden, raporlardan ve internet sitelerinden elde edilen bilgiler kullanılmıştır.

Bulgular

Türkiye'nin Rusya ile gerçekleştirdiği dış ticaret göstergelerini incelemek için TÜİK ve TradeMap tarafından elde edilen veriler tablo haline getirilmiştir. Bu veriler savaş öncesi ve savaş sonrası değerleri kapsamaktadır.

Çizelge 2. Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaret göstergeleri Kaynak: (TÜİK, 2024)

Yıl	İhracat dolar	İthalat dolar
2021	5.289.612.607	27.598.784.620
2022	7.666.511.580	57.362.105.078
2023	9.445.031.536	43.925.939.546

Çizelge 2'de verilen değerlere göre, savaştan bir yıl önce yani 2021 senesinde Türkiye ile Rusya 5,289 milyar dolarlık ihracat yapmıştır. 2022'de savaşın başlamasıyla Türkiye'nin uyguladığı denge politikası yapılan ticarete olumlu bir şekilde yansımıştır. Türkiye-Rusya arasında gerçekleşen ticarete, yapılan anlaşmalar ve ticari iş birliklerin etkisi 2022 yılının verileri incelendiğinde fark edilebilir. İmzalanan tarım anlaşmaları ile, Türkiye'nin fındık, meyve ve sebze gibi tarım ürünlerinin ihracatının artmasını sağlamıştır. Ayrıca iki ülke arasındaki enerji, turizm ve sanayi gibi sektörlerde yapılan iş birlikleri ihracat hacmini arttırmıştır. Bu bağlamda, 2022 yılında Türkiye'nin Rusya'ya yaptığı ihracat değerleri 7,666 milyar dolara yükselmiş, 2023 yılına gelindiğinde ise bu rakam 9,445 milyar dolara ulaşarak önemli bir seviyeye yükselmiştir.

Çizelge 2'de yer alana veriler incelendiğinde 2021 senesinde ithalat göstergeleri 27,598 milyar dolar seviyesindedir. 2022 senesinde Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlamasının ardından ihracat değerlerinde olduğu gibi ithalat değerlerinde de artış gözlemlenmektedir. Savaşın ardından Rusya ile Avrupa ülkelerinin anlaşmazlıklar nedeniyle enerji fiyatlarında artış meydana gelmiştir. Enerji alanında Türkiye'nin Rusya'ya bağımlı olması gelecek yıllarda ithalat göstergelerinde de artış olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Çizelge 2'de yer alan değerlere göre 2022 senesinde Türkiye- Rusya arasındaki ithalat göstergeleri 57,362 milyar dolar gibi rekor seviyeye ulaşmıştır. 2023 senesine gelindiğinde ise ithalat göstergeleri 43,925 milyar dolar seviyesine düşmüştür. Türkiye ile Rusya arasında gerçekleşen dış ticarete yapılan enerji anlaşmaları ve iş birlikleri, ithalat hacminin artmasında önemli rol oynamıştır.

Savaş öncesi ve sonrası dış ticaret göstergeleri incelendiğinde hem ihracat hem de ithalat rakamlarında kayda değer artışların olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye'nin savaşın öncesi ve sonrasında izlediği denge politikası, Rusya ile ikili ilişkileri geliştirmeye yönelik yapmış olduğu anlaşmalar ve iş birlikleriyle krizden minimum seviyede etkilenmesine olanak sağlamıştır.

Türkiye'nin Rusya ile gerçekleştirdiği dış ticareti ürün gruplarına göre değerlendirme yapılması için TradeMap üzerinden elde edilen veriler tablo haline getirilmiştir. Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaret faaliyetinde 800'den fazla ürün bulunması sebebiyle sadece en yüksek değere sahip 12 ürün seçilip, verileri aşağıda tablo haline getirilmiştir.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye-Rusya Dış Ticaretine Etkileri

Çizelge 3 Türkiye-Rusya ürün gruplarına göre ihracat göstergeleri (TradeMap, 2024)

Ürün Adı	2021	2022	2023
Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler	836.579,00	1.631.285,00	2.482.984,00
Yenilebilir meyveler ve sert kabuklu meyveler	917.595,00	1.076.204,00	933.637,00
Demiryolu taşıtları hariç taşıtlar	488.001,00	487.719,00	720.151,00
Elektrikli makine ve ekipmanlar	253.734,00	559.213,00	677.155,00
Plastik ve mamulleri	251.018,00	643.032,00	659.901,00
Dokuma tekstil giyim eşyası	125.684,00	171.611,00	333.137,00
Balıklar ve kabuklu hayvanlar	217.156,00	296.921,00	323.315,00
Tabaklama veya boyama maddeleri	45.849,00	235.058,00	297.722,00
Demir veya çelikten eşya	197.325,00	253.990,00	296.053,00
Örgü tekstil giyim eşyası	148.250,00	166.067,00	290.456,00
Mineral yakıtlar ve yağlar	121.539,00	289.685,00	227.701,00
Çeşitli kimyasal ürünler	41.745,00	155.851,00	202.388,00

Çizelge 3'te görüldüğü üzere 2021-2023 yılları arasında birçok ürün grubunda ihracat değerlerinde belirgin artışlar gözlemlenmiştir. Nükleer reaktörler, kazanlar ve makineler ihracatında yaklaşık 3 kat artış yaşanarak 836,579 dolardan 2,482 milyon dolara yükselmiştir. Yenilebilir meyveler ve sert kabuklu meyveler kategorisinde ihracat 2023 yılında 1,076 milyon dolara yükselmiş ancak 2023 yılında 933,637 dolara düşmüştür. Motorlu kara taşıtları ihracatı 2021 yılında 488,001 dolardan 2023 yılında 720,151 dolara artmıştır. Elektrikli makine ve ekipmanlar 2021 yılında 253,734 dolarlık ihracatı yapılırken 2023 yılında 677,155 dolara yükselmiştir. Plastik ve mamulleri ihracatı ise 2021 yılında 251,018 dolar iken 2023 yılında 659,901 dolara yükselmiştir. Diğer ürün gruplarında da önemli artışlar yaşanmıştır. Dokuma tekstil giyim eşyası, balıklar ve su ürünleri, tabaklama veya boyama maddeleri, demir veya çelikten eşya, örgü tekstil giyim eşyası ve çeşitli kimyasal ürünler gibi kategorilerde ihracat değerleri savaş boyunca artış göstermiştir.

Çizelge 4 Türkiye-Rusya ürün gruplarına göre ithalat göstergeleri (TradeMap, 2024)

Ürün Adı	2021	2022	2023
Mineral yakıtlar ve yağlar	14.292.499,00	41.801.760,00	30.095.420,00
Hububat	2.475.743,00	3.064.832,00	3.358.283,00
Demir ve çelik	5.236.810,00	4.789.300,00	3.330.754,00
Bakır ve bakır ürünler	928.980,00	1.074.120,00	1.742.509,00
Alüminyum ve mamulleri	1.282.635,00	1.172.078,00	1.357.391,00
Gıda sanayinin kalıntı ve döküntüleri	443.733,00	690.575,00	741.866,00
Plastik ve plastik ürünler	562.435,00	659.714,00	718.028,00
Hayvansal ve bitkisel yağlar	1.063.780,00	1.222.582,00	516.526,00
Organik kimyasallar	239.563,00	473.247,00	484.259,00
Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler	213.851,00	219.444,00	484.211,00
Gübreler	132.270,00	355.346,00	344.546,00

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye-Rusya Dış Ticaretine Etkileri

Yenilebilir sebzeler	141.996,00	224.317,00	339.917,00
----------------------	------------	------------	------------

Çizelge 4'te yer alan veriler incelendiğinde Türkiye'nin Rusya'dan ithalat ettiği bazı ürün gruplarında önemli artışlar meydana gelmiştir. Mineral yakıtlar ve yağlar kategorisinde, 2021 yılında 14,292 milyon dolar olan ithalat, 2022 yılında 41,801 milyon dolara çıkarak rekor seviyeye ulaşmıştır, fakat 2023 yılında 30,095 milyon dolara düşmüştür. Bu artış ve azalışın sebebi olarak, enerji fiyatlarındaki artış gösterilebilir. Hububat kategorisinde ise düzenli bir artış gerçekleşmiştir 2021 yılında 2,475 milyon dolardan 2023 yılına gelindiğinde 3,358 milyon dolara yükselmiştir. Demir ve çelik kategorisinde, 2022 yılında 4,789 milyon dolar ile ithalat zirve yaparken, 2023 yılında 3,330 milyon dolara düşmüştür. Bakır ve bakır ürünleri kategorisi, istikrarlı bir artış sürdürmüştür, 2021 yılında 928,980 dolardan 2023 yılında 1,742 milyon dolara yükselmiştir. Alüminyum ve mamulleri ithalatı 2021 yılında 1,282 milyon dolardan, 2023 yılında 1,357 milyon dolara yükselmiştir. Gıda sanayisinin kalıntı ve döküntüleri, plastik ve plastik ürünler, organik kimyasallar, nükleer reaktörler, kazanlar, makineler, gübreler ve yenilebilir sebzeler ürün kategorilerinde de artış yaşanmıştır. Fakat, hayvansal ve bitkisel yağlar kategorisinde 2022 yılında 1,222 milyon dolar ithalat gerçekleşirken, 2023 yılında sert bir düşüşle 516,526 dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın sonuçlarına göre, Türkiye-Rusya arasındaki dış ticaret etkinliğinde savaşın başlamasıyla birlikte artış gözlemlenmiştir. Dış ticaret göstergelerine bakıldığında, 2022 senesinde başlayana Rusya-Ukrayna Savaşı, Türkiye'nin izlediği politikalar ve yaptığı anlaşmalar sayesinde ihracat değerleri rekor seviyelere ulaşmıştır. İthalat verilerine bakıldığında, savaşın başlamasının ardından, enerji ve gıda fiyatlarında yaşanan yükselişle birlikte ithalat göstergelerinde artış gözlemlenmiştir. Her ne kadar Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaret hacmi artmış olsa da dış ticaret dengesinde büyük açıklar meydana gelmiştir.

Ürün gruplarına göre ihracat göstergelerine bakıldığında savaştan sonra Rusya ile Türkiye arasındaki dış ticari faaliyetler artış göstermiştir. Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı, birçok ürün grubunda belirgin artışlar göstermiştir. Nükleer reaktörler ve makineler, elektrikli makine ve ekipmanlar gibi sanayi ürünlerinde üç katına varan artışlar yaşanırken, yenilebilir meyveler ve sert kabuklu meyveler gibi tarımsal ürünlerde dalgalanmalar olmuştur. Plastik ürünler ve tekstil gibi diğer sanayi ürünleri de önemli artışlar kaydetmiştir. Türkiye'nin Rusya'dan ithalatı, özellikle mineral yakıtlar ve yağlar, hububat ve bakır ürünleri gibi temel hammadde gruplarında yüksek oranlarda artış göstermiştir. Mineral yakıtlar ve yağlar ithalatı 2022'de zirve yaparken, 2023'te bir miktar düşüş yaşamıştır. Demir ve çelik, alüminyum ürünleri ve organik kimyasallar gibi diğer ürün gruplarında da artışlar gözlemlenmiştir. Hayvansal ve bitkisel yağlar ithalatında ise 2023'te belirgin bir düşüş olmuştur.

Sonuç olarak Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna ile dış ticaret faaliyetinin devam etmesi için alınan önlemler kısa süreli önlemlerdir. Savaşın devam etmesi hem global hem de bölgesel alanda dış ticaret etkinliğine büyük zarar vermiştir. Enerji ve gıda sektörleri başta olmak üzere diğer sektörler de bu olumsuz durumun içinde kalmıştır. Türkiye savaş sürecinde zarar görmüştür, ancak izlediği yol ve uyguladığı politikalarla birlikte bu etkileri minimum düzeye indirmiştir. Türkiye savaş sürecinden minimum zarar görmek için yapmış olduğu stratejiler işe yaramış olsa da savaşın devam etmesi halinde oluşacak yeni olumsuzluklardan kurtulmak için yeni stratejiler geliştirmelidir. Bu bağlamda, Türkiye, ihracat ürün yelpazesini genişleterek Rusya pazarındaki varlığını güçlendirebilir. Özellikle yüksek katma değerli ürünler ve teknoloji ürünlerinde ihracat artırılmalıdır. Rusya'dan yapılan yüksek oranlı enerji ithalatı, Türkiye'nin enerji bağımlılığını artırmaktadır. Bu bağımlılığı azaltmak için yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapılmalı ve enerji verimliliği artırılmalıdır. İthalat ve ihracatın dengelenmesi için ticaret politikaları gözden geçirilmeli, gümrük tarifeleri ve ticaret anlaşmaları yenilenmelidir. İki ülke arasında ticaret hacmini artırmak için ekonomik iş birliği ve ortak projeler teşvik edilmelidir. Bu, karşılıklı yatırımların artırılması ve ticaret hacminin sürdürülebilir bir şekilde büyümesini sağlayacaktır. Bu öneriler, Türkiye'nin Rusya ile olan ticaret ilişkilerini daha dengeli ve sürdürülebilir hale getirmek için uygulanabilir stratejiler sunmaktadır.

Kaynakça

- Anadolu Ajansı. (2022, Şubat 24). Rusya Devlet Başkanı Putin Donbas'a Özel Askeri Operasyon Kararı Aldı. Temmuz 10, 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-devlet-baskani-putin-donbasa-ozelaskeri-operasyon-karari-aldi/2512311> adresinden alındı
- Baltacı, A. (2022). Rusya Ukrayna Savaşı Kapsamında Türkiye'nin Siyasi ve Ekonomik Rolü. 14. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi, (s. 517-524). Kayseri.
- İktisadi Kalkınma Vakfı. (2022). İKV'DEN UKRAYNA-RUSYA GERİLİMİ KRONOLOJİSİ. Temmuz 14, 2024 tarihinde [https://www.ikv.org.tr/images/files/Ukrayna_Rusya_Gerilimi_Kronoloji_15_04_2022\(1\).pdf](https://www.ikv.org.tr/images/files/Ukrayna_Rusya_Gerilimi_Kronoloji_15_04_2022(1).pdf) adresinden alındı
- Kassam, K., & Stepanok, I. (2022, Nisan 20). The War In Ukraine, International Trade and Price Effects On The German Economy. Ağustos 15, 2024 tarihinde IAB-Forum: <https://www.iab-forum.de/en/the-war-inukraine-international-trade-and-price-effects-on-the-german-economy/> adresinden alındı
- Solmaz, M. (2022). 2002'den COVID-19 Pandemisine ve Rus-Ukrayna Savaşına Türkiye Ekonomisinde Enflasyon. Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi, 6(2), 385-402.
- TradeMap. (2024). Bilateral trade between Türkiye and Russian Federation. Temmuz 10, 2024 tarihinde https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c643%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 adresinden alındı
- TÜİK. (2024). Dış Ticaret İstatistikleri. Ankara. doi:<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>

Uluslararası Hukuk'ta Soykırım Suçu ve Meşru Müdafaa Hakkı: İsrail'in Gazze Saldırısının Adlandırılması Sorunu

Yunus Can Polat

<https://orcid.org/0000-0002-2865-0473>

Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Şanlıurfa

Özet

Hamas'ın 7 Ekim 2023'te İsrail'e yönelik Aksa Tufanı adını verdiği beklenmedik ve geniş çaplı saldırıların ardından İsrail'in verdiği karşılık, Gazze halkının temiz su, gıda, sağlık ve eğitim haklarından mahrum bırakıldığı, on binlerce sivilin öldürüldüğü ve yaralandığı bir yıpratma saldırısına dönüşmüştür. Uluslararası toplum bileşenleri, süregiden çatışma ve katliamları yalnızca ahlakilik ve yasallık çerçevesinden eleştirmemiş, bu olayların uluslararası hukuk açısından nasıl anlaşılması ve adlandırılması gerektiğine dair de sorular sormuştur. ABD, İngiltere, Almanya gibi ülkelerin başı çektiği Batı hükümetleri İsrail'in bir yıla yakın süredir devam eden hava ve kara hareketlerini, bu devletin kendisini koruma hakkı ve uluslararası hukuktan kaynaklanan meşru müdafaa hakkı zemininde değerlendirmektedir. Bu yoruma mesafeli yaklaşan ve saldırıları eleştiren kamuoyu bileşenleri, uluslararası örgüt temsilcileri, uzmanlar ve hükümetler ise, Gazze'de Eylül 2024 itibarıyla yaklaşık 42.000 sivilin hayatını kaybettiği, konutların %90'ının kısmen ya da tamamen tahrip edildiği, nüfusun neredeyse tamamının zorla yerinden edildiği, eğitim, sağlık gibi temel hizmetlerin felce uğradığı, hastane ve okulların büyük kısmının yıkıldığı ve bölgeye temiz su, yiyecek ve yakıt girişinin engellendiği bu süreci bir soykırım olarak nitelendirmektedir. Bu makale İsrail'in Gazze saldırılarının meşru müdafaa hakkı temelinde açıklanıp açıklanamayacağını ve İsrail'in sahadaki eylemlerinin soykırım suçu olarak adlandırılıp adlandırılmayacağını uluslararası sözleşmeler, yargı kararları, doktrin ve sahadan yansıyan veriler üzerinden değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hamas, Soykırım, Gazze Soykırımı, İsrail, Meşru Müdafaa Hakkı

The Crime of Genocide and the Right to Self-Defense in International Law: The Problem of Naming Israel's Attack on Gaza

Abstract

In the wake of Hamas' large-scale and unexpected assault on Israel on 7 October 2023, an event termed the "Al-Aqsa Flood," Israel's counteraction evolved into an extended military campaign. This offensive led to a staggering number of civilian casualties in Gaza, with tens of thousands dead or wounded. Additionally, the people of Gaza have been deprived of fundamental rights, including access to clean water, food, healthcare, and education. The international community has reacted not only with moral outrage but has also raised legal concerns, questioning how these events align with international law.

Several Western nations, notably the United States, the United Kingdom, and Germany, have justified Israel's ongoing military operations—which have persisted for nearly a year—on the grounds of Israel's right to self-defence under international law. However, many other actors, including public figures, international organizations, legal experts, and critical governments, have contested this justification. Instead, they characterize Israel's actions as potentially amounting to genocide. By September 2024, reports indicate that approximately 42,000 civilians had lost their lives in Gaza, with over 90% of homes destroyed or heavily damaged. Moreover, the region has witnessed almost total displacement, with the collapse of essential services such as healthcare and education. Access to necessities like clean water, food, and fuel has been severely obstructed, compounding the humanitarian crisis. This article seeks to examine whether Israel's military operations in Gaza can be defended under the legal principle of self-defence, and whether these actions, as observed on the ground, might constitute the crime of genocide. The analysis draws on relevant international treaties, judicial decisions, academic discourse, and empirical data from the conflict zone.

Keywords: Hamas, Genocide, Gaza Genocide, Israel, Self-Defence in International Law

Giriş

Modern uluslararası sistemin ve uluslararası hukukun doğum tarihi olarak gösterilen 1648 yılı hiç şüphesiz kendisine kurucu önem atfedilen bir Uluslararası İlişkiler (UI) disiplini mitidir. Bu durum bir yana bırakılırsa, uluslararası hukukun kurumsallaşma sancıları çeken kapitalist iktisadi-politik sistemin kendi varlığını, dışarıya karşı çizdiği sınırlar ve içeride tahayyül edilen egemen eşitlik ilkesi üzerinden tahkim etme aparatı olarak ortaya çıkartıldığı ve kurumsallaştığı söylenebilir. Uluslararası hukuk düzeninin bizatihi kendisi küresel adaletsizliği kurumsallaştıran normatif bir yapıdır ve Bosna, Rwanda, Gazze gibi etik kaygıların öne çıktığı örnekler üzerinden kendi prestijini ve varlık nedenini yeniden inşa etmektedir. Uluslararası hukuk düzeninin bizatihi kendisi, tarihsel kapitalizm coğrafi olarak periferiye doğru yayılırken, merkezde yer alan ülkelerin çıkarlarının periferiye karşı korunması sürecinde ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Avrupalıların 1492'de hem Amerika'da hem İber Yarımadası'nda giriştikleri çift yönlü yayılma ile Wilson ilkeleri ve self-determinasyon hakkı üzerinden ulus-devlet formunun yerküreye yayılma hareketi arasında bir bağ kurulabilir. Ancak bu çalışmanın amacı uluslararası hukuku eleştirel bağlamda ele almak değil, İsrail'in Filistin'deki eylemlerini mevcut uluslararası hukuk düzeni açısından incelemektir.

Uluslararası kuruluşların sahadaki duruma ilişkin raporlarında ve medyada İsrail'in sahada savaş suçları işlediğine, uluslararası insancıl hukuku ihlal ettiğine ve özel olarak insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik suçu işlediğine dair iddialar dile getirilmektedir (UNHRC 55/73, 2024) Ancak tüm diğer suçlar gibi soykırım suçunun da varlığının ispat edilmesi ve tanımlanması ancak teknik ve hukuki bir süreç sonunda mümkün olabilir. Bu çerçevede Güney Afrika Cumhuriyeti tarafından Uluslararası Adalet Divanı'na yapılan başvuruda İsrail'in Gazze'de giriştiği eylemlerin BM 1948 Soykırım Sözleşmesi'ni ihlal ettiği suçlamasında bulunulmuştur (ICJ, 2024a). Davanın sonuçlanması uzun bir süreç olacaksa da Uluslararası Adalet Divanı Mayıs 2024'e kadar aldığı üç ara kararla Gazze'de soykırım suçunun işlendiğine dair şüpheleri doğrulamış ve acil önlem alınmasını istemiştir (ICJ, 2024b). Benzer şekilde Uluslararası Ceza Mahkemesi Savcısı İsrail başbakanı, İsrail Savunma bakanı ve Hamas yöneticileri hakkında Roma Statüsü'nün insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarına ilişkin maddelerini ihlal ettikleri gerekçesiyle yakalama emri çıkartılması talebinde bulunmuştur (ICC, 2024). Ancak gerek konuya ilişkin akademik literatürde gerekse medyada, bürokratik ve politik elitlerin söylemlerinde Gazze'de yaşanan durumun niteliğine ilişkin hukuksal bir adlandırma üzerinde uzlaşa sağlanamamıştır.

Batı kamuoyunda konuya ilişkin İsrail tezleri kabul edilmekte ve Gazze saldırısı İsrail'in kendisini koruma hakkı ve meşru müdafaa zemininde ele alınmaktadır. Oysa uluslararası hukuktan kaynaklanan meşru müdafaa hakkını ortaya çıkartan durumlar ve bu hakkın sınırları belirli ve açıktır. Ayrıca soykırım suçunun oluşup oluşmadığı meselesi uluslararası sözleşmeler ve emsal kararlar üzerinden anlaşılabilir, özne yoruma mahal bırakmayan teknik bir konudur. Soykırım, insanlığa karşı işlenen en ağır suçlardan biridir ve uluslararası hukukta kesin bir tanımı bulunmaktadır; bununla birlikte, Gazze'deki mevcut durumun uluslararası kamuoyu tarafından tanımlanması, yalnızca hukuksal ve teknik bir mesele değildir ve uluslararası ilişkilerin başat aktörlerinin politik tutumlarıyla da ilintilidir. Bu durum aktör davranışlarının uluslararası hukuk açısından adlandırılmasının uluslararası politikada hala önemli bir etkiye sahip olmasından kaynaklanmaktadır zira adlandırma eylemi anlatıları çerçevelenmekte, uluslararası tepkileri belirlemekte ve derin hukuki ve ahlaki sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle İsrail'in eylemlerinin 1948 Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nde tanımlandığı şekilde (United Nations Resolution 260A (III), 1948), ulusal, etnik, ırksal veya dini bir grubu tamamen veya kısmen yok etmek amacıyla işlendiğini kabul ederek soykırım suçu olarak tanımlamak (Çoban 2008; Nişancı, 2021; Özarslan, 2014) Uluslararası Adalet Divanı'nın titizlikle alacağı ve ciddi sonuçlar doğuracak bir tanımlama olacaktır. Bu hukuki adlandırma hem belirli yasak fiillerin sahada işlenmiş olmasını hem de korunan bir grubu ortadan kaldırmak için özel bir niyetin varlığını (dolus specialis) gerektirmektedir.

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde görülen Akayesu ve Uluslararası Adalet Divanı'nda görülen Bosna Hersek v. Sırbistan ve Karadağ gibi davalar, dolus specialis'in kanıtlanması için gerekli delillerin neler olduğuna ve bunların nasıl inceleneceğine referans olan dönüm noktası niteliğinde davalar. Bu davalar uluslararası ilişkiler öğrencileri ve hukukçulara, uluslararası hukukta soykırım meselesini ele alırken, şiddetin sistematik niteliği, zulmün ölçüğü ve faillerin insanlıktan çıkarıcı bir dil

Uluslararası Hukuk'ta Soykırım Suçu ve Meşru Müdafaa Hakkı: İsrail'in Gazze Saldırısının Adlandırılması Sorunu

kullanıp kullanmaması gibi belirli ölçüde subjektif gibi görünen detayların da dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. İsrail'in Gazze saldırısında sivil yapıların hedef alınması, Eylül 2024 itibarıyla 41.000'i geçen yoğun sivil kayıplar (Majed, 2024), milyonlarca insanın yerinden edilmesi, yaşamsal altyapının yok edilmesi gibi eylemler ile gıda, sağlık gibi temel hizmetlere erişimi kısıtlayan politikaların uluslararası kuruluşlar tarafından rapor edilmesi sözleşmede işaret edilen yasak eylemlerin varlığını göstermekte; bununla birlikte, İsraili politikacılar ve yetkililerin kamuya açık beyanları da soykırım niyetinin varlığına dair makul bir şüphe uyandırmaktadır.

Bu çalışma, İsrail'in Gazze'deki eylemlerinin uluslararası hukuk kapsamında soykırım suçu olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı sorusunu sormakta, bu soruyu yanıtlayabilmek için 1948 Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nde işaret edilen maddi ve manevi kriterlerin Gazze saldırısında mevcut olup olmadığını, sahadan yansıyan veriler üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışma ilk olarak Gazze saldırısını meşru müdafaa ve İsrail'in kendisini koruma hakkı perspektifinden tasvir eden hakim anlatının geçerliliğini sorgulayacaktır. Zira sahada yaşananların soykırım olmadığını ve İsrail'in terörist bir örgüte karşı meşru müdafaa hakkı kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden geniş bir kamuoyu bulunmaktadır. Bu bağlamda ikinci olarak, saldırının meşru müdafaa hakkının sınırlarını aşan boyutları ele alınarak İsrail'in 7 Ekim'den itibaren Gazze'de giriştiği eylemler, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik gibi uluslararası suçlar açısından değerlendirilecektir. Son olarak soykırım kavramı, yasal çerçevesi ve İsrail'in eylemlerinin bu çerçeveye uyup uymadığı tartışılacaktır.

İsrail'in Gazze Saldırılarının Meşru Müdafaa Hakkı Açısından Değerlendirilmesi

İsrail'in Hamas'ın 7 Ekim 2023'te düzenlediği saldırıların ardından Gazze'ye düzenlediği hava ve kara hareketleri gerek İsrail gerekse başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere batılı devletler tarafından meşru müdafaa olarak nitelendirildi. Saldırının hemen ardından 9 Ekim 2023'te Almanya, Fransa, İtalya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri yayınladıkları ortak bir deklarasyonla Hamas'ın 7 Ekim saldırılarını kınarken, İsrail'in meşru müdafaa hakkını koordineli bir biçimde destekleyeceklerini açıkladılar (White House, 2023). İsrail saldırılarında hayatını kaybeden sivillerin sayısının on binlerle ifade edilmeye başladığı sonraki aylarda da gerek batılı hükümetlerin İsrail'in kendisini koruma hakkı söylemiyle temellendirdikleri destek gerekse yılda 4 milyar doları bulan ABD yardımı ve silah sevkiyatı devam etti (Borger, 2024). Bu çerçevede başta ABD olmak üzere Batılı devletler İsrail'in saldırılarını sürdürebilmesi için gereksinim duyduğu silah mühimmat ve teçhizat desteğini kesintisiz olarak sağladılar (Doğru, 2024). Bu maddi desteğin kesintisiz olarak sürdürülebilmesi, desteğin kamuoylarında iyi bir biçimde gerekçelendirilebilmesine ve anlatılabilmesine bağlıydı. Bu çerçevede 2023 yılının Ekim ayından itibaren Batı hükümetleri ve medyası tarafından İsrail saldırılarını meşru müdafaa temelinde anlatan bir retorik kurgulanırken, artan sivil ölümler, açlık, susuzluk, yerinden edilme ve yaşanan devasa yıkıma karşı Batı kamuoylarında yükselen sesler yer yer zor gücüne ve kovuşturmaya dayanan bir sertlikle bastırıldı (Thompson ve Marquez, 2024). Bu çerçevede İsrail'in Gazze'de uluslararası suçlar işlemiş olabileceği, sahadan yansıyan delillerin çeşitli savaş suçları, insanlığa karşı suçlar, etnik temizlik suçu ve soykırım suçu şüphesini uyandırdığını dile getirmek ve çatışan taraflar arasında bir an önce ateşkes talep etmek bir tür antisemitist söylemin parçası olarak ele alındı (Fitzgerald ve Debusmann, 2024). Kendisine karşı en ufak eleştiriye antisemitizm yaftalamasıyla savuşturan bu retorik kendisini inşa ederken en temele meşru müdafaa hakkını yerleştirmesinden hareketle, çalışmanın bu kısmında bu hakkın ne olduğunu ve İsrail'in eylemlerinin bu kapsamda değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini netleştirebilmek önemlidir.

Napolyon Savaşlarını sona erdiren 1815 Viyana Kongresi Eski Rejimi Avrupa'ya geri getirirse de onu koruyabilmek için yeterli olmamış, 1830, 1848 devrimleri ulusal hareketlerin ve ulus devletlerin Avrupa siyasi haritasındaki yerlerini sağlamlaştırmıştır (Tellal, 2015). Yeni ulusların birbiriyle iktisadi ve siyasal bir rekabet halinde olduğu ve devlet erkine talip oldukları uluslararası ilişkiler ortamı kapitalizmin periferiye yayılma eğilimi ve kendi iç çelişkileri ile de birleşince Birinci Dünya Savaşı tarihin o güne kadar gördüğü en büyük kitlesel yıkım şeklinde ortaya çıktı. Yıkımın, askeri ve sivil kayıpların yarattığı şok o derece büyüktü ki, bir daha bu ölçekte bir savaşın yaşanmaması için gerekli önlemlerin alınması gerektiğine dair insani idealleri temel alan diplomatik çabalar, dünyanın hemen her yerinde coşkuyla karşılandı. Wilson İlkeleri ve Milletler Cemiyeti sisteminin en nihai kertede, ABD'nin

Uluslararası Hukuk'ta Soykırım Suçu ve Meşru Müdafaa Hakkı: İsrail'in Gazze Saldırısının Adlandırılması Sorunu

küresel iktisada, kendi kurduğu ve desteklediği bir uluslararası ilişkiler sistemi üzerinden nizam verme arzusuna hizmet ettiğine dair eleştiriler, savaşın yıkıntıları arasında ya hiç duyulmadı ya da cılız kaldı. Kuvvet kullanımını doğrudan yasaklamamış olan Milletler Cemiyeti anlaşması silahsızlanma ve anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesine vurgu yapmış (League of Nations, 1919); 1928 tarihli Kellogg-Briand Paktı ise savaşı uluslararası politikanın bir aracı olmaktan çıkartmayı öngörmüştür (Kellogg-Briand Pact, 1928). Ancak iki savaş arası dönemde atılan bu adımlar, herhangi bir yaptırım mekanizmasına sahip olmadıklarından, İtalya-Habeşistan ve Japonya-Mançurya örneklerinde görüldüğü gibi işlevsiz kalmışlardır (Polat, 2020). İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler, madde 2/4'te uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılmasını ve kuvvet kullanma tehdidine başvurulmasını yasaklamıştır. BM Şartına göre bunun iki istisnası vardır. İlki 39. madde ve devamında ele alınan uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden durumlara karşı BM Güvenlik Konseyinin alacağı bir kararla müdahale etmesidir. Kuvvet kullanma yasağının ikinci istisnası olan meşru müdafaa ise BM Şartı'nın 51. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir:

Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez.

Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez."

51. madde meşru müdafaa hakkının bir BM üyesinin silahlı saldırıya maruz kalması durumunda söz konusu olabileceğini ve hakkın, Güvenlik Konseyi'nin müdahalesi ile son bulacağını ifade etmektedir. Silahlı saldırı fiili Genel Kurul'un 1974 tarihli A/3314 sayılı kararında (United Nations Resolution 3314 (XXIX), 1974) açıklanmış ve hangi eylemlerin silahlı saldırı olduğu şu şekilde sıralanmıştır:

a- Bir devletin silahlı kuvvetlerinin diğer bir devleti istila etmesi veya ona hücum etmesi veya ne kadar geçici olursa olsun, böyle bir istiladan veya hücumdan ileri gelen herhangi bir askeri işgal veya kuvvet yoluyla başka bir devletin ülkesinin veya bir bölümünün ilhakı;

b- Bir devletin silahlı kuvvetlerinin, başka bir devletin ülkesini bombardıman etmesi veya bir Devletin diğer bir devletin ülkesine karşı herhangi bir şekilde silah kullanması;

c- Bir devletin liman veya kıyılarının diğer bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından abluka altına alınması;

d- Bir devletin silahlı kuvvetleriyle başka bir devletin kara, deniz veya hava kuvvetlerine veya deniz veya hava filolarına saldırması;

e- Bir Devletin başka bir devlette sonuncusuyla yapılan bir anlaşmaya göre bulunan silahlı kuvvetlerinin o anlaşmada öngörülen hükümlere aykırı bir şekilde kullanılması veya bu silahlı kuvvetlerinin varlığının bu ülkede anlaşmanın sona ermesinden sonra da sürdürülmesi;

f- Ülkesini başka bir devletin emrine veren bir devletin, ülkesinin o devlet tarafından üçüncü bir devlete karşı saldırı amacıyla kullanılmasına izin vermesi;

g- Bir devlet tarafından veya bir devlet adına diğer bir devlete karşı yukarıda listesi verilen fiillere varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılması.

Kararın bir devletin liman veya kıyılarının diğer bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından abluka altına alınması durumunu silahlı saldırı sayan d bendi göz önünde bulundurulduğunda, İsrail'in 7 Ekim 2023 saldırılarının ardından meşru müdafaa hakkına sahip olup olmadığı bir tarafa, Filistin'in çeşitli parçalarında İsrail'in uzun yıllardır uyguladığı ablukaların Filistinlilere meşru müdafaa hakkı veren bir silahlı saldırı eylemi olduğu öne sürülebilir (Acer, 2023). Ancak uluslararası hukuk gerek Uluslararası Adalet Divanı'nın 1986 tarihli Nikaragua Kararında gerekse 11 Eylül eylemleri sonrasında 1368 ve 1373 Sayılı kararlarda silahlı saldırının tanımının geniş yorumlanmasının önünü tıkamış; Nikaragua'ya ne de 11 Eylül saldırılarına maruz kalan ABD'ye açıkça meşru müdafaa hakkı vermemiştir (ICJ Nicaragua ve

Uluslararası Hukuk'ta Soykırım Suçu ve Meşru Müdafaa Hakkı: İsrail'in Gazze Saldırısının Adlandırılması Sorunu

USA, 1986; UN Resolution 1368, 2001; Un Resolution 1373). Kaldı ki Kuvvet Kullanma yasağının istisnalarından biri olan meşru müdafaa hakkı her türden ve ölçekte silahlı saldırıya zemin hazırlayan sınırsız bir hak değildir ve katı bir şekilde yorumlanmalıdır (Acer, 2023). Bu hakka dayandırılarak alınacak savunma tedbirleri, saldırıyı püskürtmek için gerekli ve ortaya çıkan tehditle orantılı olmalıdır (Hoogh, 2006). Hakkın kullanımı ile saldırı arasında zamansal bir boşluk olmamalı (Karadağ 2016), karşı saldırı uluslararası insancıl hukuka ve sivillerin korunması ile ilgili sözleşmelere uygun olmalı ve acilen Güvenlik Konseyi'ne bildirilmelidir (Batur Yamaner, et al., 2016). İsrail Gazze'den kendi topraklarına yönelen roket saldırılarına karşı daha önceki yıllarda da misillemelerde bulunmuştur. 2008-2009 yıllarında yürütülen Dökme Kurşun Operasyonu'nda 1400 sivil, 2014 yılındaki Koruyucu Hat Operasyonu'nda 2200 sivil hayatını kaybetmiştir (UNHRC, 2015). Bu misillemelerin tamamı İsrail'in uluslararası hukukta yer alan meşru müdafaa kavramının sınırlarını aştığını, Gazze gibi sivil nüfusun çok yoğun yaşadığı dar bir alanda ağır silahlar ve bombardıman araçlarının kullanımının bu hakkın orantılılık ve aciliyet (zamansallık) gibi kriterlerini (Dinstein, 2011) görmezden gelerek içini boşalttığını göstermektedir. 7 Ekim'den sonra gerçekleştirilen İsrail saldırıları geçmişteki bu örneklerle kıyas kabul etmeyecek derecede yüksek sivil kayıplarına yol açmıştır.

Hamas'ın saldırılarına karşı İsrail'in kendisini savunma hakkı olsa da bu savunma hakkının meşru müdafaa hakkı ile gerekçelendirilebilmesi ancak ölçülü ve orantılı bir güç kullanımı ile mümkün olabilirdi (Kretzmer, 2013). Ancak sivil kayıp sayısının Birleşmiş Milletler raporlarına göre 40.000'i aştığı (Türk, 2024) mevcut şartlar altında bu durumdan bahsedebilmek olanaksızdır. Yukarıda belirtildiği gibi meşru müdafaa hakkının iddia edilebilmesi için aciliyet, gereklilik ve orantılılık kriterlerinin yanında, verilecek askeri yanıtın uluslararası insancıl hukuka uygunluğu da aranmaktadır (Mızrak, 2024). Ancak İsrail Gazze'de yürüttüğü hava ve kara hareketlerinde 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin hastalar, yaralılar, savaş esirleri ve sivilleri ilgilendiren tüm maddelerini ve 1977 tarihli ek protokolleri (Batur Yamaner, et al., 2016) ihlal etmiştir. Gazze saldırısı, 51. maddenin verdiği hakkın çok ötesine geçerek yaralıların, hastaların, esirlerin ve sivil halkın kontrolsüzce öldürüldüğü bir toplu intikam ve cezalandırma hareketine dönüşmüştür. Tüm bu tablo İsrail'in Gazze saldırılarının uluslararası hukuktan kaynaklanan meşru müdafaa hakkı kapsamında değerlendirilemeyeceğini göstermektedir.

Soykırım Kavramı, Yasal Çerçevesi ve İsrail'in Gazze Saldırısının Soykırım Suçu Açısından Değerlendirilmesi

İsrail'in Gazze saldırısının soykırım olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı sorusunda ilk bakılması gereken yer soykırım suçunun ne olduğu ve uluslararası hukuk açısından nasıl ele alındığıdır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümü bir eylemin hangi durumlar ve şartlar altında soykırım suçu olarak tanımlanabileceğine dair hukuki kriterler ile buna ilişkin emsalleri analiz etmektir. Uluslararası hukukta insanlığa karşı işlenen en ağır suçlardan biri olarak kabul edilen soykırım bir terim olarak ilk kez İkinci Dünya Savaşı'nda işlenen suçlara ve Holokost'a tepki olarak (Schabas, 2000), Raphael Lemkin'in 1944 tarihli Axis Rule in Occupied Europe adlı eserinde ulusal, etnik, ırksal veya dini bir grubun sistematik ve kasıtlı olarak yok edilmesini tanımlamak ve bu tür suçların önlenmesi ve cezalandırılmasını sağlayabilmek için yasal bir çerçeveye olan ihtiyacı ifade edebilmek amacıyla kullanılmıştır (Lemkin, 1944). Lemkin genocide kavramını, Grekçe kabile anlamına gelen genos sözcüğü ile Latince öldürmek anlamına gelen cide sözcüğünü harmanlayarak yaratmıştır. Soykırım, uluslararası hukukta ilk kez 1946 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 96(I) sayılı kararı ile bir suç olarak tanımlanmıştır. Kararda:

- a) Soykırımın ırksal, dinsel, siyasi ve diğer gruplara karşı işlenen ve bu grupların varlıklarını sürdürme haklarını ortadan kaldırmaya yönelik bir suç olduğu,
- b) Soykırımın etkileri açısından tüm ulusları ilgilendirdiği ve Birleşmiş Milletler'in temel ilkelerine aykırı olduğu,
- c) Bu suçun hiçbir koşulda meşru görülemeyeceği ve fail ya da destekçilerinin kimliklerinin ya da konumlarının önemsiz olduğu vurgulanmıştır.

Ayrıca, üye devletler, soykırım suçunu önlemek ve cezalandırmak amacıyla gerekli yasaları çıkarmaya teşvik edilmiş ve soykırım ile mücadele için uluslararası işbirliğinin gerekliliğine dikkat

Uluslararası Hukuk'ta Soykırım Suçu ve Meşru Müdafaa Hakkı: İsrail'in Gazze Saldırısının Adlandırılması Sorunu

çekilerek, bir soykırım sözleşmesinin hazırlanması ihtiyacı ortaya konulmuştur (Alpyavuz 2009). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından bu ihtiyacın neticesi olarak kabul edilen, 9 Aralık 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, imzacı devletlere soykırımı önleme ve cezalandırma yükümlülüğü getiren ilk uluslararası anlaşma olması nedeniyle çığır açıcı niteliktedir (Schabas, 2000). Sözleşmede soykırım 'ulusal, ırksal, etnik ya da dinsel bir grubu var oldukları haliyle tamamen ya da kısmen yok etme kastı ile işlenen eylemler olarak tanımlanmaktadır (United Nations Resolution 260A (III), 1948). Bu eylemler sözleşmenin ikinci maddesinde sıralanmıştır:

- a) Grubun üyelerini öldürme;
- b) Grubun üyelerine ağır bedensel ya da zihinsel zarar verme;
- c) Grubu tamamen ya da kısmen yok etmeye yönelik yaşam koşulları altında kasıtlı olarak tutma;
- d) Gruptaki doğumları engelleyecek önlemler oluşturma;
- e) Gruba ait çocukları onlardan ayırma ve başka bir gruba nakletme.

Sözleşmenin üçüncü maddesi cezalandırılabilir eylemleri şu şekilde sıralamaktadır:

- a) Soykırım;
- b) Soykırım yapma üzere plan yapmak, ittifak kurmak;
- c) Soykırımı gerçekleştirmek üzere doğrudan ve aleni kışkırtmada bulunmak;
- d) Soykırım girişiminde bulunmak;
- e) Soykırım suçuna katılmak.

Sözleşmede bir soykırımın yasal unsurlarının iki temel bileşenden oluştuğu görülmektedir. Actus reus (fiziksel eylemler, suçun maddi unsuru) ve mens rea (manevi unsur) (Başer, 2022; Şare, 2020; Değer, 2009;). Actus reus, sözleşmenin ikinci maddesinde ele alınan grup üyelerini öldürmek, ciddi bedensel veya zihinsel zarara neden olmak, fiziksel yıkıma yol açacak koşulları kasten yaratmak, doğumları önlemeye yönelik tedbirler uygulamak ve çocukları zorla başka bir gruba nakletmek gibi eylemleri içerir. Mens rea ise manevi unsurunu ifade eder. Genel hukuk teorisinde suç eyleminin ortaya çıkabilmesi için suçun hem maddi hem manevi unsurlarının bulunması gerekmektedir. Bu nedenle soykırım suçunda da diğer her suçta olduğu gibi actus non facit reum nisi mens sit rea ilkesi gereğince failin manevi olarak suçu işleme isteği, suçlu bir zihin yani mens rea aranır. Soykırım Sözleşmesi incelendiğinde soykırım suçunun oluşmuş olduğunu gösteren manevi unsurun herhangi bir kasıt değil, dolus specialis (Aksar, 2009; Kaplan, 2013) yani özel kasıt olması gerektiği görülmektedir. Yani soykırım suçu genel değil, özel bir kast gerektirmekte, soykırımı diğer suçlardan ayıran şey onun manevi unsurunun özel karakteri olmasıdır. Bu, failin yasaklanan sonuca ulaşmak için kasten hareket ettiği ve ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu kısmen ya da tamamen yok etme amacıyla hareket etmiş olması gerektiği anlamına gelir. Özel kasıt genellikle eylemlerin sistematik doğasından, ölçeğinden ve grubu hedef alan bir plan veya politikanın varlığından çıkarılır (Çoban, 2008).

Olası çıkarıma ilişkin yasal standartlar uluslararası içtihatlar yoluyla geliştirilmiş olmakla birlikte, bu içtihatlardan kasıt tespit etmek için bağlamın ve failerin eylemlerinin kapsamlı bir analizinin gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak özel kasıtı kanıtlamak genellikle zordur. Bu zorluk siyasi ya da askeri nedenlerle girilen eylemler ile grubun varlığını tümünden ya da kısmen ortadan kaldırmaya yönelik eylemler arasında çizgi çekmenin karmaşıklığından (Schabas, 2000) kaynaklanmaktaysa da Gazze örneğinde bu karmaşıklığın altından kalkabilmek emsal davalara bakarak mümkündür.

Liderler, politikacılar, bürokratlar, yüksek rütbeli askerler ve genel olarak yöneticilerin kayıt altına alınmış beyanatları, kasıt unsurunun var olduğunu gösteren en net delillerdir. Özel kastın varlığını tespitinde politikacı ve yöneticilerin kurguladıkları retorik ve beyanatlarındaki kışkırtmanın rolü kritiktir zira sözleşme, yukarıda değinildiği üzere soykırım suçunu işlemeye doğrudan ve alenen tahriki de bir suç olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda karşı grubu insandışlaştıran, nefret söylemleri ve medya kampanyası Nahimana, Barayagviza ve Ngeze davasında da görülebileceği gibi, soykırım niyetinin ve özel kastın göstergesi olarak kabul edilebilir (Kagan, 2008). Bu emsal Gazze saldırısı sırasında

Uluslararası Hukuk'ta Soykırım Suçu ve Meşru Müdafaa Hakkı: İsrail'in Gazze Saldırısının Adlandırılması Sorunu

Filistinlilerin medyada ve liderlerin söylemlerinde insandılaştırılmaları (Medet, 2003) üzerinden İsrail kamuoyunun yeniden inşası ve soykırım niyetin belgelenmesi bağlamında önemlidir. Yöneticiler ve liderlerin retorik ve beyanatları içerisinde soykırım yapılmasına dair bir komplo, bir araya gelme ve örtük ya da açık bir planlamanın varlığı da tespit edilebilir ki bu özel kastın varlığını ispat edebilmeyi kolaylaştırmaktadır. Nitekim Ruanda Kambanda davasında hükümet düzeyinde soykırıma ilişkin bir planın tespit edilmiş olması özel kastın varlığını ispat eden bir delil olarak görülmüştür (ICTR 97-23-S, 1998).

Kasıt grubun tamamına yönelik olabileceği gibi üyelerin bir kısmına da yönelik olabilir. Örneğin Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Krstić davasında, Srebrenica'da Bosnalı Müslümanlara yönelik yapılan katliamları, kurbanlar grubun sadece bir kısmını temsil etmesine rağmen (belirli bir yaşın üzerindeki erkekler) soykırım olarak kabul etmiştir (ICTY IT 98-33, 2004), zira mahkeme, Sırp kuvvetlerinin amacının o bölgedeki Bosnalı Müslüman nüfusun önemli bir kısmını yok etmek olduğuna hükmetmiştir. Öyleyse belirli bir coğrafi alandaki bir grubun önemli bir kısmının yok edilmesi özel kasıt ya da niyetin var olduğunu belirleyebilmek için yeterli olabilmektedir.

Birleşmiş Milletler İşgal Altındaki Filistin Toprakları Özel Raportörü Francesca Albanese, Şubat 2024 tarihli "Bir Soykırımın Anatomisi" başlıklı raporunda Gazze'deki sivil kayıpların 30.000'i aştığını, tüm konutların %70'inin yok edildiğini, nüfusun %80'in zorla yerinden edildiğini ve binlerce esirin insanlık dışı muameleye tutulduğunu yazmaktadır. Rapora göre İsrail kuvvetleri savaş hukukunu ve uluslararası insancıl hukuku kasten ihlal etmektedir ve sahadaki eylemler soykırım suçunun işlendiğini göstermektedir (A/HRC 55/73, 2024). BM raporunun yayınladığı Şubat ayından bugüne sivil ölüm sayısı 40.000'i aşmış, halkın neredeyse tamamı zorla yerinden edilmiştir. İsrail, saldırılarının başından beri yiyecek, enerji ve temiz suya erişimi sistematik olarak kısıtlamış, Gazze halkını açlık ve susuzlukla cezalandırmıştır. Bu veriler İsrail'in sahada yalnızca savaş hukukunu değil; çok daha ağır suçlar içeren uluslararası insancıl hukuku da kasten ihlal ettiğini göstermektedir. İsrail'in eylemleri uluslararası insancıl hukuku oluşturan sözleşmeler ve yargı kararları açısından değerlendirildiğinde bu eylemlerin etnik temizlik ve soykırım suçunun kriterlerini karşıladığı görülmektedir.

Sonuç

İsrail devleti, 1948 yılında sınırları içerisinde kalan Müslüman ve Hristiyan Arapların çoğunun evlerini ve topraklarını bırakıp kaçmak zorunda kaldığı bir etnik temizlik mirası üzerinde kurulmuştur. Yaklaşık 700.000 ile 1.000.000 mülteci komşu ülkelere ya da 1948 savaşı sonrası Ürdün egemenliğinde kalmış Batı Şeria'ya kaçmış ve 76 yıldır kamplarda yaşamak zorunda bırakılmıştır. Gazze ve Batı Şeria 1967 yılında İsrail'in işgal ettiği beş alandan Filistinli nüfusun en yoğun yaşadığı iki bölgedir. İsrail bu iki bölgeyi ilhak etmemiş, kendi hukukunu bu topraklarda geçerli kılmamıştır. Bu durum bitmek tükenmek bilmeyen bir olağanüstü hal rejiminin 1967'den beri bu topraklarda sürdürüldüğü, tarım alanlarının işgal edildiği, evlerin keyfi olarak yıkıldığı, insanların keyfi tutuklamalarla tutsak edildiği bir döngü yaratmıştır. Bununla birlikte Gazze 2007 yılından beri karadan, denizden ve havadan İsrail ablukası altındadır. Hamas'ın 7 Ekim saldırılarının ardından yaşanan süreç ve İsrail'in sahadaki eylemleri bu çalışmada meşru müdafaa ve soykırım suç açısından değerlendirilmiştir. Çalışma uluslararası hukuktan kaynaklanan meşru müdafaa hakkı ile soykırım suçu olgusunu ilgili sözleşmeler üzerinden incelemiş, İsrail'in eylemlerinin adlandırılması hususunu bu sözleşmeler ve uluslararası yargı kararları üzerinden değerlendirmiştir. İsrail'in Gazze'de bir yıla yakındır sürdürdüğü hava ve kara saldırılarının meşru müdafaa hakkının gereklilik ve aciliyet kriterini aştığı ve orantılılık kriterini karşılamadığı görülmüştür. Ayrıca bu eylemlerin soykırım suçunun maddi şartlarını ve manevi kriter olan özel niyeti taşıdığı değerlendirilmiştir. İsrail'in eylemlerine ilişkin uluslararası insan hakları raporları da bu değerlendirmeyi destekler niteliktedir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi Filistin Özel Raportörü Francesca Albanese'nin raporu İsrail'in Gazze'de bir çok savaş suçu ve insanlığa karşı suçun eşlik ettiği bir soykırım işlediğini belgelemiştir (A/HRC 55/73, 2024). Benzer şekilde Euro-Med İnsan Hakları İzleme Örgütü, İnsan Hakları İçin Üniversite Ağı gibi insan hakları örgütlerinin raporlarında İsrail'in Gazze'de toplu katliam ve cezalandırmalarla soykırım suçu işlediği ifade edilmiştir (Euro-Med Human Rights Monitor, 2024; University Network for Human Rights, 2004).

Kaynakça

- Acer, Y., 2024. İsrail'in Gazze'deki Suçları. TYB Akademi Dil Edebiyat & Sosyal Bilimler Dergisi, (41).
- Aksar, Y., 2009. The Specific Intent"(Dolus Specialis)" Requirement of the Crime of Genocide: Confluence or Conflict between the Practice of" Ad Hoc" Tribunals and the ICJ. Uluslararası İlişkiler/International Relations, 6(23): 113-126.
- Albanesse, F., 2024. Anatomy of a Genocide – Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in the Palestinian territory occupied since 1967 to Human Rights Council – Advance unedited version (A/HRC/55/73). <https://www.un.org/unispal/document/anatomy-of-a-genocide-report-of-the-special-rapporteur-on-the-situation-of-human-rights-in-the-palestinian-territory-occupied-since-1967-to-human-rights-council-advance-unedited-version-a-hrc-55/> (Erişim Tarihi: 03.07.2024)
- Alpyavuz, T., 2009. Soykırım Suçu. Journal of Naval Sciences and Engineering, 5(1): 49-61.
- Baransel, B., 2024. "Davetle Müdahale Doktrini ve Meşru Müdafaa Hakkının Jus Ad Bellum Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye'nin Libya ve Suriye Müdahaleleri" Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 19(1): 377-412.
- Baser, S., 2022. The Moral Element (Mens Rea) of the Crime of Genocide and Approaches to the Interpretation of the Moral Element with Respect to International Criminal Law. ASBUHFD, 4(2): 635-679.
- Batur Yamaner, et al., 2016. 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve International Committee of the Red Cross: İstanbul.
- Borger, J., 2024. Why Do Arms Continue To Flow From US To Israel Despite Ceasefire Resolution? <https://www.theguardian.com/us-news/2024/apr/01/flow-of-arms-from-us-to-israel-continues-despite-ceasefire-abstention>. (Erişim Tarihi: 04.06.2024)
- Çoban, E., 2008. Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve Suça Zemin Hazırlayan Toplumsal Yapılar: Ruanda Örneği. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 5(17): 46-72.
- Deger, O., 2009. Crime of genocide and state responsibility: judgment of the International Court of Justice on Bosnia-Herzegovina v. Serbia-Montenegro case/Soykırım Suçu ve Devletin Sorumluluğu: Uluslararası Adalet Divanı'nın Bosna-Hersek v. Sırbistan-Karadağ Kararı. Uluslararası İlişkiler/International Relations, 6(22): pp.61-96.
- Dinstein, Y. (2011). War, Aggression and Self-Defence (5th ed.). New York: Cambridge University Press.
- Denk, E., 2014. Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Kurallar. Ankara SBF Dergisi, 56(2): 43-70.
- Doğru, İ., 2024. ABD, Gazze'deki Sivil Kayıplara Rağmen İsrail'e Silah Yardımı Yapmaya Devam Ediyor. <https://www.aa.com.tr/tr/dosya-haber/abd-gazze-deki-sivil-kayıplara-ragmen-israil-e-silah-yardimi-yapmaya-devam-ediyor/3267720> (Erişim Tarihi: 10.07.2024)
- Euro-Med Human Rights Monitor, 2024. <https://euromedmonitor.org/en/article/6494/New-report..-De-Gaza:-A-Year-of-Israel%E2%80%99s-Genocide-and-the-Collapse-of-World-Order> (Erişim Tarihi: 10.08.2024)
- Fitzgerald, J., ve Debusmann, B., 2024. Mass Arrests Made as US Campus Protests Over Gaza Spread. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-68873825> (Erişim Tarihi: 01.06.2024)

- General Treaty for Renunciation of War as an Instrument of National Policy (Kellogg-Briand Pact). https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp (Erişim Tarihi: 14.07.2024)
- Hoogh, 2006. The 'Armed Activities' Case: Unasked Questions, Proper Answers, Hague Justice Journal, 1(1): 37-40.
- International Criminal Court, 2024. <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-kc-applications-arrest-warrants-situation-state>
- International Court of Justice, 2024a. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20240126-ord-01-00-en.pdf> (Erişim Tarihi: 13.07.2024)
- International Court of Justice, 2024b. <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/192/192-20240510-wri-01-00-en.pdf> (Erişim Tarihi: 13.07.2024)
- International Court of Justice, 2001. <https://www.icj-cij.org/node/103143> (Erişim Tarihi: 10. 09. 2024)
- International Criminal Tribunal For Rwanda, 1998. <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/pdf/KAMBANDA%20-%20JUDGEMENT%20AND%20SENTENCE.pdf> (Erişim Tarihi 02.08.2024).
- International Criminal Tribunal For Former Yugoslavia IT 98-33, 2004. https://www.icty.org/x/cases/krstic/cis/en/cis_krstic_en.pdf. (Erişim Tarihi: 01.08.2024).
- Kagan, S., 2008. The "Media case" before the Rwanda Tribunal The Nahimana et al. Appeal Judgement, Hague Justice Journal, 3(1).
- Kaplan, F.H., 2013. Ruanda ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemeleri Kararlarında Soykırım Suçu. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, (3):106-129.
- Karadağ, U., 2016. Birleşmiş Milletler Antlaşması'na Gre Meşru Müdafaa Hakkı. İnn Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(2):171-186.
- Kretzmer, D., 2013. The Inherent Right to Self-Defence and Proportionality in Jus Ad Bellum. European Journal of International Law, 24(1): 235-282.
- League of Nations, 1919. Covenant of the League of Nations. https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (Erişim Tarihi: 03.07.2024)
- Majed, M., 2024. Gaza death toll exceeds 41,400 as Israel kills 40 more Palestinians. <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/gaza-death-toll-exceeds-41-400-as-israel-kills-40-more-palestinians/3337543> (Erişim Tarihi: 03.07.2024).
- Medet Halil, İ., 2023. Israel paints Palestinians as 'animals' to legitimize war crimes: Israeli scholar. <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/israel-paints-palestinians-as-animals-to-legitimize-war-crimes-israeli-scholar/3030278>. (Erişim Tarihi: 01.07.2024)
- Nişancı, D., 2021. Uluslararası Ceza Hukuku ve Türk Ceza Kanunu Düzenlemesinde Soykırım Suçu. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 8(2), pp.228-249.
- zarslan, B.B., 2014. Soykırım Suçunun nlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açışından Hocalı Katliamı. Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 4(1): 187-214.
- Polat, D. ř., 2020. Kuruluşundan kşne Milletler Cemiyeti Sistemi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19(76): 1950-1967.
- şare, E., 2020. Soykırım Suçundaki zel Kast. Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 10(2): 863-912.
- Tellal, E., 2015. Rusya Suriye'de Ne Arıyor? Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 70(4): 1047-1050.

- Thompson, A., ve Marquez, A., 2024. Hundreds of pro-Palestinian Protesters Arrested on Capitol Hill ahead of Netanyahu Visit. <https://www.nbcnews.com/politics/congress/hundreds-palestinian-protesters-arrested-capitol-hill-ahead-netanyahu-rcna163368> (Erişim Tarihi: 27.07.2024)
- United Nations Human Rights Council. (2015). Report of the Independent Commission of Inquiry on the 2014 Gaza Conflict - A/HRC/29/52. <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/co-i-gaza-conflict/report-co-i-gaza>
- United Nations Resolution 260 A (III), 2024. https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf (Erişim Tarihi: 03.07.2024)
- United Nations Resolution 3314 (XXIX), 1974. https://legal.un.org/avl/pdf/ha/da/da_e.pdf (Erişim Tarihi: 013. 07. 2024)
- United Nations Resolution 1368, 2001. <http://unscr.com/en/resolutions/1368> (Erişim Tarihi: 013. 07. 2024)
- United Nations Resolution, 1373, 2001. https://www.un.org/securitycouncil/ctc/sites/www.un.org.securitycouncil.ctc/files/ctc_special_meeting_outcome_document_4_nov_2021.pdf (Erişim Tarihi: 013. 07. 2024)
- University Network for Human Rights, 2004. <https://www.humanrightsnetwork.org/projects/genocide-in-gaza> (Erişim Tarihi: 10. 08. 2024)
- Volker Türk, 2024. Gaza: Turk pleads for end to fighting as death toll passes 40,000. <https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2024/08/gaza-turk-pleads-end-fighting-death-toll-passes-40000> (Erişim Tarihi: 07.08.2024)
- White House, 2023. Joint Statement on Israel. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/10/09/joint-statement-on-israel/> (Erişim Tarihi: 19.07.2024)

Bayramiç (Çanakkale) İlçesinde Akdeniz Meyve Sineği, *Ceratitis capitata* (Wiedemann, 1824)'nın Bazı Meyve Bahçelerinde Popülasyon Gelişmesinin Belirlenmesi

Mestan AKÇİL¹

Burak POLAT^{2*}

<https://orcid.org/0000-0002-4981-9872> <https://orcid.org/0000-0001-9171-1024>

¹Ç.O.M.U., Graduate Education Institute, Department of Plant Protection, 17100, Çanakkale, Türkiye

²Ç.O.M.U., Faculty of Agriculture, Department of Plant Protection, 17100, Çanakkale, Türkiye.

*Sorumlu yazar: bpolat@comu.edu.tr

Özet

Bu çalışma, 2021-2022 yıllarında Çanakkale İli'nin Bayramiç İlçesi'nde ayva, Bayramiç beyazı (Nektarin), elma, incir, kiraz, şeftali ve Trabzon hurması bahçelerinde Akdeniz meyve sineğinin [*Ceratitis capitata* (Wiedemann, 1824)] popülasyon gelişmesinin belirlenmesi amacıyla yürütülmüştür. Çalışmanın yapıldığı bahçelere birer adet McPhail ve delta tipi feromon tuzakları asılmıştır. Ayrıca, bahçelerde zarar oranını belirlemek için rastgele 100 meyve kontrol edilmiştir. İlk ergin uçuşları, 2021 yılında etkili sıcaklıklar toplamının 1255 gün-derece olduğu 2 Ağustos tarihinde şeftali bahçesinde tespit edilmiştir. Ertesi yıl ise etkili sıcaklıklar toplamının 1146 gün-derece olduğu 29 Temmuz tarihinde incir bahçesinde tespit edilmiştir. Tuzaklarda en fazla ergin birey, 2021 yılında 8 Kasım tarihinde 486 (adet/2 tuzak) olarak Trabzon hurması bahçesinde tespit edilmiştir. Ayrıca, Bayramiç beyazı nektarini, zararlının yeni konukçusu olarak tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda, *C. capitata*'nın zararının tespit edildiği bahçelerdeki zarar oranları Trabzon hurması bahçesinde %15,6, şeftali bahçesinde %14,0, Bayramiç beyazı bahçesinde %8,6 ve ayva bahçesinde %6,1 olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *C. capitata*, Popülasyon Gelişmesi, Feromon Tuzak, Delta Tuzak, McPhail Tuzak

Determining the Population Fluctuation of the Mediterranean Fruit Fly, *Ceratitis capitata* (Wiedemann, 1824), in Some Fruit Orchards in Bayramiç (Çanakkale)

Abstract

This study was conducted in 2021-2022 in the Bayramiç district of Çanakkale province to determine the population development of the Mediterranean fruit fly [*Ceratitis capitata* (Wiedemann, 1824)] in quince, Bayramiç beyazı (nectarine), apple, fig, cherry, peach, and persimmon orchards. In the selected orchards, one McPhail and one delta-type pheromone trap were installed. Additionally, 100 fruits were randomly inspected in the orchards to determine the damage rate. The first adult flights were detected in a peach orchard on August 2, 2021, when the total effective temperature was 1255 degree-days. The following year, on July 29, the first adult flights were observed in the fig orchard, with a total effective temperature of 1146 degrees-day. The highest number of adult individuals in the traps was recorded on November 8, 2021, with 486 individuals (adult/2traps) in a persimmon orchard. Additionally, Bayramiç beyazı was identified as a new host for the pest. At the end of the study it was found that the damage rates in the orchards where *C. capitata* was detected, were 15.6% in the persimmon orchard, 14.0% in the peach orchard, 8.6% in the Bayramiç white orchard, and 6.1% in the quince orchard.

Key words: Pest, Population Development, Pheromone Trap, Delta Trap, McPhail Trap

Introduction

The province of Çanakkale possesses suitable ecological and climatic conditions for fruit cultivation. However, many pest species cause significant losses in fruit production. In addition to damaging plants during different phenological stages, insects act as vectors for diseases, thereby reducing both the quality and yield of crops. Particularly, the high population density of polyphagous pests, which can find food and hosts under any condition, poses major challenges for fruit production (Avcı, 2022).

In Turkey, a total of 24.9 million tons of fruit was produced in 2021 on an area of 35,913,447 decares. The annual production consisted of 38% pome fruits (9.6 million tons), 21% citrus fruits (5.3 million tons), 14% grapes (3.6 million tons), and 11% stone fruits (2.9 million tons) (TÜİK, 2021). The province of Çanakkale, located in the Marmara Region, holds significant potential for fruit production, with a total production of 635,725 tons across 602,131 decares. This includes 36% stone fruits, 23% olives, 20% pome fruits, 10% berries, 7% grapes, and 4% nuts (TÜİK, 2022).

In the Bayramiç district, which accounts for 23.7% of the province's total fruit production, notable outputs include geographically indicated apple production (72,580 tons), covering 69.6% of the province's apple output, and cherry production (12,969 tons), comprising 40.9% of the province's total production. The most important fruit of Bayramiç is Bayramiç beyazı, a nectarine variety that received geographical indication in 2013 and became Turkey's 7th registered product in Europe in 2021. Produced across 7,200 decares with an output of 13,741 tons, almost all of this variety is cultivated in Bayramiç and sold domestically and internationally (TÜİK, 2022).

One of the significant fruit pests in Çanakkale province is the Mediterranean fruit fly (*Ceratitis capitata*, Wiedemann, 1824) (Diptera: Tephritidae). It is known to infest over 300 hosts, primarily citrus fruits, as well as pome and stone fruits (Christenson and Foote, 1960; Liquido et al., 1991; Vera et al., 2002; Ricalde et al., 2012). Among the 118 fruit fly species present in Turkey, *C. capitata* has been reported as one of the most significant pests (Kütük et al., 2013).

Effective trapping methods include delta traps containing 9% Nulure + 3% Borax salt + Trimedlure capsule + 88% water, as reported by Zümreoğlu (1990). The shortest development period of *C. capitata* among its hosts was found in persimmons (22.7 days), and the longest in apples (33.1 days) (Özkan, 1993). Ricalde et al. (2012) reported that the optimal temperature for *C. capitata* development in Brazil was 30°C. Under favorable conditions, the pest can remain active year-round (Elekçioğlu, 2009).

Previous studies have shown that *C. capitata* can produce 4-5 generations per year in Aydın, 2-4 in Konya, and up to 7-8 in the Mediterranean region of Turkey (Başpınar et al., 2009; Satar et al., 2016; Satar and Tiring, 2017; Üçpınar, 2019). Other research, such as by Elitaş (2022), recorded significant pest captures in Bursa in 2021, including 660 individuals in peach orchards, 678 in pear orchards, and 1,402 in persimmon orchards.

Ceratitis capitata is a serious issue for the export of many fruits from Turkey, emphasizing the importance of keeping its population below economic damage thresholds through effective management programs (Elekçioğlu, 2009).

This study was conducted in Bayramiç district, an important center in terms of fruit production areas and diversity, to identify the basic criteria for pest management in high-export potential fruits such as Bayramiç Beyazı (nectarine), apple, and cherry.

Material and Methods

This study was conducted in 2021–2022 in the Bayramiç district of Çanakkale province to monitor the population development of the *C. capitata* in various fruit orchards, including Bayramiç Beyazı (nectarine), peach, cherry, fig, apple, quince, and persimmon. Basic information for pest control will be obtained through the monitoring of population development. In each orchard, McPhail (Decis trap) traps and delta-type pheromone traps were installed to determine pest population development.

The traps used consisted of McPhail (Decis trap: 0.015 g Deltamethrin + 0.5 g Chlorohydrate trimethylamine + 0.03 g 1.5-Diaminopentane + 7.8 g Ammonium acetate) and delta-type traps containing Trimedlure capsules (Figure 1).

Figure 1. McPhail (Decis trap) and delta trap

The study was conducted in two different apple, cherry, Bayramiç beyazı and one peach, quince, persimmon, and fig orchards determined by considering the production density in different villages and neighborhoods of Bayramiç district. The coordinates and characteristics of the orchards are given in Table 1.

Table 1. Study areas and parcel data

Fruit	Locat ion	Variety	rea rea	A ltitude	Coordinate
Apple	Tepecik	Golden/ Red Chief	23,0	112 m	39.8153-26.6483
Apple	Evciler	Pick lady	16,1	301 m	39.7541-26.7900
Cherry	Tepecik	Ziraat 900	12,9	102 m	39.8146-26.6373
Cherry	Evciler	Ziraat 900	8,4	204 m	39.7868-26.7416
Bayramiç	Saçaklı	Bayramiç Beyazı	10,7	84 m	39.8213-26.5536
Bayramiç	Evciler	Bayramiç Beyazı	10,0	276 m	39.7615-26.7776
Peach	Ağaçköy	Sweetlady/ Caldesi85	24,7	98 m	39.8135-26.5700
Quince	Camikebir	Eşme	4,5	91 m	39.8173-26.6031
Persimm	Camikebir	Fuyu	10,0	107 m	39.8225-26.6180
Fig	Bıyıklı (First year)	Bursa Siyahı	122,6	324 m	39.8570-26.7149
Fig	Üzümlü (Second year)	Bursa Siyahı	8,3	164 m	39.7900-26.6854

To assess the population dynamics of *Ceratitis capitata* in fruit orchards, a McPhail trap (Decis trap) and a delta trap were hung in each orchard. The traps were placed in the orchards, taking into account the species, variety characteristics and crown structures of the trees, 1-1.5 m above the ground and in line with the crown projection in the south-southeast part of the tree. The hung traps were checked regularly twice a week from May to the end of December. In addition, 100 fruits were checked during the weekly checks and their dent status was determined and recorded. The following formula was used for this rate.

$$\text{Ratio of fruit with damage \%} = \frac{\text{Number of fruit with damage}}{\text{Total number of fruits}} \times 100 \quad \dots\dots\dots(1)$$

The climate data specified during the research were taken from the early warning stations of the Çanakkale Provincial Directorate of Agriculture and Forestry located in the villages of Saçaklı and Evciler in the Bayramiç district.

Results and Discussion

3.1. Determination of the First Adult Flights

To identify the first flight dates of the Mediterranean fruit fly, pheromone traps were placed in the selected orchards on May 24, 2021, and June 14, 2022. In 2021, the first adult captures were observed on August 2 in peach orchard traps, 69 days after trap installation and at an accumulated effective temperature of 1,255 degree-days. In 2022, the first captures were recorded on July 29 in the fig orchard traps, 45 days after installation and at an accumulated effective temperature of 1,146 degree-days. The first adult flights in Bayramiç were observed in late July to early August.

Comparable studies have reported the first flights in early May in peach orchards in Adana (Tiring and Satar, 2017), on August 23 in Bursa (Elitaş, 2022), and on July 30-August 28 in Şanlıurfa (Güler, 2022).

3.2. Population Development of *Ceratitis capitata*

In the Tepecik apple orchard, the first pest capture was recorded on September 20, 2021, under an average temperature of 27°C and a relative humidity of 60.62%. The population peaked twice: on October 14 (26 adults/trap) and on November 1 (38.5 adults/trap). The last adult was captured on December 7, 2021. However, no pest activity was observed in the Evciler apple orchard during the same season or in the subsequent years (Figure 2).

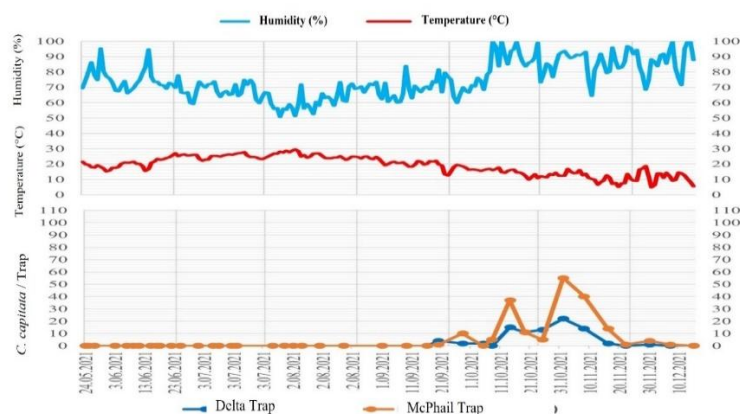

Figure 2. Population development and climate data of *C. capitata* in Tepecik apple orchard in 2021

During the first year of the study, population development was observed in the selected apple orchard in the Tepecik neighborhood; however, no infested fruits were detected. Başpınar et al. (2009) reported in their study that only a small number of adult individuals were caught in traps placed in apple orchards and that no infested fruits were observed.

In the first year of the study, traps placed in a cherry orchard in the Tepecik neighborhood recorded the first occurrence of the pest on August 19, 2021, when the mean temperature was 25.1°C, and the mean humidity was 73.48%. At that time, 0.5 (adult/trap) were caught (Figure 3). In this region, the Mediterranean fruit fly reached its first peak population in the cherry orchard on October 14, 2021, with 13.5 (adult/trap). The highest population density of the Mediterranean fruit fly was recorded on November 8, 2021, with 15 adults per trap. This date also marked the pest's second peak. Following this peak, the pest's presence gradually declined, and the final observation was recorded on November 22, 2021, with 3 adults (adult/trap).

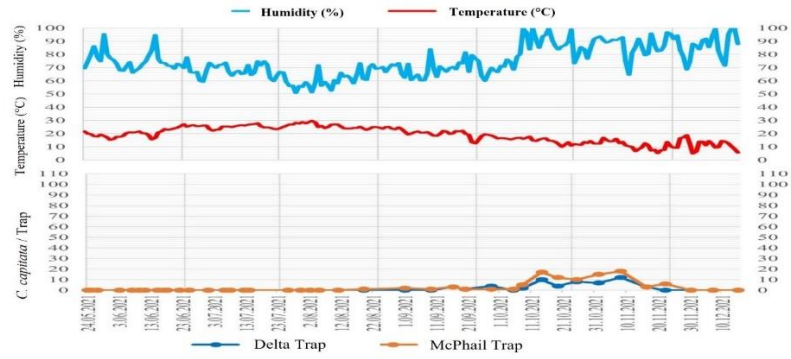

Figure 3. Population development and climate data of *C. capitata* in the **Tepecik** cherry orchard in 2021

In the first year of the research, no adult individuals were found in the traps placed throughout the production season in the trial area designated as a cherry orchard in the Evciler village, throughout the production season. Similarly, in the second year of the study, traps were placed again in the same orchards, but no pests were recorded in either of the two traps.

In the first year of the research, no adult individuals were found in the traps placed throughout the production season in the trial area selected as a cherry orchard in the Evciler village. Similarly, in the second year of the study, traps were placed in the same orchards, but no pests were found in either trap.

The low pest density in cherry orchards in the Bayramiç region is thought to be due to the completion of the cherry harvest by mid-June, preventing the pest from causing any damage to cherry trees. Buğday and Keçeci (2020) reported in their study conducted in cherry orchards in the Elazığ and Malatya provinces that although cherry is among the hosts of *Ceratitis capitata*, pest population development in the region begins in July or later, significantly reducing the likelihood of damage to cherries.

In 2021, the first pest occurrence in the Bayramiç Beyazı orchard in Saçaklı village was recorded on August 19, 2021, at the mean temperature was 25.1°C and the mean humidity was 73.48%. On this date, an average of 0.5 adults per trap was captured (Figure 4). The pest reached its first population peak in this orchard on September 16, 2021, at 6 adults per trap. The highest population density of the *C. capitata* was recorded on October 25, 2021, at an average of 31.5 adults per trap, marking the second population peak. Following this second peak, the population density began to decline, and the final observation was recorded on November 22, 2021, with an average of 0.5 adults per trap.

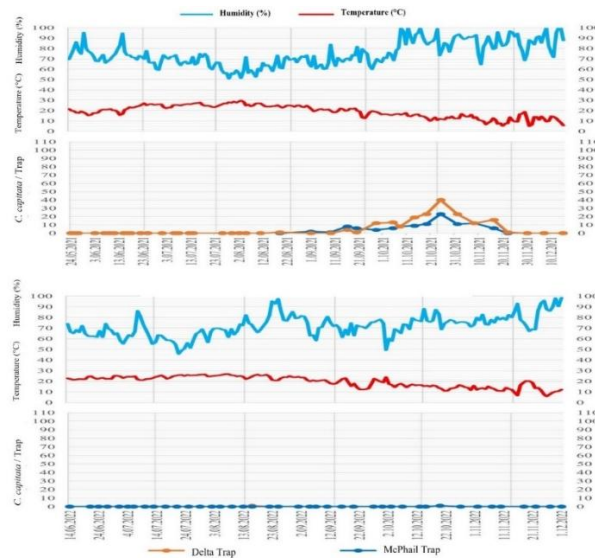

Figure 4. Population development and climate data of *C. capitata* in Bayramiç Beyazı in 2021 and 2022

In the second year of the study, two different traps were placed in the Bayramiç Beyazı orchard in Evciler village and Şaçaklı neighbourhood, but no pest was captured in the traps

Tiring (2015) reported in a study conducted in 2014 in nectarine orchards in Adana that the first flights of *C. capitata* coincided with the harvest period. He also noted that, fruits on the trees showed increased signs of damage after the end of harvest season with the cessation of pesticide applications, because of the suppressing of the pest with pesticides before the harvest. Similarly, Tamer (2022) reported in a study conducted in Bayraktutan (İğdır) nectarine orchards that a total of 1,306 individuals were caught in delta and McPhail-type traps, with a damage rate of 17.6% observed in the orchard.

In 2021, the first pest occurrence in the peach orchard in Ağaçköy village was recorded on August 2, when the mean temperature was 27.8°C and the mean humidity was 50.12%. On this date, an average of 0.5 adults per trap were captured (Figure 5). *Ceratitis capitata* reached its highest population density in the orchard on October 5, 2021, at 196.5 adults per trap, marking the first peak. The pest formed its second population peak on October 19, 2021, with 135.5 adults per trap, and its third peak on November 8, 2021, at 80.5 adults per trap. Following the third peak, the population density gradually declined, with the final observation recorded on November 30, 2021, when 4 adults per trap were captured.

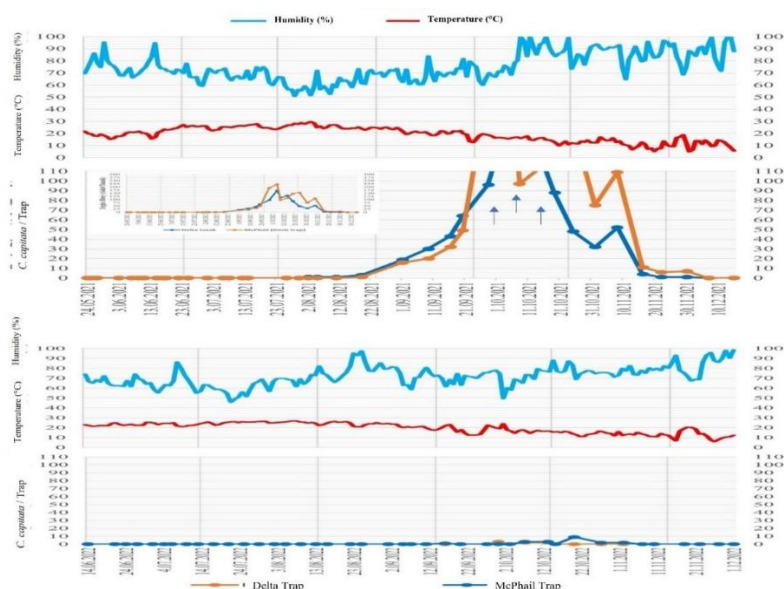

Figure 5. Population development and climate data of *C. capitata* in the peach orchard in 2021 and 2022

In 2022, the first pest occurrence in the peach orchard in Ağaçköy village was recorded on September 20, when the mean temperature was 15.5°C and the mean humidity was 74.75%. On this date, an average of 0.5 adults per trap was captured (Figure 5). The pest population in the peach orchard reached its highest density on October 27, 2022, at 4.5 adults per trap. The last observation of the pest was made on October 15, 2022, with 1 adult per trap. No infested fruits were detected in the peach orchard during 2022. In a study conducted in Brazil in 2002-2003, it was reported that the *C. capitata* was active in peach orchards between June and December, and that the most intense period of the pest was in early October (41 adult /trap) (Souza-Filho et al., 2007). Büyükbaş (2019) reported that the damage rate of *C. capitata* in peach orchards in Kayseri province was between 12-15% in 2018 and 1-2% in 2019.

In the Quince orchard located in the Camikebir neighborhood, the first pest occurrence during the first year of the study was observed on September 16, 2021, when the mean temperature was 19.7°C and the mean humidity was 69.78%. On this date, 6 adults per trap were captured (Figure 6). *Ceratitis capitata* population in this orchard reached its highest density on October 5, 2021, with 98 adults per trap, marking the first population peak. The second population peak occurred on October 19, 2021, with

89.5 adults per trap. An insecticide treatment (cypermethrin + acetamiprid) was applied on October 25, 2021, which resulted in a decline in the pest population. The last observation in this orchard was made on December 7, 2021, with 5.5 adults per trap captured.

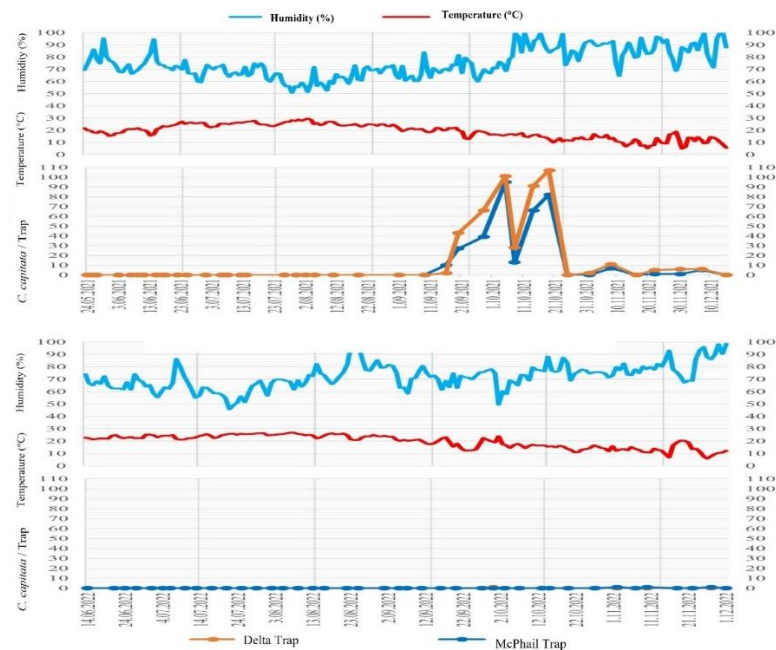

Figure 6. Population development and climate data of *C. capitata* in the quince orchard in 2021 and 2022

In the second year of the study, the first pest occurrence in the quince orchard was recorded on October 3, 2022, when the mean temperature was 17.4°C and the mean humidity was 60.35%. On this date, an average of 0.5 adults per trap were captured (Figure 6). The last observation of the pest in the quince orchard was made on December 1, 2022, with 0.5 adults per trap. No infested fruits were detected in the quince orchard during the second year of the study. However, in the first year, infested fruits were observed, with the damage rate in quince fruit calculated at 6.1%. Mustafa and Abdel-Jabbar (1996) reported that the *C. capitata* caused 26.7% damage to quince in Jordan and the average number of larvae per fruit was 20.4.

In the persimmon orchard located in the Camikebir neighborhood, the first pest occurrence during the first year of the study was recorded on September 20, 2021, when the mean temperature was 22.2°C and the mean humidity was 73.14%. On this date, an average of 0.5 adults per trap were captured (Figure 7). *Ceratitis capitata* population in the persimmon orchard reached its first peak on October 14, 2021, with 25 adults per trap. The second peak was recorded on October 25, 2021, with 104 adults per trap, while the highest population density was observed on November 8, 2021, with 243 adults per trap. Following this peak, the pest population began to decline, and the final observation was made on December 7, 2021, with 1.5 adults per trap captured.

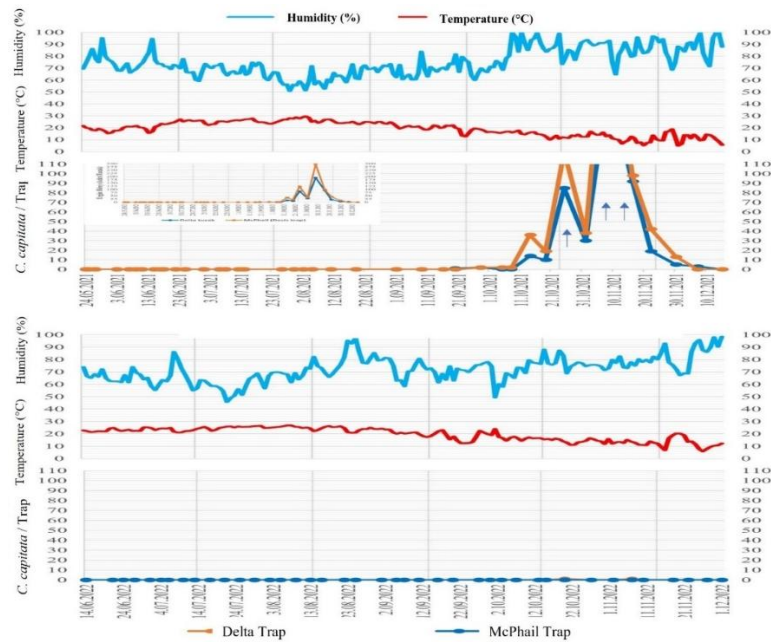

Figure 7. Population development and climate data of *C. capitata* in persimmon orchard in 2021 and 2022

In the second year of the study, the first pest occurrence in the persimmon orchard in the Camikebir neighborhood was observed on October 27, 2022, when the mean temperature was 16.5°C and the mean humidity was 75.6%. On this date, an average of 0.5 adults per trap were captured (Figure 8). The last observation in this orchard was made on November 10, 2022, with 0.5 adults per trap captured. No infested fruits were detected in the persimmon orchard during 2022. Tiring (2015) reported that the persimmon orchard in Ballica (Adana) had the highest damage rate in 2014 and the rate of damaged fruit reached 65%. Kılıç and Demirel (2018) reported that the damage rates in persimmon orchards were between 3.35% and 100% in 2013 and between 2.44% and 95% in 2014. In another study conducted in persimmon orchards in southern Syria in 2016, it was reported that the infection rate was 21.5% (Mansour and Mohamad, 2016).

In the first year of the study, no pest was detected in the traps hung in the fig orchard. In the first year, it was evaluated that the adults were not caught because the area where the traps were hung in the fig orchard was windy during the production season and the traps were hung in a different fig orchard the following year. In 2022, the first pest was caught as 1 (adult/trap) adult on 29 July when the average temperature was 25.8°C and the relative humidity was 64.5%. The last pest was caught in the trap as 1 (adult /trap) adult on 10 November. In the study conducted in the fig orchard in 2022, no struck fruit was found. Saleh et al. (2004) reported the damage rate of Mediterranean fruit fly as 35.1% in a fig orchard in Gaza (Palestine). Tiring (2015), in his study examining the population development of *C. capitata* in fig orchard, reported that some struck fruits did not fall and remained on the branches, so the fruits containing larvae were damaged by birds.

3.3. Final Flight of *Ceratitidis capitata* Adults

To monitor the population dynamics of the *C. capitata*, pheromone traps were placed on May 24, 2021, in the first year of the study, and on June 14, 2022, in the second year. During the first year, the final adult flights were recorded on December 7, 2021, in apple, quince, and persimmon orchards when the thermal constant had reached 2226 degree-days. The respective capture rates in the pheromone traps were 0.5, 5.5, and 1.5 adults per trap. In 2022, the final adult flights were observed on December 1, 2022, in the Quince orchard, with 0.5 adults per trap captured, at a total effective temperature of 2216 degree-days.

In Bayramiç district, the final adult flights of the Mediterranean fruit fly were determined to occur in early December (Table 3).

Table 3. Population development of *C. capitata* (red) and fruit harvest times (blue) in Bayramiç district.

Orchards	MONTHS												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Cherry					█	█	█			█	█	█	█
Bayramiç beyazı						█	█	█	█				
Peach						█	█	█	█				
Fig									█	█	█	█	
Apple								█	█	█	█	█	█
Quince										█	█	█	█
Persimmon										█	█	█	█

A study conducted in Adana reported that the final flights of the Mediterranean fruit fly extended until February 5, 2014, and January 19, 2015 (Tiring, 2015). Another study in Bursa indicated that the final flights in 2021 occurred on December 29 (Elitaş, 2022). Similarly, a study conducted in Şanlıurfa reported that the *C. capitata*'s final flights ended on November 27, 2020, and December 17, 2021 (Güler, 2022).

In the first year of the study, the *C. capitata* population density was high, whereas in the second year, the pest population in the traps was negligible. This significant decline in the second year is thought to be due to climatic factors (Figure 8). The very low population development in the second year of the study is believed to be due to several factors, including the lower average winter temperatures compared to the first year.

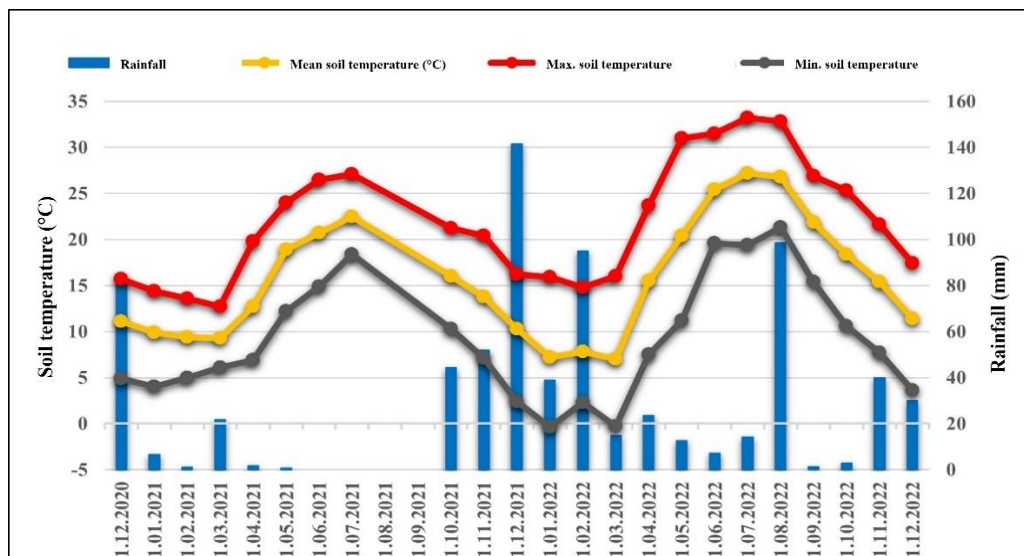

Figure 8. Rainfall and soil temperatures in Bayramiç district between 2021-2022

Additionally, a difference in soil temperatures between 2021 and 2022 might have contributed. *Ceratitis capitata* is highly sensitive to temperature drops, and temperatures below 1.5°C are known to be lethal to all its developmental stages (Bodenheimer, 1951; İleri, 1961; Elekçioğlu, 2009). In January

2021, the minimum soil temperature dropped to 4°C, while in January 2022 it fell to -0.4°C, and in March of the same year, it dropped again to -0.3°C. This drastic drop is thought to have significantly reduced the population of *C. capitata* pupae that overwintered in the soil (Figure 8).

Another contributing factor to the very low population development in the second year could be the much higher rainfall during the winter months compared to the previous year. Excessive moisture shortens the lifespan of *C. capitata* or even kills it (Bodenheimer, 1951). In regions like the Eastern Black Sea, where rainfall is high, the pest cannot survive, and pupal mortality is particularly high in very moist soils (Bodenheimer, 1951; İleri, 1961; Elekçioğlu, 2009). When comparing the rainfall between December and June (the potential pupal stage) of both years, it was found that in 2021, the total rainfall during this period was 115.8 mm, while in 2022, it was 333.6 mm. This substantial increase in rainfall in 2022 likely exposed the pupae overwintering in the soil to about three times the moisture compared to the previous year, which is believed to be another factor contributing to the reduction in the pest population (Figure 8).

Considering the numbers of *Ceratitis capitata* individuals captured in the traps, the highest numbers of the pest caught in 2021 were as follows: 2155 individuals in peach orchards, with 1252 captured in McPhail traps and 903 in delta traps, 1222 individuals in persimmon orchards, with 670 in McPhail trap and 452 in delta traps, 814 individuals in quince orchards, with 468 in McPhail traps and 346 in delta traps, 280 individuals in Bayramiç beyazı (Saçaklı) nectarine orchards, with 173 in McPhail traps and 107 in delta traps, 270 individuals in Tepecik apple orchards, with 184 in McPhail traps and 86 in delta traps, 150 individuals in Tepecik cherry orchards, with 96 in McPhail traps and 54 in delta traps, 8 individuals in Bayramiç beyazı (Evciler) nectarine orchards, with all captured in McPhail traps.

This study marks the first time the population dynamics of the *C. capitata* in Bayramiç district have been documented. It was also determined that *C. capitata* now uses Bayramiç beyazı, a local nectarine variety, as a new host plant. Regarding the pest's preference for different fruits based on population density, the highest population development was observed in persimmon, peach, and quince orchards. In contrast, the population density was much lower in Bayramiç beyazı, apple, and cherry orchards. This indicates a higher pest preference and development in certain fruit types, while others are less susceptible.

In this study, the effectiveness of McPhail and delta-type pheromone traps in capturing *C. capitata* individuals was evaluated. A total of 2865 individuals were captured in McPhail traps, while 1977 individuals were captured in delta traps. The results showed that McPhail traps captured a higher number of pests compared to the delta traps. However, in seasons with lower pest populations and in the initial stages of capture, delta traps were observed to be more successful than McPhail traps. In the first year of the study, *C. capitata* caused damage in some orchards. The damage levels were as follows: 15.6% in persimmon orchards, 14% in peach orchards, 8.6% in Bayramiç Beyazı nectarine orchards, 6.1% in quince orchards.

One of the most critical aspects of *C. capitata* management is determining the time when the pest first appears in the environment and transitions to its host plants. The correct and widespread use of biotechnical methods is crucial for successful pest management. The use of monitoring traps can increase the chances of success in pest control by enabling timely insecticide applications. Moreover, given the wide range of host plants, developing an Integrated Pest Management program tailored to the region could enhance the effectiveness of pest control strategies.

Acknowledgements This study was supported by the Scientific Research Projects Department of Çanakkale Onsekiz Mart University (Project number: FYL-2021-3801).

Prepared from the first author's master's thesis.

Kaynaklar

- Avcı, H.İ., 2022. Çanakale ilinde Tropinota (Epicometis) hirta (Poda) (Coleoptera: Cetoniidae) erginlerinin farklı kültür bitkilerinde mevsimsel uçuşunun belirlenmesi. ÇOMÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Başpınar, H., Çakmak, İ., Koçlu, T. ve Başpınar, N. 2009. Aydın ili meyve bahçelerinde Akdeniz meyve sineği *Ceratitis capitata* (Wiedemann) (Diptera: Tephritidae)'nin biyo-ekolojisi, zararı, yayılışı ve turuncgil bahçeleri üzerindeki çalışmaları. TOVAG 105O17, 56s Isparta.
- Bodenheimer F.S. 1958 (yazılış, 1939). Türkiye'de ziraata ve ağaçlara zararlı olan böcekler ve bunlarla savaş hakkında bir etüd, Ankara.
- Buğday, M., Keçeci, M. 2020. Elâzığ ve Malatya illerinde, Akdeniz meyve sineğinin bazı biyo-ekolojik özellikleri ile zarar durumu üzerine çalışmalar. *Derim* 2020/37(1):64-75.
- Büyükbaş, B., 2019. Kayseri İli Meyve Bahçelerinde Akdeniz Meyve Sineği, *Ceratitis capitata* Wiedemann (Diptera: Tephritidae)'nin Yayılışı, Popülasyon Yoğunluğu ve Zararı Üzerine Araştırmalar. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Christenson F, Foote RH, 1960. Biology of fruit flies. *Annual Review of Entomology*, 5: 171-192.
- Elekçioğlu, N. Z., 2009. Akdeniz meyve sineği. *Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi*, 2 (1): 61-65, Adana.
- Elitaş, İ., 2022. Bursa ilinde bulunan bazı meyve bahçelerinde Akdeniz meyvesineği [*Ceratitis capitata* (Wiedemann) (Diptera: Tephritidae)] ergin popülasyon değişiminin belirlenmesi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek lisans tezi.
- Güler, C., 2022. Şanlıurfa ili nar bahçelerinde Akdeniz meyve sineği, *Ceratitis capitata* Wied. (Diptera: Tephritidae)'nin popülasyon gelişimi ve bulaşıklık oranı. Harran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- İleri, M., 1961. Türkiye'de Akdeniz meyve sineği (*Ceratitis capitata* Wied.) durumu ve mücadelesi. Tarım Bakanlığı, Ankara Zirai Mücadele Enstitüsü Md. Yayını, Ankara 38s.
- Kılıç, G., Demirel, N. 2018. A population fluctuation and damage rates of *Ceratitis capitata* (Diptera: Tephritidae) on persimmon fruits in turkey. *Fresenius Environmental Bulletin*, 27(7), 5072-5077.
- Kütük M., Yaran M., Hayat R., Koyuncu M.Ö., Görmez V., Aytekin H.U. 2013. The determination of fruit fly (Diptera: Tephritidae) fauna in Adıyaman, Kilis, and Şanlıurfa provinces with a new record for Turkish fauna. *Turkish Journal of Zoology*, 37(1): 38-49.
- Liquido, N., Shinoda, L., Cunningham, R. 1991. Host plants of the mediterranean fruit fly (Diptera: Tephritidae) an annotated world review. *Entomological Society of America, Miscellaneous Publications*, 77.
- Mansour, M., Mohamad, F. 2016. Seasonal occurrence of the Mediterranean fruit fly, *Ceratitis capitata* (Wiedemann, 1824) (Diptera: Tephritidae) in southern Syria. *Polish Journal of Entomology*, 85(3).
- Mustafa, T. M., Abdel-Jabbar, S. 1996. Studies on some hosts of the medfly *Ceratitis capitata* Wied.(Diptera: Tephritidae) in the central highlands of Jordan. *Arab Journal of Plant Protection*, 1996(14):2 pp. 91-95.

- Özkan, C., 1993. Doğu akdeniz bölgesi'nde Akdeniz meyve sineği, *Ceratitis capitata* (Wiedemann) (Diptera: Tephritidae)'nın konukçu değişimi üzerinde araştırmalar. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Ricalde, M.P., Nava, D.E., Loeck, A.E, Donatti, M.G. 2012. Temperature dependent development and survival of Brazilian populations of the mediterranean fruit fly, *Ceratitis capitata*, from tropical, subtropical and temperate regions. *Journal of Insect Science*, 12(1): 33, Brasil.
- Saleh, A., El-Hamalawii, M. 2004. The population dynamics of the mediterranean fruit fly, *Ceratitis capitata* Wied. Diptera: Tephritidae in some fruit orchards in gaza strip. *An-Najah University Journal for Research-A (Natural Sciences)*, 18(2), 249-265.
- Satar, S., Tiring, G., İşpınar, D., Algan, A. R. 2016. *Ceratitis capitata* Wied.(Diptera: Tephritidae)'nın altıntop bahçelerinde popülasyon dalgalanması ve sıcaklığın gelişimine etkisi. *Bitki Koruma Bülteni*, 56(4), 429-440.
- Souza-Filho, M. D., Raga, A., Azevedo-Filho, J. A., Strikis, P. C., Guimarães, J. A., Zucchi, R. A. 2009. Diversity and seasonality of fruit flies (Diptera: Tephritidae and Lonchaeidae) and their parasitoids (Hymenoptera: Braconidae and Figitidae) in orchards of guava, loquat and peach. *Brazilian journal of Biology*, 69, 31-40.
- Tamer, E. 2022. Iğdır ili meyve bahçelerinde Akdeniz meyve sineği (*Ceratitis capitata* (Wiedemann, 1824) (Diptera: Tephritidae))'nin popülasyon gelişimi, yoğunluğu ve bulaşıklık oranlarının belirlenmesi. Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Tiring, G. 2015. *Ceratitis capitata* Wied. (Diptera: Tephritidae)'nın Balcalı (Adana)'da farklı meyve bahçelerindeki popülasyon dalgalanması ve laboratuvar koşullarında sıcaklığın gelişme süresine etkisi. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Tiring, G., Satar, S. 2017. *Ceratitis capitata* (Wiedemann) (Diptera: Tephritidae)'nın bazı meyve bahçelerinde popülasyon dalgalanması. *Türkiye Entomoloji Bülteni*, 7(3), 239-247.
- TUİK, 2021. Yıllık rapor. Erişim tarihi: 15 Aralık 2022, <http://www.tuik.gov.tr>.
- TUİK, 2022. Yıllık rapor. Erişim tarihi: 16 Ocak 2023, <http://www.tuik.gov.tr>.
- Üçpınar, N. Ş. 2019. Meram (Konya) ilçesinde şeftali bahçelerinde Akdeniz meyve sineği (*Ceratitis capitata* Wied. (Diptera: Tephritidae)'nin popülasyon gelişimi ve bulaşıklık oranının belirlenmesi. Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Vera, M.T., Rodriguez, R., Segura, D.F., Cladera, J.L., Sutherst, R.W. 2002. Potential geographical distribution of the mediterranean fruit fly, *Ceratitis capitata* (Diptera: Tephritidae), with emphasis on argentina and Australia. *Environ. Entomol.*, 31(6) 1009-1022.
- Zümreoğlu, A. 1990. Akdeniz meyve sineği (*Ceratitis capitata* Wied) tuzak sistemlerinin kısır böcek salma tekniğinde kullanılmak üzere standardize edilmesi: Ege bölgesinde çeşitli tuzak sistemlerinin etkinliği üzerine 2 yıllık araştırmalar. *Türk Entomoloji Dergisi*, 14(3): 155-166.

Panait Istrati'nin Romanlarında Sosyalizm

Abdullah Özçelik

<https://orcid.org/0000-0002-1654-1499>

Muş Alpaslan Üniversitesi

Sorumlu yazar: a.ozcelik@alparslan.edu.tr

Özet

Bu çalışma, Rumen yazar Panait Istrati'nin sosyalizme yönelik düşüncelerini ve eleştirilerini ele almaktadır. Yazarın, "Uşak", "Hayat Yollarında", "Baragan'ın Dikenleri" ve "Minka Abla" isimli eserlerinde sosyalizme yönelik düşüncelerinin iz düşümlerini görmek mümkündür. Gençlik dönemlerinde, sosyalist fikirlere ilgi duyan ve işçi sendikalarında sekreter olarak görev yapan yazar, romanlarında tam olarak sosyalizme yakın bir pozisyon almamıştır. Bunun yerine sistemin uygulama alanındaki eksikliklerinden bahsederek ya da bir takım eleştiriler dile getirerek bu ideolojiye karşı mesafeli durmayı tercih etmektedir. Sosyalizme yönelik fikirlerinin, gençlik dönemlerinden daha farklı bir içerik kazanmasında ve bu ideolojiye mesafeli yaklaşmasında bir takım gelişmelerin belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, ezilen kesimin içerisinde yer alan bazı kişi ve grupların ahlaki yönden zayıf olduklarını düşünmesi ve sosyalist ideolojiyi benimseyen devletlerin iktidarları süresince ulaşmak istedikleri ekonomik ve toplumsal hedeflerden oldukça uzak bir noktada olmaları, yazarın bu ideolojiye olan düşüncelerini gözden geçirmesine neden olmuştur. Açıkçası, yazarın eserlerinde, Romanya halkının ekonomik ve sosyal durumları, yerel halkın yaşadığı sorunlar ve toplumdaki çatışma örnekleri beraberinde alt sınıfa mensup kesimlerin yaşadığı zorluklardan çıkış için buldukları yanlış çözüm yolları ve burjuva sınıfın gündelik ilişkileri ve iş yapma biçimlerini tarafsız bir gözle izlenmeye çalıştığı görülmektedir.

Makalede de bu doğrultuda sosyalizmin tarihinden ve zaman içerisinde yaşadığı değişimden kısaca bahsedilecek sonrasında ise yazarın yukarıda belirlenen eserlerinde yer alan her iki sınıf ile ilgili düşünceleri ve değerlendirmeleri ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Panait Istrati, Sosyalizm, Sosyalizm Eleştirisi

Socialism In Panait Istrati's Novels

Abstract

This study deals with Romanian writer Panait Istrati's thoughts and criticisms towards socialism. It is possible to see the reflections of the author's thoughts on socialism in his works titled "Uşak", "On the Roads of Life", "Baragan's Thorns" and "Minka Abla". The author, who was interested in socialist ideas in his youth and also worked as a secretary in labor unions, prefers to keep his distance from this ideology by talking about the shortcomings of the system in its implementation or expressing some criticisms, rather than taking a position close to full socialism in his novels. It is possible to say that a number of developments were decisive in his ideas about socialism gaining a different content than in his youth and in his distance from this ideology. For example, the fact that some individuals and groups within the oppressed segment thought that they were morally weak and that the states that adopted the socialist ideology were far from the economic and social goals they wanted to achieve during their rule caused the author to review his thoughts on this ideology. Frankly, in the author's works, the economic and social situations of the Romanian people, the problems experienced by the local people and examples of conflicts in society, as well as the wrong solutions found by the lower class to get out of the difficulties they experience, and the daily relations and ways of doing business of the bourgeois class, are tried to be observed objectively.

In this article, the history of socialism and its changes over time will be briefly mentioned, and then the author's thoughts and evaluations regarding both classes in the above-mentioned works will be discussed.

Keywords: Panait Istrati, Socialism, Criticism of Socialism

Giriş

Panait Istrati'nin Romanlarında Sosyalizm

Panait Istrati, edebiyat dünyasına oldukça geç katılmasına rağmen, ortaya koyduğu eserlerle ve masalsı anlatımıyla dünya edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Yazar, 40 yaşından sonra, Fransız yazar Romain Rolland'ın ısrarlarıyla yazmaya başlamıştır. İlk romanı, Kira Kiralina'yı ve sonraki eserlerini, ana dilinde değil ama bireysel çabasıyla öğrendiği Fransızca ile yazmıştır.1 Ülkemizde, özellikle, 1950'li yıllarda, tanınmaya başlayan yazarın eserlerinin dilimize çevirisi o yıllarda, Yaşar Nabi Nayır tarafından yapılmıştır.

Istrati'nin eserlerinin büyük bir çoğunluğu, kendi yaşamından izler taşır. Daha açık bir ifadeyle, Istrati, eserlerinin neredeyse hemen hemen hepsinde başkarakter ve anlatılan öykünün dinleyicisi olarak Adrian Zograffi ismini kullanır. Adrian Zograffi'nin aslında yazarın kendisi olduğunu belirtmek gerekir. Çok haklı olarak, Panait'ın eserlerinin, Adrian Zograffi takma adıyla yazılmış ama yazarın kendi hayat deneyimlerini içeren metinler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.2

Yazarın öz yaşam öyküsünü okurken, bir taraftan da ona eşlik eden işsizlerin, ezilen liman işçilerinin, derebeylerin zorbalığına maruz kalan köy halkının, haydutların ve dışlanan azınlıkların varlığına tanık oluruz. Kendi edebiyatının oluşmasında, büyük bir paya sahip olan bu insanlar; ya çoğu zaman sert doğa koşullarının etkisiyle sefalete sürüklenirler ya da derebeylerin baskı ve zorbalıklarıyla karşı karşıya kalırlar. Ama yazar, yerel halkın yaşadığı bu trajedilerin sorumluluğunu, tek bir tarafın üzerine yıkmaya kolaylığına kaçmamaya özen gösterir. Bu nedenle, Istrati, sosyalist ideolojiye sempati duyan ve bu ideolojiyi edebiyat anlayışının merkezine yerleştiren birçok yazardan, tercih ettiği bu farklı bakış açısıyla ayrılmaktadır. Açıkçası, Istrati, toplumsal sistem içerisinde var olan sınıf çatışmalarını (burjuva ve işçi sınıfı), dayanışma, işbirliği ve ezilen/ezen gibi sosyalist temaları; sadece teoriye bağlı kalarak değerlendirmek yerine, gerçek hayattaki karşılıklarını yakından görerek, bir nevi teori ile pratiği bir arada düşünerek anlamaya çalışır. Yazarın, gerçek ile teori arasındaki bu farkı gözetenek eserlerini yazması, onu sosyalizmi benimseyen yazarların düştüğü hataya düşürmemiş ve sosyal meselelere tek taraflı bir şekilde değil gözden kaçan konuları da hesaba katarak tarafsız bir gözle değerlendirmesine yardımcı olmuştur.

Bu doğrultuda, yazarın eserlerinde, acı çeken taraf olarak gördüğü köy halkı ve ezilen liman işçilerinin yaşadığı trajedinin sorumluları olarak, sadece burjuva sınıfını temsil eden armatörleri, tüccarlar ve derebeylerini suçlama kolaylığına kaçmadığını belirtmek gerekmektedir. Yazar, ezilen sınıfın içerisinde bulunduğu bu negatif tablonun sorumluluğunu aynı zamanda bu sınıfı temsil eden kesimlere de paylaşımak ister. Bir başka deyişle, yazar bu olumsuz durum ile ilgili bir değerlendirme yaparken, ahlaki yönden zayıf kabul edilen davranışları sergileyen işçileri, zorluklar karşısında kendilerini alkole ve şiddete teslim eden köylüleri de hedef tahtasına koymak gerektiğini düşünmektedir. Bu bakımdan, yazarın eserleri, ezilen sınıfın yaşadığı ekonomik zorlukları ve toplumsal ilişkiler içerisinde karşılaştığı baskıları dile getirme amacı taşımakla birlikte; bu sınıfa yönelik ortaya konulmayan yani söylenmeyen sözleri de içermesi bakımından önemlidir.

Sosyalizm

Sosyalizm üzerine çok tartışılan ve birbirine taban tabana zıt görüşlerle tanımlanmaya da açık bir ideoloji olarak görülebilir. Bunun nedenlerini, üç-dört başlık altında toplamak mümkündür. İlki, ortaya koyduğu temalardan bir kısmının, dini ve ahlaki değerlere uzak bir içeriğe sahip olmasıyla ilgilidir. İkincisi ise, sosyalist düşüncüyü programlarının merkezine alan siyasi partilerin, iktidara geldikten sonra, totaliter rejimlere dönüşerek, zamanla sosyalizmin nihai hedefi olarak belirlenen; insanın ve toplumun mutluluğu ilkesinden uzak uygulamalar içerisinde bulunmaya başlamalarıdır. Üçüncüsü ise, insanın doğasıyla çokta uyumlu olmadığı düşünülen eşitlik vb. gibi temaların sosyalist

¹ Yazar, Hayat Yolları olarak Türk diline çevrilen yaşam öyküsünde, Fransızcaya duyduğu hayranlığı şu cümlelerle anlatmaktadır: "*Fransızca, Lugat yardımıyla Jean-Jacques Rousseau'ları ve daha başka klasikleri deşifre ede ede tek başıma keşfettiğim ahenkli nağmeleri başımı döndüren bir civıltı olan bir dildir*" (Istrati,1959:3).

² "*İlk tasavvuruma göre altı cilt kadar tutacak olan Adrian Zograffi'nin hayatı bütün eserimi teşkil edecekti. Bu, olgunluk çağındaki bir adamın dünya görüşünü de getiren edebi bir eser olacaktır.*" (Istrati,1959:3)

Panaît Istrati'nin Romanlarında Sosyalizm

düşüncenin merkezinde yer almasının bunda önemli bir etkisinin olduğu belirtilmektedir. Son olarak, sosyalizm; kanlı devrimlerle, ekonomik sorunlarla, baskı ve şiddet ile hatırlanabilmektedir.

Sosyalizm ile birlikte anılan olumsuz eylemler ve örnek olarak gösterilen katı, hoşgörüsüz yönetim biçimleri, bu ideolojiyi çeşitli dönemlerde saldırılara açık hale getirmiştir. Özellikle, dini değerlerin ve uygulamaların, sosyalist teorisyenler tarafından, siyasi iktidarın, toplum üzerinde kurduğu tahakkümü sürdürmesinde yardımcı bir unsur olarak ele alınması ve ahlaki değerlerin de buna hizmet ettiğinin düşünülmesi; dini ve ahlaki toplumsal birlik ve beraberliği güçlendiren bir unsur olarak düşünen muhafazakâr ve milliyetçi ideolojilerin karşısında konumlandırmıştır. Bireyi, doğası gereği paylaşmaya ve iş birliğine açık bir organizma olarak tanımlaması da ayrıca insanı haz ve mutluluk peşinde koşan ve bu dünyayı kendi isteklerini gerçekleştirmek için bir araç olarak gören liberal teorisyenlerin eleştirilerini de üzerine çekmesine yol açmıştır. 19. yüzyıl ve sonrasında sosyalizmi programlarının merkezine alan çeşitli örgütlerin şiddete dayalı eylemleri de onu kitlelerden uzaklaştıran bir başka gelişme olarak not edilmektedir. Yukarıda, bahsi geçen gelişmeler, uzun bir dönem, özellikle, bilim dünyasında, bu ideolojiye yönelik ön yargıları beslemekle birlikte yanına da yaklaşılmaya tehlikeli bir ideoloji olarak değerlendirilmesini kolaylaştırmıştır.

Sosyal bilimlerde, ekonomik ve toplumsal ilişkiler üzerine inşa edilen temel formları açıklamak için ortaya atılan teoriler, bir süre sonra onu benimseyen kişi ve grupların faaliyetleriyle ilişkilendirilerek tanınmaya başlanabilmektedir. Bu durum, ister istemez sosyal teorilerin kaderlerini de belirleyebilmektedir. Başka bir ifadeyle, siyasal iktidarların ya da çeşitli örgütlerin meşru ya da gayri meşru olarak hayata geçirdikleri uygulamalar ve hatalı politikaları, ideolojilerin eksik ve kusurlu taraflarının üzerine yıkılarak, onları oldukça yüzeysel bir değerlendirme ile karşı karşıya bırakabilmektedir. Bu ise zamanla, ideolojileri objektif kriterlere göre değil de daha çok subjektif bir bakış açısıyla analiz etme kolaylığına da yol açabilmektedir. Dünya siyasi tarihi içerisinde, sahne alan her ideolojinin, toplumsal, ekonomik ve kültürel bir dönüşümü hedefleyen politik oluşumların eylemlerinden bağımsız bir şekilde ele alınması ve nesnel kriterlerle enine boyuna tartışılması daha doğru bir anlayış olarak görülmelidir. Elbette, bu çalışma ele aldığı konu nedeniyle bu anlayış üzerine gerekli kritiği yapma ve bir değerlendirme sunma amacı içerisinde değildir. Ama, çalışmanın ana aktörünü oluşturan yazarın yani Panaît Istrati'nin, sosyalist düşünceye yönelik olumlu fikirlerinin değişmesine ve bu doktrine karşı aldığı mesafeli duruşa da yine yukarıda ana hatlarını çizmeye gayret ettiğim, ideolojileri sahiplenen devletlerin ve siyasal yapıların yanlış uygulamalarının önemli bir rolü olduğunu da söylemek yanlış olmayacaktır.

Sosyalist ideoloji, 19.yüzyıldan itibaren kendisine yönelik farklı yakıştırmalar, kabuller ve onu benimseyenlerin birbirinden farklılaşan uygulamalarıyla şekillense de; anlamı, hedeflediği ekonomik ve toplumsal düzenin ne olduğu konusunda ortak görüşler bulunmaktadır. Sosyalizmin, birleştirmek ve paylaşmak anlamına gelen Latince *sociare*'den türediği ifade edilmektedir. Kavram, ilk olarak Birleşik Krallık'ta, 1827'de Co-Operative Magazine'in bir sayısında yer almıştır. 1830'ların başlarında, Birleşik Krallık'ta, Robert Owen, Fransa'da Saint Simon'un takipçileri, kendi inançlarını sosyalizm diye adlandırmaya başlamışlardır. 19. yüzyılda da özellikle Fransa, Belçika ve Almanya gibi sanayileşmiş ülkelerde kullanılmaya başlanan bir kavram haline gelmiştir (Heywood,2019:125). Sosyalizmin, bizim dilimizdeki tam karşılığı ise toplumculuk olarak çevrilmektedir. Bu kavramın, kelime anlamı ise toplum yararını, özel bireysel yararların üzerinde tutmak ve bu hedef doğrultusunda toplumsal dönüşümü örgütlemek için çaba göstermek olarak belirtilmektedir (Kışlalı,2006:95). Bu açıdan, kavram, bireyin isteklerini ve çıkarlarını gerçekleştirmenin ön planda tutulduğu ve ekonomik ve toplumsal sistemin bu doğrultuda şekillenmesi gerektiği üzerine kurulu bir sistem olan liberalizmin, tam karşısında yer almaktadır.

Sosyalizm, üretim araçlarının herkes tarafından ortaklaşa sahiplenilmesi ve kara yönelik kurgulanan üretimin yerine, toplum yararına gerçekleşmesi arzu edilen planlı bir üretimin hedeflendiği bir sistem olarak kabul edilmektedir (Huberman,2008:42). Bu, kapitalist üretim tarzı olan özel mülkiyet ve kara yönelik üretim anlayışının kaldırılmasını yerine ise sosyalizmin hedeflediği ekonomik ve toplumsal örgütlenmenin koyulmasını arzu eden bir sistem anlayışıdır. Kapitalizm, bireyin arzularını ve isteklerini gerçekleştirebileceği bir dünya görüşü yaratırken ekonomik sistemini de bu yönde kurmak ister. Bu doğrultuda, öz çıkarlar tarafından güdülenen bireylerin, haz ve mutluluk elde edebileceği tek

Panaît Istrati'nin Romanlarında Sosyalizm

sistemin yalnızca kapitalist ya da liberal değerleri benimseyen yönetimler altında gerçekleşebileceğini savunur.

Sosyalistler ise özel mülkiyeti ve kapitalist ekonomi anlayışını, birkaç nedenden dolayı eleştirme eğilimindedirler. Mülk edinmenin, hırs ve rekabeti beslemekle birlikte, bireyi ahlaken de yozlaştırdığına inanmaktadırlar. Sosyalist teorisyenler bu görüşlerini temellendirirken, Hıristiyan teleolojisinden ve aydınlanma karşıtı görüşlerden beslenirler. Açıkçası, Hıristiyan öğretisinin dünya nimetlerine yüzünü dönen mistik insan figürü ile aydınlanma karşıtı filozofların insanlar arasında süre gelen huzur ve mutluluğun özel mülkiyetin keşfiyle bozulmaya başladığı yönündeki düşünceleri, sosyalist düşünürlerin başvuru kaynakları olmuştur. Bu doğrultuda, bireysel ve toplumsal kötülüklerin kaynağı olarak görülen özel mülkiyet kurumunun kaldırılması, yerine ise zenginliklerin ortaklaşa paylaşıldığı bir düzenin ikame edilmesi gerektiği yönündeki düşünceler, sosyalistlerin başlıca hedefi olarak kabul edilmiştir.

Sosyalist teorisyenler, bu ideolojinin içeriği konusunda her ne kadar ortak bir payda da buluşmuş olsalar da toplumların sosyalist bir yönetime ulaşabilmeleri için kullanmaları gereken araç ve yöntemler konusunda farklılaşabilmektedirler. Başka bir ifadeyle, sosyalist ideolojiyi benimseyenler yazarların, kapitalist sistemin adil olmayan ekonomi düzeninin yarattığı acımasız hayat koşullarını ve ortaya çıkardığı bencil duyguları tatmin etme telaşında olan özgeci birey anlayışının yerine ikame etmeyi düşündükleri düzenin nasıl gerçekleştirileceği konusunda farklı fikirlere sahip olduklarını söylemek mümkündür. Hatta, sosyalizme ulaşmak için çizilen farklı yol ve yöntemler, komünizm ve sosyalizmden ayrı yeni bir doktrinin yani sosyal demokrasinin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Elbette, sosyal demokrasinin üçüncü bir yol olarak ortaya çıkmasının nedenleri arasında 19. yüzyılda ortaya çıkan ekonomik, siyasal ve toplumsal koşulların da önemli bir etkisi bulunmaktadır.

İlk sosyalist yazar olarak anılan birçok düşünür ütöpik olarak tanımlanmaktadır. Marksist ve Engels ile şekillenen bilimsel sosyalizm öncesi dönemdeki düşünürleri tanımlamak için kullanılan ütöpik sosyalistler; ekonomik liberalizmin bir sonucu olarak ortaya çıkacağını düşündükleri yoksulluk ile insanı yeni baştan ele alarak, ona toplumsal sistem içerisinde yeni bir anlam ve içerik kazandırarak mücadele edebileceklerini düşünmüşlerdir. Örneğin, Fourier, kooperatiflik sistemine benzeyen ama işleyiş olarak ondan farklılaşan falanj düzeni ile kolektif ve işbirliğine dayalı bir çalışma prensibi önermiştir. Robert Owen, yaşamı boyunca denediği ekonomik örgütlenme modelleriyle, İngiltere'de işçilerin sefaletine son verebilmeyi arzulamıştır. Saint Simon ise, iş ve çalışma esasına dayalı bir toplum düzeni öngörmüş; tasarlanan toplumda üretilen değerler, üyelerin yeteneklerine göre verilmesi üzerine kurulmuştur (Göze,2007:257-270).

Ütöpik sosyalistlerden sonra gelen düşünürlerin bazıları (Auguste Blanqui, Marx ve Engels) iktidarın, devrimci bir biçimde ele geçirilmesini sosyalizme giden yolda kullanılması gereken bir yöntem olarak düşünmüşlerdir. Devrimci ve şiddete dayalı araçların kullanılması yönündeki bu tercih, ideolojinin özellikle ezilen ve dışlanan kesimlerce hızlıca kabul edilmesini kolaylaştırırsa da uzun vadede olumsuz sonuçlar da ortaya çıkarmıştır. Örneğin, devrimi, sosyalizme giden yolda araç olarak kullanmak ve diğer seçeneklere kendini kapatmak, bu ideolojiyi benimseyen oluşumları çoğu kez köktenci ve uzlaşmaya kapalı hedeflerin peşinde koşan yapılara dönüştürmüştür. Bu nedenle, eski düzenin kalıntılarının sökülüp atılması ve tümüyle yeni bir toplumsal sistemin inşa edilmesi için ise şiddet, sosyalist programın başvurduğu bir araca dönüşmüştür (Heywood,2019:139). Her ne kadar şiddet ve kan ile devrimi gerçekleştirmek ve burjuva iktidarını devirmek, kısa bir süre kitlelerde heyecan yaratmış olsa da ortaya çıkan olumsuz sonuçların varlığı ideolojiye yönelik eleştirilerin artmasını da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda da, sosyalist yönetimlerin ortaya koyduğu yönetim tarzı karşısında çekimser kalan ve eleştirel bakan bazı düşünürler; uzun vadede ideolojinin ortaya çıkardığı olumsuzlukları göz önünde tutarak daha demokratik bir yol arayışına başlamışlardır.

1884'te kurulan Fabian Derneği ve üyeleri (Beatrice Webb, Siney Webb, George Bernard Shaw, H.G.Wells) şiddete dayalı başkaldırıdan uzaklaşarak demokratik yollarla kapitalist sistemin ıslah edilmesini arzu etmişlerdir. Başka bir ifadeyle, bu yazarlar tarafından, reformist bir yaklaşımla devletin de zamanla işçi sınıfı çıkarları doğrultusunda hareket etme kabiliyeti kazanacağı, iyi huylu bir devlet tarafından başlatılacak olan kademeli bir sosyal reform süreci aracılığıyla sosyalizmin daha sorunsuz bir yolla kurulabileceği fikri ortaya atılmıştır.

Panait Istrati'nin Romanlarında Sosyalizm

Zaman içerisinde sosyalist dünya görüşünü benimseyen yazarlar arasında farklı fikirlerin ortaya çıkmasının nedenleri arasında şiddete dayalı bir siyaset anlayışının uzun vadede yaratacağı olumsuz sonuçların etkisi olduğu muhakkaktır. Bunun yanı sıra özellikle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde işsizliğin azalması, maaşlarda yapılan iyileştirmeler, işçi hakları ve iş güvenliğine yönelik hayata geçirilen yasal düzenlemeler işçileri devrim yolunda kanalize etmenin zorluğunu da göstermiştir. Sendikalaşmanın yaygınlaşması ve zamanla işçi sınıfı üyelerinin edindikleri kazançlar, sosyal demokratların parlamenter demokrasiye olan inançlarını da artırmıştır. Bütün bu etkenler, hem Bernstein'in hem de solun önemli bir kısmının, devrimci bir anlayıştan çok reformist bir anlayışa yönelmesinde büyük bir rol oynamıştır. Başka bir ifadeyle hayal edilen ekonomik ve toplumsal ilişkilere şiddetle değil ama uzlaşmacı reformist bir anlayışla ulaşılabileceğine yönelik yöntem, sosyal demokratlarca kabul edilmeye başlanmıştır. Bu yöntemle, kapitalizmin eşitsizlik yaratan ekonomi anlayışını alt sınıflar yararına ıslah etmeyi ve işçi sınıfının haklarını burjuva karşısında korumayı sürdürülebilir bulmuşlardır.

Sosyalist doktrin içerisinde zamanla hedefler ve araçlar konusunda değişen anlayışlar, sosyalizmin düşünsel temellerinin kaynağı olan Marx ve Engels'in ortak paylaşımına dayalı planlı ekonomiye ve sınıfsız topluma işçi sınıfı devrimiyle ulaşılabileceği hayalinin sorgulanması gerekliliğini de göstermiştir. Örneğin, Eduard Bernstein, Marx'ın proleterya diktatörlüğüne dayalı sosyalist projesi yerine, kapitalist ekonomi ve kapitalizmin siyasal projesi olan demokrasiyi yıkmadan bu sistem içinde kalarak, emekçi sınıfların durumunu iyileştirmeye dönük teoriler geliştirmiştir. Marx'ın öngörüsünün tersine, Bernstein, kapitalizmin sınıflar arasındaki karşıtlığı sivriltmediğini, aksine orta sınıfların gelişmesiyle sınıflar arasında daha fazla yakınlaşmanın yaşandığına dikkat çekerek, kapitalizmin Marx'ın beklediği kadar kolayca yıkılmayacağını ileri sürmüştür (Çaha,2007:160). Eduard Bernstein ayrıca, sosyalist yazarlarca Marx'ın fikirlerinin dogmatikleştirilmesi ve eleştirel aklın yok sayılarak bir değerlendirmeye tabi tutulmasının aslında bu ideolojiye olumsuz katkılar sunduğunu düşünmektedir. Bernstein, marksizmin devrimci anlayışına karşı reformculuğu savunmuş ve demokratik yollardan bu amacın gerçekleştirilebileceğini düşünmüştür.

Genel itibariyle, sosyal demokrasiyi benimseyen yazarların büyük bir çoğunluğu, aslında inandıkları toplumsal ve ekonomik ilişkilere, sosyalist ya da sosyal demokrat partilerin halk ile bütünleşerek iktidara geldikten sonra ortaya koyacakları reformist yaklaşımlarla mümkün olacağını düşünmektedirler. Açıkçası, sosyal demokrat yazarlar, şiddete dayalı yolları kullanmak yerine demokratik ilke ve değerleri deneyerek toplumsal sistem içerisinde yer alan dezavantajlı kesimlerin çalışma ve hayat koşullarını iyileştirebileceklerini düşünmektedirler.

Panait Istrati'nin Yaşam Öyküsü

Panait'in eserlerinin büyük bir kısmının kendi yaşamından izler taşıdığını ve romanlarında Adrian Zograffi takma adıyla aslında kendisinin yer aldığını yukarıda ifade etmiştik. Öz yaşam öyküsünün bir yansıması olarak görülebilen eserlerinde; İbrail'de maddi imkânsızlıklarla geçen çocukluk dönemi, çeşitli zamanlarda Mısır'a yaptığı yolculuklar, Fransa, İtalya, İsviçre gibi ülkelerde bulunduğu sırada karşılaştığı zorluklar, yakınları ve yaşamına renk katan insanlar anlatılan öykünün dekorunda kendilerine yer bulurlar.

Panait, maddi imkânsızlıklar nedeniyle küçük yaşta eğitimini bırakmış ve çamaşırcılık yaparak evin geçimini sağlayan annesine yardımcı olabilmek için çeşitli mesleklerde çalışmak zorunda kalmıştır. Meyhanede ayakçılık, limanda ırgatlık, bir armatörün yanında ayak işlerine bakma, tabelacı, makine atölyelerinde çıraklık, duvar boyacılığı, domuz yetiştiriciliği gibi birçok meslek yazarın bu dönemde bulunduğu yerlerdir. Haklı olarak, çeşitli işlerde çalışmak ve farklı yaşam tarzlarına sahip insanlarla iletişim kurmak, yazarı çocukluk dönemlerinde toplumsal sorunlara daha duyarlı biri haline getirmiş gibi görünmektedir. Farklı mesleklerde çalışırken, alt sınıfı oluşturan insanları daha yakından tanıma imkânı yakalayan yazar, eserlerinde de bu sınıfın hayat mücadelelerini, geçim kaygılarını işlemeye özen

Panait Istrati'nin Romanlarında Sosyalizm

göstermiştir (Istrati,1959)³. Bu doğrultuda, işsizler, ezilen liman işçileri, haydutlar ve dışlanan azınlıklar eserlerinde yer alan sosyal sınıflar olarak karşımıza çıkmıştır.

Yazarı, sosyalizme yakınlaştıran nedenleri arasında içinde yetiştiği sosyal ve kültürel ortam ve koşulların olduğu yorumunda rahatlıkla bulunabiliriz. Romanya'nın yoksul mahallelerinde geçen çocukluk dönemi, maddi imkânsızlıklar nedeniyle tamamlanamayan eğitim hayatı ve ailenin geçimine katkı sağlamak için geçici de olsa çalışılan işler, Istrati'yi ezilen sınıfın yanında olmaya yaklaştırmıştır. Bu doğrultuda, sosyalist parti ile ilişkileri de 20'li yaşlarında Bükreş'te Strada Sifintilor'da (Ermişler Sokağı'nda) bulunan iş bulma kurumunda çalıştığı sırada başlamıştır (Klener,1971).⁴ Yazar, burada, dönemin ileri gelen sosyalistleri olarak kabul edilen isimlerle de (Cristescu, Gheorghiu, Rakowski) tanışma imkânı bulmuştur. Aktivist bir kişiliğe de sahip olan Istrati, ayrıca gençlik dönemlerinde Rusya'da hüküm süren çarlık rejiminin zulmüne ve rejim tarafından düşman ilan edilen yazarların hapse atılmasına karşı çıkmak için düzenlenen mitinglere katılarak, baskıcı rejimlere karşı protest bir tavır da sergilemiştir.

Yazarın, sosyalist partiyle ilişkileri gevşek bağlar üzerine kurulu olsa da, 1907'den 1916'ya kadar hareketin içerisinde aktif bir rol üstlenmeye gayret ettiği görülmektedir. Özellikle, bu dönemde Sosyalist Parti'nin gazetelerinden "Rominia Muncitanü" de köşe yazarı olarak, İbrail'de liman işçilerini ve hamalları sömüren vataflık kurumunun kaldırılmasını ve onun yerine armatörlerle doğrudan görüşmelerin gerçekleştirilmesi için sendikaların kurulması gerektiği yönünde yazılar kaleme almıştır. İbrail'de, liman işçileri sekreteri olduğu bir tarihte düzenlenen bir gösteriye katıldığı gerekçesiyle hapse de atılmıştır. Yazar, sosyalist parti ile ilişkilerini ve İbrail'de liman işçileri sekreteri olduğu yılları "Uşak" isimli romanında yine Adrian Zograffi takma adıyla işlemektedir.

Istrati, 1927 yılından sonra ise kendisini sol düşüncenin dışında tutmaya gayret göstermiştir. Devrimin 10. yıl etkinlikleri için Sovyet Rusya'ya davet edilen ve bu durumu memnuniyetle karşılayan yazarın ideolojiye olan olumlu tutumun değişmesinde Rusya'ya gerçekleştirdiği seyahat belirleyici olmuştur. Devrimin hedeflediği toplumsal sistemi ve devrimin gerçekleşmesinde büyük katkıları olan aydınları ve yazarları görme fırsatını da değerlendirmek isteyen yazar Sovyet Rusya'ya gitmiştir. Sovyet Rusya'da bulunduğu ilk zamanlar, devrimin Rusya'daki etkileriyle ilgili olumlu yazılar paylaşmıştır. Ama, bu durum zamanla tersine dönmüştür. Rusya'da kalma süresi uzadıkça, Rusya'nın farklı bölgelerini gezme imkânı bulmuş ve gördüğü manzaralar sosyalist yönetime karşı düşüncelerini tekrardan gözden geçirmesine neden olmuştur. Devrimi gerçekleştiren yönetimin, işçi sınıfının ve köylülerin yaşamlarını iyi bir noktaya taşımaktan uzak uygulamalar içerisinde olması ve rejimin baskıcı tutumu, Istrati'nin sosyalist düşünceyle arasının açılmasında önemli olmuştur. Rusya seyahati sonrası kısa bir süre Fransa'da yaşayan yazar, kaleme aldığı günlük yazılarında ya da eserlerinde sosyalizme yönelik eleştirel düşüncelerine yer vermeye de başlamıştır (Istrati,1952).

³Istrati'nin ilk gençlik yıllarını kapsayan romanı Hayat Yolları'dır. Eserde, çocuk yaşta, her şeyi geride bırakarak, bir meyhanede ayakçı olarak çalışmaya başlayan Panait'i ve daha sonra beş parasız farklı ülkelere durmak bilmeyen yolculuklar yapan Panait'i görürüz. Yazar, bu sayede Kira Kiralina ve Kodin gibi eserlerinin malzemesini oluşturacak yerler keşfeder. Üç kağıtçı ve ayakçı takımını, adaletsizliğe sırtını dönen patronları, varını yoğunu kaybettikten sonra kalan ömrünü meyhane köşelerinde tüketen insanları tanır.

⁴Panait'in yaşamıyla ilgili en derli toplu çalışma; Belçikalı Monique Jutrin-Klener tarafından edebiyat fakültesini bitirme projesi olarak hazırlanan ve Nihal Önel tarafından dilimize kazandırılan Panait Istrati isimli eserdir. Klener, yazarın hayatını konu alan bu eseri yazabilmek için, Istrati'nin doğduğu ülkede Romanya'da bulunmuş ve o tarihlerde Istrati'nin hayatta olan yakınları ile mülakatlar gerçekleştirmiştir. Bu sayede Klener, elde ettiği belgeler ve veriler sayesinde, yazarın yaşamına ışık tutabilecek yazışmaları toplayabilmiştir. 1965 yılında yazıldığı anlaşılan kitapta, Istrati'nin yaşamı sekiz başlık altında toplanmıştır. Yazarın sosyalizme olan merakı, sosyalizmle tanıştığı yıllar ve nihayet bu davadan kopuşu bu başlıkların bir kısmının içeriğini oluşturmaktadır.

Panaît Istrati'nin Eserlerinde Sosyalizme Yönelik Eleştiriler

Panaît Istrati'nin eserlerinin neredeyse tamamına yakını dilimize çevrilmiştir. Bunlardan, özellikle “Uşak”, “Baragan’ın Dikenleri”, “Hayat Yolları” ve “Minka Aba” isimli romanları, makalenin ana konusunu teşkil eden yani yazarın sosyalist dünya görüşü ile ilgili düşüncelerini görebileceğimiz metinlerdir. Yazarın, bu eserlerinin dışında, devrimin 10.yıl etkinlikleri için Sovyet Rusya’da bulunduğu bir yıllık süre içerisinde, devrimin yarattığı ekonomik ve toplumsal koşulları eleştirel bir üslupla dile getirdiği “Aldatan Işık” isimli kitabını da dahil etmemiz mümkündür.

Yazarın yukarıda ismi geçen eserlerinde; işbirliği ve dayanışma, sınıf çatışması, ezen ezilen ilişkisi ve alt sınıfın yaşadığı zorluklar gibi sosyalist doktrinin temelini oluşturan sorunlar işlenmektedir. Sert doğa koşullarıyla (sel, kuraklık vb. gibi) mücadele eden yerel halkı esir alan sefalet ve bu kötü şartlardan kurtulmak için verdikleri mücadeleler de eserlerinde önemli bir yer kaplamaktadır. Özellikle, “Uşak” isimli eserinde sosyalist sistemle ilgili görüşlerini; sanayi toplumunda burjuva sınıfı ve proletarya arasında var olacağı düşünülen sınıf çatışması konusunu ve sömürü düzenini, farklı aktörleri de dâhil ederek ve sınıfsal çatışmanın gözden kaçan başka yönlerine de dikkat kesilerek ele almaya çalışmaktadır.

“Uşak” isimli romanda başkarakter Adrian Zograffi, İbrail’in burjuva sınıfını oluşturan ve hububat ticaretiyle uğraşan Thüringer’lerin evinde uşak olarak çalışmaktadır. Adrian romanda, Panaît Istrati gibi romantik ve coşkulu bir kişiliğe sahip biri olarak resmedilmektedir. Ama aynı zamanda gerçekçi bir bakış açısına da sahip biri olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle, Adrian, işlerinden arta kalan zamanlarda Bükreş’te, işçi toplantılarında dinlediği fikirleri (burjuva sınıfının ahlaksızlığı, burjuva sınıfının kurduğu sömürü düzenini) gündelik hayattaki belirtileriyle mukayese ederek anlamaya çalışan birisidir. Adrian, armatör Thüringer’lerin malikânesinde uşak olarak çalıştığı süre içerisinde kalabalık aile üyelerinin rutin işlerini, telaşlarını, onlarla aynı sınıfa ait iş ortaklarıyla kurdukları ilişkileri gözlemler. Adrian’ın burjuva sınıfının gündelik yaşamına duyduğu ilginin nedeni olarak kendisi tarafından, eğer bir taraf tutulacak ise sosyalist fikirleri gerçekleriyle karşılaştırarak en nihayetinde vicdan huzuruyla karar vermek için yaptığı ifade edilmektedir.⁵

Adrian’ın, tarafsız bir gözle yaptığı sorgulamaları neticesinde, armatörlerin elinde işçilerin tamamıyla yoksun oldukları bir kuvvetin yani derin bir iş zekâsının ve ticari kabiliyetin olduğu kanaatine varmıştır. Ona göre, burjuva sınıfını temsil eden bu kesim, risklerle dolu ticaret hayatının karmaşık mekanizması karşısında engin bir bilgiye ve öngörüye sahip olmanın yanında üretim ve pazarlama noktasında da geniş bir iş becerisine sahiptir. Oysa, toplantılarına katıldığı ve yakın ilişkiler kurduğu sosyalist ideolojiye benimseyen kişilerin, ticari ilişkilerle ilgili yeterli bir bilgiye sahip olmadıklarını ve ürünlerin satışının yapıldığı Avrupa ülkelerinin nerede olduklarını dahi bilmediklerini söylemektedir. Beraberinde, burjuva sınıfını maddi zevklere düşkün, bencil ve aç gözlü olmakla itham eden sosyalistlerin fikirlerinin de basmakalıp ve tek taraflı olduğunu düşünmektedir. Maddi zevklere düşkünlük, aç gözlülük ve özgeci davranışların soylularda bulunduğunu kabul etmekle birlikte; o her sınıfın içerisinde ahlaki bakımdan zayıf kişilerin bulunabileceğinin de hatırlanması gerektiğini söylemektedir.

Thüringer’lerin ve birlikte vakit geçirdikleri armatörlerin ahlaki açıdan iyi bir noktada bulduklarını düşünür. Yoksullara karşı sevimli, medeni ve merhametli olduklarını da ekler. Buna karşılık, Adrian, kötü davranışların ve kusurların işçi sınıfı üyelerinin bazılarında da bulunduğuna karar verir. Bunu, romanda para ve mevki elde ettikten sonra en kötü burjuvaları geride bırakacak davranışlar sergilediğini düşündüğü vatafları örnek vererek göstermeye çalışır. Vataflar, armatörlerle liman

⁵ “Mesela gözü önünde duran, hemen hepsi şehirde yerleşmiş yabancı armatörler olan şu burjuvalar. Sanayi namına hiç bir şeyi olmayan İbrail’de bu adamlar yıkılacak burjuva sınıfının hemen tamamını teşkil ediyorlardı. Pek âlâ, bakalım kimmiş bu adamlar. İnsan, üstüne bindiği dalı kesmemek için olsun kimi yıktığını bilmesi icabetmez mi? Adrian onları iyice tanımaya başlıyor ve iki ayrı cepheden muhakeme ediyordu: insanlık meziyetlerini ve içtimai kapasitelerini” (Istrati,1954:32-33).

hamalları arasında iletişim kuran, resmi olmayan aracı bir kurumdur. Zamanla, işçilerin ve armatörlerin iyi niyetlerinden yararlanarak böyle bir imtiyaz elde etmişlerdir. Vatafların çoğunluğunu, eski işçi sınıfı üyeleri oluşturmaktadır. Gemilere, ürünleri yüklemeye gerekli adamları bulmak için armatörlerin vataflarla işbirliği yapmaları gerekmektedir. Bu düzen zamanla, işçilerin armatörler tarafından değil de vataflar tarafından sömürülmelerinin yolunu açmıştır.⁶

Tüccar ve armatörlerin derin bir iş zekâsı ve kabiliyete sahip olduğu yönündeki düşünceler yazarın bir diğer eseri “Minka Abla” da, Sima isimli tüccar aracılığıyla tekrardan karşımıza çıkar. Romanın başkarakteri, Minka'nın, istemeye istemeye evlenmek zorunda kaldığı İbrail'in sayılı zenginlerinden Sima, mahsullerin alış-satış fiyatlarını; açık havada veya şehir meydanındaki kahvelerde takip ettikten sorma belirleyen birisidir. Aldığı duyular sonrasında da, her ürüne uygun pazarlama stratejisi ve fiyat belirleyen Sima günün sonunda karlı bir şekilde evine dönmektedir. Romanda, Sima'nın, iş zekâsı ve yeteneğinin yanı sıra onu yoksulların gözünde yücelten ihtiyatlı yardımseverliğine de değinilmektedir. Başka bir deyişle, Sima'nın kişiliğinde de Thüringer'lerde olduğunu düşündüğü mütevazılık ve yardımseverlik gibi özelliklere kısmen de olsa rastlamak mümkündür. Sima'nın oldukça geniş bir arsa üzerine inşa edilen evinin bir kısmında sığınmak ve dinlenmek isteyen her yolcunun kabul edildiği bir bölüm yardım amacıyla kullanılmaktadır. Çetin geçen kış mevsiminde yoksulların odun, un, kibrit ve tuz ihtiyacını da Minka, Sima'yı ikna ederek ambarda bu işler için bekletilen mahsullerden karşılıksız vererek yardımda bulunmaktadır.⁷

Yazarın, ele aldığımız eserlerinde burjuva sınıfını temsil eden armatör ve tüccarların iş zekâsı ve yardımseverliği karşısında derebeylerin yerel halka uyguladığı baskı ve zulme de yer verdiğini görmekteyiz. “Minka Abla” isimli eserinde, Tuna Nehri'nin kıyısındaki geniş arazinin sahibi, Derebeyi Mindresku tarafından, bataklıkta biten sazlıkları köylünün ona ücret ödeyerek kullanması için tek taraflı konulmuş bir kural vardır. Mindresku'dan, gerekli izinler alınmadan bataklıklara yapılan her müdahalede, köylülerin sahip olduğu hayvanlara ve ürünlere el konulmaktadır. Baragan'ın Dikenleri'nde de, Üç Mezralar Köyü'ndeki toprakların sahibi derebeyi'nin belirlediği tarlaları köylüler, belirli koşullar karşılığında (elde edilen ilk ürünlerin derebeyine verilmesi gibi) kullanabilmektedir. Yine, Baragan'ın Dikenleri'nde derebeyi, maddi yönden kendisine bağımlı olan köy halkına onaylamadıkları işleri bile yaptırabilmektedir. Bunu, romanın anlatıcısı Mateika'nın, arkadaşı Yonel'in abisinin Üç Mezralar Köyü'nde yaşadığı kalabalık köy evinde bulunduğu sırada öğreniyoruz. Ev halkı yeni gelen çocuk misafirlerini karşılamak için avluda toplanmışken yalnızca bir kişi; evin güzel kızı Tudoritza, kimseyle görüşmek istemediği için kendisini odasına kapatmıştır. Mateika, bunun nedenini daha sonra aile fertlerinden biri aracılığıyla öğrenir. Toprak ağası, kendisine borçlu olan Tanas'ın (Tudoritza'nın sevdiği adamdır) borcunu silme şartıyla hamile bıraktığı metresi Stana ile evlenmeye zorlamıştır.⁸

Yazar, derebeylerinin baskı ve zorbalığı karşısında köylülerin kaderlerine boyun eğmekten ve bu sefil yaşamlarını kısa sürede olsa unutmak için sarhoş olmaktan başka seçenekleri düşünmeyişlerini eleştirir. Yazar, bu düşüncesini Baragan'ın Dikenleri'nde şu cümlelerle anlatır: “*Rumanyalı ayyaş değildir ama, üzüntüsü oldu mu içer. Hele sefalet bıçağının kemiğe dayandığını hissetti mi, kendini*

⁶ “Bu zalim iş sistemi yüzünden her gün bir iki kişinin kafası patlardı. Onun için vataf'ın etrafında hakiki işçilerden veya sadece bu maksatla tutulmuş adamlardan mürekkep bir zorbalar grubu bulunurdu, bunlar öldüresiye zalim insanlardı.” (Istrati,1954:34-35).

⁷ Sima tarafından tesis edilmiş ve kanun hükmüne girmiş bir adet vardı: Dükkan muhtaç müşterilere yardım etmek ve fakirlerine sadaka vermek için kullanılacaktı (Istrati,1959:40-41)

⁸ “Yok, hasta değildir, dedi; gizli gizli ağlıyor, çünkü varacağı Tanas bir kahpeyle nişanlandı, nişanlısı Stana hala bizim boyar'ın kapatmasıdır. Hatta ondan gebedir. Ama ne yapsın zavallı, Tanas'ın eline bakan bir sürü insan var; anası, babası, bir sürü kardeş, hem boyar'a “borçlu ve satılmışlar”, şimdi Tanas, Stana'yı “rezil olmaktan kurtarsın diye” boyar bütün borçlarını bağışlıyor. Hatta onlara toprak ve hayvan da veriyor. Yazık, bizim Tanas iyi çocuktur. O da bu yüzden dertli, ama başka ne yapabilir? Onun için Tudoritza odasına kapanıp bütün gün ağlıyor.” (Istrati,1966:55).

Panaît Istrati'nin Romanlarında Sosyalizm

büsbütün içkiye verir. O zaman tanınmayacak hale girer. Her zaman o kadar akli başında ve iyi olan adam, cinayetden bile gözü yılmayan bir hayvan olup çıkar.”(Istrati,1966:54).

Yazarın, alt sınıfın yaşam tarzına yönelik bu eleştirileri, “Uşak” isimli eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Limanda, hamallık yaparak geçimini sağlayan işçiler, iş olmadığı zaman soluğu hemen meyhanede alırlar. Burada zil zurna sarhoş olana kadar içerler, durumlarından haberdar olan eşleri onları meyhaneden almaya geldiklerinde de şiddet uygularlar. Bir de, sarhoş olduktan sonra ceplerinde çuvalı taşıma sırasında işlerini kolaylaştırmak için kullandıkları bıçaklarla da birbirlerine zarar verirler.

Liman işçilerinin, ahlaki zayıflıkları ve tembel yaşamlarını tersine çevirme konusunda bir şeyler yapma gayreti gösteren kişi ise kimsenin aldırış etmediği rıhtımda limonata satan Stefan Baba’dır. Hamalların taşıdığı keskin bıçaklara düşman kesilen limonatacı; bıçakların yerini zararsız çakıya bırakması için yorulmak bilmez bir çaba sarf eder. Limonatasından içmek için gelen hamallara vaazlar verir: İşçilerin yaşam kalitelerini yükseltecek reformlarından bahsederek Adrian’ın gözünde basmakalıp sosyalistlerden farklı bir eylem adamı olarak görülür.⁹

Bu durum Adrian’da varoluşsal sorgulamalar silsilesi yaratır. Kendi varlığını, yaşamını ve hayattaki amaçlarını gözden geçirir. Canının istediğini yapan, özgür yaradılışlı Adrian, kitapları ve şahsi hürriyetine olan bencil ihtiyacı uğrunda yaşayan biri olduğuna karar verir. Bu derin düşünceler ona kendi yaşamının manevi güzelliğinin ne olduğu sorusunu sordurur.¹⁰ Bu sorgulamalar Adrian’ı, bir kısmının yararına olan ötekileri ise ahlaksızlığın, cehaletin, işin, hatta işsizliğin kölesi haline getiren toplum düzenini düzeltmek gerektiği sonucuna vardırır. Bu, onu tıpkı Stefan Baba’nın yaptığı gibi bazı aksaklıkları kendine mesele edip onları değiştirmek için eyleme geçmeye yönelir.

Yazarın sosyalist ideolojiye yönelik düşüncelerine romanda yer verilen bu kişisel uyanışın onda yarattığı kısa süreli heyecandan sonra rastlamaktayız. Adrian, kafasında beliren fikirleri, güvendiği dostu İbrail’deki en bilgili sosyalist olduğunu düşündüğü şair ruhlu kunduracı Avramaki’ye açmak için onun yanına gider ve toplumsal aksaklıkları, ezen ve ezilen ilişkisinin ancak ve ancak işçileri bir arada tutacak, ahlaki açıdan eksiksiz olan yöneticiler tarafından idare edilecek bir sendika ile son bulacağına söyler.¹¹

Avramaki, Adrian’a onun haberi olmadan, İbrail’de karma bir sendikanın kurulduğunu söyler. Adrian’ın, Thüringer’lerin evine uşak olarak alınmadan önce yaptığı boyacılık işinden tanıdığı bazı kişilerin de sendikaya katıldığını ekler. Adrian, kumarbaz ve ahlaki yönden zayıf olduğunu düşündüğü bazı kişilerin de bu birliğin içinde yer almasına içerler.¹²

⁹ Adrian başını iki eliyle kavrayarak giderken içinden diyordu ki : “Limanın altı bin hamalını tek başına silahsızlandırabileceğine iman eden bu adamın yanında ben bir solucandan başka bir şey değilim!”(Istrati,1954:61).

¹⁰ “Kendinden daha bedbahtların kaderine karşı kayıtsız kalan adamın hayatında manevi güzellikten eser yoktur. Benim hayatımın gerçek manevi güzelliği nerede?”(Istrati,1954:63).

¹¹ “Mesela şu hamallarımız bugünkü gibi birbirlerini veya karılarını öldürmeseler, hayvanca içmekten vazgeçseler memnun olmaz mısın? İşte insan böyle düzeldir. Hepsi bu kadar, ama bu da muazzam bir şeydir! İnsanın bu derece iyileştiğini görmek için hayatımı da, hürriyetimi de fedaya hazırım. Hatta İbrail’de bir muhtelit işçi sendikası kurmak teşebbüsünü üzerine almaz mısın, diye sormaya geldim”(Istrati,1954:70).

¹² “Adriyenciğim, yanlış bir yol tutmuşsun sen! Bir kitle hareketinde herkesin bütün arkadaşlarını sevmesi mümkün değildir, ama mesele orada değil. Biz Hıristiyanlık propagandası yapmıyoruz, sosyalist doktrin hiçbir zaman “birbirinizi seviniz” demez. “Birleşin, teşkilatlanın!” der.

-Kiminle birleşeceksin! Bu çeşit insanlarla mı?

-Tabi! Herkes bütün insanları kendi arzusuna göre yaratacak değil ya?

Panaît Istrati'nin Romanlarında Sosyalizm

Adrian ile Avramaki'nin burjuva sınıfına karşı düşünceleri de oldukça farklıdır. Avramaki, liman işçilerinden sıkıntıya düşenleri koruyacak bir yardım sandığı kurmak isteyen Thüringerlerin bu çabalarını, "burjuva insanlığı" olarak yorumlar. Avramaki'ye göre Adrian duygularını her şeyin önüne koyarak karar veren birisidir. İdeolojik mücadelelerde Adrian'ın kararlarını şekillendiren duygusallığa yer olmadığını hatırlatır.¹³

Adrian'ı sosyalist ideolojiyi benimsemiş bir takım kişilerde olan ama onu rahatsız eden bir diğer eğilim, toplumsal sistemde var olan aksaklıkları değiştirmek için tercih edilen yöntemlere duydukları bağlılıktır. Adrian, şiddetin uzun vadede ezilen kesime fayda sağlayacak bir yöntem olmadığına inanmaktadır. Romanda bu durum, armatörlerin, limanda gemilere yüklerin taşınması ve boşaltılmasında kullanmak için İbrail'e getirmeyi planladıkları elevatorlar (asansör) gelişmesini öğrendiği zaman ortaya çıkar. Elevatorların gelmesiyle, işinden olacaklarını düşünen işçiler, makinelerin rıhtıma ulaştıkları zaman Tuna'nın dibine atılmaları gerektiğini düşünürler. Oysa, Adrian tıpkı Stefan Baba ve bazı konularda anlaşamaları da Avramaki gibi, binlerce emekçiyi işsizliğe terk eden makineleşmeye karşı tek etkili mücadele yolunun sendika teşkilatlanması ve uluslararası dayanışma olduğunu düşünmektedir. Onlara göre, teknik ilerleme karşısında işçiler, kendi haklarını koruma altına alacak bir birlik etrafında örgütlenebilirlerse; bilim ve teknik ilerlemeyi kendi lehlerine de çevirebileceklerdir.

Sonuç

Sosyalist ideolojinin temel dayanakları ve kabulleri içerisinde Marks ve Engels'in düşünceleri önemli bir yer kaplamaktadır. Marx ve Engels'in insanlık tarihinin, ilkel dönemden sanayi toplumuna gelinceye kadar geçirdiği aşamaları ve toplumsal yaşam ile ilgili düşünceleri çözümlerken kullandıkları temel tezlerin edebi metinlerde kullanılmasıyla zamanla sosyalist bir edebiyat anlayışı da gelişmiştir. Panaît Istrati de, ele aldığı konular itibarıyla sosyalist edebiyat bloğu içerisinde konumlanabilir. Fakat, yazar, kimi sosyalist yazarların eserlerinde işlediği konu ve temalardan dolayı onlardan farklılaşabilmektedir. Bu farklılığı, yazarın "Uşak" isimli romanında, işçi sınıfının, aslında burjuva sınıfını temsil eden armatörler ile değil de vataflarla çatışma içerisinde olduğunu ama işçilerin büyük bir çoğunluğunun bunu fark etme konusunda ise istekli olmadıklarını göstermeye çalışmasıyla anlayabiliyoruz.

Marksizm, sosyal ilişkiler içerisinde ekonomik ilişkilere ağırlık vermekte; doğayı, insanı, toplumu ve devleti bu şekilde anlamaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda, toplumsal yaşam üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan sınıflarla ve bunlardan mahrum olan sınıflar arasında yaşanan savaşılar ibaret olarak düşünülmektedir. Bu doğrultuda da sanayi toplumlarında iki sınıf bulunmaktadır: Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan burjuva sınıfı, diğer tarafta ise bunlardan mahrum olan işçi sınıfı vardır. Marx ve Engels, sanayi toplumunun zamanla işçileri kitlesel olarak örgütlenmeye iteceğini bunun da devrimle sonuçlanacağını belirtmişlerdir. İşçi sınıfının iktidarıyla gerçekleşen devrimle de nihai zafer yani sınıfsız bir toplum olan komünizme ulaşılacaktır. Sosyalist edebiyatta bu doğrultuda Marx ve Engels'in toplumsal sistem içerisinde önünde sonunda yaşanacağı belirtilen sınıf savaşının aktörleri arasında yaşanan çatışmaları işlemektedir. Panaît Istrati'de, makalede analiz edilen romanlarında toplumsal sistem içerisinde var olan bu türden çatışmaları ya da karşı karşıya gelişleri ele almaktadır. Fakat, yazar, klasik marksist yazarlar gibi sınıf çatışması geriliminde tek bir yerde yani işçilerin yanında konumlanarak partizanca bir yaklaşım içerisinde bulunmamaya gayret

-Ya ahlak?

-Bütün arkadaşların ahlaklı olması aranır. Ahlakı zayıf çıkanlar fırlatılıp atılır. Senin aradığın idealdir, ideal de insanın düşmanıdır. Ben bunu acı tecrübelerimle öğrendim. Sen de mücadele etmek istersen evvela kendini değiştir." (Istrati,1954:71)

¹³Kunduracı, yüreğin ehemmiyeti olmadığını, ortada kalanların her iki taraftan kurşun yiyebileceklerini söylemişti. Zararı yok, insan adil bir hâkim olamayacaksa, zalim olmaksızın mazlum olsun daha iyi. (Istrati,1954:79)

Panait Istrati'nin Romanlarında Sosyalizm

etmektedir. Açıkçası, yazar, sosyalizmle arasına bir mesafe koyma gayreti içerisinde olsa da toplumsal sistemin işleyişi ve gelişimi konusunda ortaya koyduğu fikirleri 19. yüzyılda, Avrupa'da gelişme imkânı bulan sosyal demokrasiye yakın görünmektedir. Özellikle, "Uşak" isimli romanında bu durumu daha net görebilmekteyiz. Romanda, şiddete dayalı başkaldırıdan uzaklaşarak daha demokratik yollarla toplumsal eşitsizliklerin ve rekabetin ıslah edilmesi gerektiğine yakın olduğunu gösteren izlere rastlamak mümkündür. Panait, toplumda var olan eşitsizliklerin ve haksız rekabetin işçi sınıfının şiddet yoluyla elde edeceği bir devrimle son bulacağına inanmamaktadır. Reformist bir yaklaşımla örneğin sendikalaşmaya öncelik verilerek, kapitalist sistemin kötü koşullarını tersine çevirebileceklerini düşünmektedir.

Kaynakça

- Çaha, Ö.,2007. Dört Akım Dört Siyaset, Ankara.
- Göze, A.,2007.Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul.
- Heywood, A.,2019, Siyasi İdeolojiler, Ankara.
- Huberman, L.,2008,Sosyalizmin Alfabesi, Ankara.
- Istrati, P.,1954.Uşak, İstanbul.
- Istrati, P.,1969.Minka Abla, İstanbul.
- Istrati, P.,1966.Baragan'ın Dikenleri, İstanbul.
- Istrati, P.,1952.Aldatan Işık, İstanbul.
- Istrati, P.,1959.Hayat Yollarında, İstanbul.
- Klener- M.,J.,1971. Panait Istrati, İstanbul.
- Kışlalı, A.,T.,2006, Siyasal Sistemler, Ankara.

ÇOMÜ LAR (2024) Cilt 5 Sayı 10 (41-51)

e-ISSN: 2717-8285

Geliş Tarihi : 07.12.2024

Kabul Tarihi : 24.12.2024

Araştırma Makalesi (Research Paper)

Ege Bölgesi'nde Milli Mücadele'yi Örgütleyen Mülki İdare Amirleri

Süleyman Topuz¹

<https://orcid.org/0000-0001-7762-4303>

Yurdanur Ural Uslan²

<https://orcid.org/0000-0002-1721-0712>

¹MCBÜ, Demirci Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü, 45900, Manisa, Türkiye

²UÜ, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, 64000, Uşak, Türkiye

Sorumlu yazar: suleyman.topuz@cbu.edu.tr

Özet

Çalışmada, Milli Mücadele döneminde Ege Bölgesinin sınırları içine dâhil olan Denizli, Manisa ve İzmir'de bulunan; Denizli Mutasarrıfı Faik (Öztrak) Bey, Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami (Baran) Bey ve Demirci Kaymakamı İbrahim Ethem (Akıncı) Bey'in ve kurmuş olduğu Demirci Akıncıları teşkilatının Milli Mücadeleye vermiş olduğu katkıların ve desteklerin incelenmesi amaçlanmıştır. Mülkiye Mektebini başarıyla bitirerek atanan mülki idare amirleri; dönemin getirmiş olduğu özellik gereği yalnızca idari yönetim yapmamışlar, aynı zamanda Milli Mücadelenin başlamasıyla beraber görevde oldukları yerlerde mülki amir olarak İstiklal Mücadelesine; siyasi, askeri, idari ve sosyal olarak destek vermişlerdir. Bağımsızlık mücadelesi boyunca işgal kuvvetlerine karşı korkusuzca mücadele etmişlerdir. Batı Anadolu neredeyse tamamıyla emperyalist güçlerin işgaline uğradığı bir dönemde korkmadan görev almışlar ve bu mücadeleye öncülük ederek halkın umutlarının yeşermesine sebep olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Mülki İdare Amirleri, Bekir Sami Bey, Faik Bey, İbrahim Ethem Bey ve Demirci Akıncıları.

Administrative Officials Organizing the National Struggle in the Aegean Region

Abstract

This study examines the contributions and support provided during the National Struggle period by the administrative officials in the Aegean Region, specifically in Denizli, Manisa and Izmir. It focuses on Denizli Governor Faik Bey, Ödemiş District Governor Bekir Sami Bey, and Demirci District Governor İbrahim Ethem Bey, as well as the organization they established, the Demirci Akıncıları. These civil administrators, who successfully graduated from the Mülkiye School, did not only manage administratively but also supported the Independence Struggle politically, militarily, administratively, and socially as they fulfilled their duties during this critical time. Throughout the independence struggle, they fought fearlessly against the occupying forces. During a period when Western Anatolia was almost entirely under the occupation of imperialist powers, they took on their roles without fear and led the struggle, fostering hope among the people.

Keywords: National Struggle, Administrative Authority, Bekir Sami Bey, Faik Bey, İbrahim Ethem Bey and Demirci Raiders

Giriş

15 Mayıs 1919 tarihinde Yunan işgal kuvvetleri tarafından İzmir'in işgal edilip Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemeleriyle birlikte bu bölgelerde yaşayan vatansever halk ve yöneticiler tarafından milli kuvvetler oluşturulmuştur. Oluşturulan milli kuvvetler Yunan işgal güçlerinin yapmış olduğu zulümlere karşı koymuş, bir an önce düşmanı yurttan kovmak için cansiperane bir şekilde mücadele etmişlerdir. Denizli Mutasarrıfı Faik (Öztrak) Bey'in, Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami (Baran) Bey'in, Demirci Kaymakamı İbrahim Ethem (Akıncı) Bey'in ve kurmuş olduğu Demirci Akıncıları teşkilatının vermiş olduğu mücadeleler, Ege Bölgesinde düşmanın zulmünü azaltmış ve bu bölgede tutunamayarak kısa bir süre içerisinde terk etmelerine sebep olmuştur.

Milli Mücadele Dönemi'nde, mülki idare amirlerinin katkıları görece olarak ihmal edilmiş bir konudur. Bu çalışmada dönemin daha çok askeri ve siyasi yönleri ele alınarak incelenmiştir. Hâlbuki Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçtiği tarihten itibaren Milli Mücadelenin örgütlenmesinde komutanların olduğu kadar; mutasarrıfların, valilerin ve kaymakamların da önemli hizmetleri olmuştur. Halkın Milli Mücadeleye karşı uyandırılması, yüreklendirilmesi ve Milli Mücadelenin maddi ve manevi olarak sürdürülebilmesi için gerekli olan teçhizatın, savaş aletlerinin ve insan gücünün kaynak olarak oluşturulmasında büyük gayretleri olmuştur. Milli Mücadele, bölgeler ve iller nezdinde değerlendirildiğinde bir bütünmüş gibi gözükse de aslında iç dinamikleri açısından her ilin ve bölgenin bir araya gelerek Milli Mücadeleyi desteklemelerinde farklı toparlanma sürecinin yaşandığı görülmektedir. Her ilin ve bölgenin yaşamış olduğu sıkıntılar ve bu sıkıntılara karşı verdikleri tepkiler birbirinden farklıdır. Milli Mücadelenin merkez üssü neden Erzurum olmuştur? Güney illerimiz neden ilk önce düşmana karşı koymuştur? Ankara niçin Milli Mücadelenin eyleme geçtiği yerdir? Ege bölgesi düşman kuvvetleri tarafından kolay bir şekilde işgal edilip hangi sebepten dolayı ileri mevziler ele geçirilmiştir? Bu bölgelerde bulunan mülki idare amirleri Milli Mücadeleye nasıl yaklaşmış ve ne şekilde adımlar atmışlardır? Kaymakam İbrahim Ethem Akıncı önderliğinde doğu Egede Milli Mücadele nasıl başlamıştır? Demirci ve yöresinde İbrahim Ethem Bey Milli Mücadelenin oluşturulmasında hangi adımları izlemiş ve idare sanatını nasıl icra etmiştir? Kaymakam İbrahim Ethem Bey ve Demirci Akıncıları Teşkilatının Milli Mücadele içerisinde ki yeri nedir? Yunan işgal güçleriyle mücadele ederken idari olarak ne gibi önlemler alınmıştır? Bu çalışmada Milli Mücadele Dönemi'nde mülki idare amirlerinin göstermiş olduğu gayretler ve Denizli Mutasarrıfı Faik (Öztrak) Bey'in, Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami (Baran) Bey'in ve Demirci Kaymakamı İbrahim

Ethem Bey'in mülki amir olarak Milli Mücadeleye vermiş olduğu katkılar incelenmiştir. Ayrıca, Demirci Kaymakamı İbrahim Ethem Bey'in kurmuş olduğu gerilla ve istihbarat hareketi olan "Demirci Akıncıları" teşkilatının Yunan işgal kuvvetleriyle ne şekilde mücadele ettiklerinin ve İbrahim Ethem Bey'in mülki idare amiri olarak bu süreci hangi aşamalarla yönettiğinin incelenmesi hedeflenmektedir.

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma tekniği kullanılması planlanmıştır. Nitel araştırma tekniklerinden biri olan nitel durum analizi yöntemiyle ulaşılabilecek veriler makalenin kurgusu dâhilinde sonuçlandırılacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006:3). Milli Mücadele Dönemi'nde Ege Bölgesi'ndeki mülki idare amirlerinin çabalarının verilerle neden-sonuç ilişkisi içerisinde incelenerek aydınlatılması amaçlanmıştır (Subaşı ve Okumuş, 2017). Makaleyi yazmadan önce ilgili olabilecek kitap, makale, tez ve ansiklopediler taranarak, doküman analizi yapılmıştır.

1 . Mülki Amir Kimdir?

Osmanlı Devleti hem saray hizmetlerini yürütecek hem de merkez ve taşra teşkilatında yönetim vazifesini yerine getirecek idarecileri yetiştirmek için Enderun Mektebine büyük önem vermiştir. Osmanlı Devleti'nin sarayında bulunan bu eğitim kurumu devlet de idari yönetim görevinde bulunacak olan kişilere tahsilin verildiği; Mülkiye Mektebinin temellerinin atıldığı öncü eğitim kurumudur (Uzunçarşılı, 1988). Yaklaşık olarak beşyüzyıl hizmet veren bu mektep modernleşme hareketleri neticesinde kapatılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde modernleşme hareketleri 1839 tarihinde yayınlanan Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte düzenlenmeye başlanmıştır. Devletin belirlemiş olduğu modernleşme ve

Ege Bölgesi'nde Milli Mücadele'yi Örgütleyen Mülki İdare Amirleri

batılılaşma eylemlerini taşraya taşıyacak olan idarecilerin sayısının az olmasından dolayı bu eksikliği tamamlamak amacıyla 1859 yılında Mekteb-i Mülkiye'nin açılması kararlaştırılmıştır (Akpolat, 2010).

Mekteb-i Mülkiye'den mezun olanların; kaza müdürü, kaymakam, mutasarrıf, vali olarak görevlendirildiği görülmektedir. Mekteb-i Mülkiye'de; tarih, ekonomi politik, coğrafya, kompozisyon, geometri ve cebir, devletler özel ve genel hukuku, muhasebe, idare hukuku, medeni hukuk, ceza hukuku, siyaset, jeoloji, fizik gibi derslerin okutulduğu kayıtlarda yer almaktadır (Akyıldız, 2016).

2. Milli Mücadele Dönemi

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin de dâhil olduğu cephenin mağlubiyetiyle sonuçlanmıştır. Mağlubiyetin ardından 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır ve bu antlaşmanın imzalanması ile Türk Milleti için zor günlerin devam edeceği gün yüzüne çıkmıştır. Yirmi beş maddeden oluşan Mondros Ateşkes Antlaşmasının özellikle “ İtilaf devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıktığında herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olacaklardır” şeklindeki 7. Maddesi Anadolu'nun işgal edileceğini önceden haber vermiş ve İtilaf Devletleri'nin Kasım ayı başından itibaren Anadolu'nun pek çok noktasını işgal etmesiyle sonuçlanmıştır. 3 Kasım 1918 tarihinde İngilizler tarafından Musul işgal edilmiş, 4 Kasım 1918 de ise Fransızlar Doğu Trakya'da Uzunköprü-Sirkeci demir yolunun hâkimiyetini ellerine geçirmişlerdir. 6 Kasım 1918 tarihinde İzmir Limanında İngiliz savaş gemisi Rumlar tarafından karşılanmış ve Aya Fotini Kilisesine de Yunan bayrağı çekilmiştir (Yalçın, 2009).

İzmir'in işgal edilmesi, tüm Anadolu'da büyük bir infiale sebep olmuştur. Halk tarafından mitingler düzenlenerek Yunanlılar protesto edilmiş ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde düzenlenen meydan toplantılarında İtilaf Devletleri kınanmıştır. Halkın örgütlenmesi ve direnişleri bu süreçte artış göstermiştir. Özellikle 16 Mayıs'ta Balıkesir Müdafaa-i Hukuk ve Reddi-i İlhak Cemiyetlerinin düzenlediği kongreler Milli Mücadele'nin meşalesi haline gelmiştir. Anadolu'da Kuvayı Milliye hareketini destekleyen ve örgütleyen cemiyetin yardımıyla Ali Bey (Çetinkaya) tarafından Yunanlılara karşı olan ilk cephe 29 Mayıs'ta Ayvalık'ta kurulmuştur. Bergama'nın işgal edilmesi üzerine 9 Haziranda Soma cephesi oluşturulmuş ve komutanlığına da Miralay Kazım Bey (Özalp) getirilmiştir. Yörük Ali ve Demirci Mehmet Efe tarafından kuzeyden güneye cephelerle Milli Mücadele hareketi güçlendirilmeye çalışılmıştır. Akhisar-Salihli arasında Çerkez Ethem tarafından kurulan cephe önemli ölçüde güç kazanmıştır. İstiklal Harbi, Bağımsızlık Savaşı veya Kurtuluş Savaşı olarak adlandırılan Milli Mücadele, Mondros Mütarekesinin (30 Ekim 1918) ardından başlamış, askeri bakımdan Mudanya Mütarekesi (11 Ekim 1922), siyasi bakımdan ise Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923) ile son bulmuştur (Küçük, 2020).

3. Milli Mücadele Dönemi'nde Ege Bölgesinde Yaşananlar

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. İzmir'in işgal edilmesi aynı zamanda Ege Bölgesi'nin de fiilen işgal edilmesinin ilk adımı manasına gelmiştir. Mondros'un; İtilaf Devletleri güvenliklerini tehdit eden herhangi bir stratejik yeri işgal edebilir maddesi uyarınca İzmir işgal edilmiş ve bu işgalin hukuki kaynağı da 7. Maddeye dayandırılmıştır. İzmir Limanı'ndan karaya ayak basan Yunan kuvvetleri yerli Rum halkı tarafından büyük sevinçle karşılanmış, askerle tezahüratlarla desteklenmiştir. Rumlar dizlerinin üstüne çökerek Yunan askerlerine sevgi ve minnetlerini göstermiştir. Kiliselerden çanlar yüksek seslerle çalınarak hem askerlere hem de yerel Rumlara motivasyon kaynağı olmuştur. Kilisenin papazları askerleri öperek onlara sevgi gösterisinde bulunmuşlardır (Shaw & Shaw, 2010).

İşgalci Yunan kuvvetlerine karşı sistemli ve bir komutana bağlı olarak bir direniş olmamasına rağmen Venizelos ayağına kadar gelen tarihi fırsatı değerlendirmek istemiştir. Bu sebeple işgali

İzmir'le sınırlandırmanın bu fırsatı tepmek olduğunu düşünerek İtilaf Devletleri'nin izni olmamasına rağmen Yunan güçlerine tüm Ege Bölgesi'nde ve Anadolu'nun içlerine kadar ilerleyerek işgallere devam etmeleri emredilmiştir (Baytok, 1970).

Venizelos'un emrini yerine getiren kuvvetler, Ege Bölgesi'ne ve Anadolu'ya yayılmaya başlamışlar küçük çaplı direnişle karşılaşsalar da birçok mühim yerleşim yerlerini direniş olmadan işgal etmişlerdir. 22 Mayıs'ta Menemen'e ulaşan Yunan güçleri Menemen tren garında kaymakamın, pek çok

Ege Bölgesi'nde Milli Mücadele'yi Örgütleyen Mülki İdare Amirleri

memurun ve şehrin önde gelen ekâbirinin ellerinde Yunan bayrakları ve çiçek buketleri ile karşılanmışlardır (Midillili, 1993).

İşgal ettikleri yerlerde kendilerine direnen Yunan kuvvetleri halkı tahmin edilemeyecek zulümle sindirmeye çalışmışlardır. Her ne kadar Manisa'da Akhisar'da Menemen'de Yunanlılara karşı direnilme de bazı bölgelerde Yunan güçleri karşı direnilmişle karşılaşmış ve Yunanlılarda bu direnişlere karşılık; yağmalama, yangın çıkarma, gasp, tecavüz gibi kötü eylemlere başvurmuştur. Kendilerine direnen Aydın vilayetinde yaşayan insanların yaşlarına bakmadan karakolun önünde sıraya geçirilerek kurşuna dizilmişlerdir. Öldürülenlerin cenazelerinden bazıları kuyuya atılmış, bazıları ise toplu bir biçimde kuyulara gömülmüştür (Özkan, 2007).

Aydın'da namusuna büyük önem veren Arap Hacı Hafız Efendi'yi evinin bahçesinde öldürmüşlerdir. Hacı Murat Ağa'nın gelininin namusunu kirletmişler ve kadının ölümüne sebebiyet vermişlerdir. Onlarca insanın evine zorla girmişler, zorla girdikleri evlerdeki kadınları ve kızları yanlarında götürerek cebren içki içirmiş, çeşitli işkencelerde bulunmuşlardır ve nihayetinde bu kadınların hepsini öldürmüşlerdir (Yalazan, 1994).

Ege bölgesinde düşmana karşı halkı örgütleme görevi Celal (Bayar) Bey'e verilmiştir. Celal Bey, Galip Hoca ismiyle tüm egeyi dolaşmış buralarda ki halkta milli direniş şuurunun oluşmasında ve oluşun şuurun aynı zamanda eyleme geçmesi için büyük çabalar vermiştir. Kuvayı Milliye hareketinin oluşması için gayret göstermiş, sivilleri, askerleri, din adamlarını ve o şehrin önde gelen ailelerini sürece dâhil ederek bağımsızlığa gidecek olan yolun açılma sürecini hızlandırmıştır (Bilmez, 2004).

4. Ege Bölgesi'nde Milli Mücadele'yi Örgütleyen Mülki İdare Amirleri

4.1. Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami (Baran) Bey

Bekir Sami Bey; Topkapı Sarayında yardımcı hizmetlerde bulunan Hacı Selim Efendi'nin oğlu olarak Erzurum'da dünyaya geldi. Bekir Sami 1,5 yaşında iken ailesi ile İstanbul'da yaşamaya başladı. 1914 yılında Mülkiye Mektebini bitirdi. Bu mektepte okurken gönüllü olarak Balkan Savaşları'na katıldı. Çeşitli bucaklarda müdürlük yaptıktan sonra 1918 tarihinde Kemalpaşa (Nif) Kaymakamlığına atanmıştır. Bu görevinden takriben bir yıl sonra ise Ödemiş Kaymakamlığına getirilmiştir (Çankaya, 1969). Yunanlıların 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal etmesinin ardından doğuya doğru harekete geçen Yunan kuvvetlerinin Ödemiş'i de işgal edeceği anlaşılmıştır. Bu sebeple Bekir Sami Bey önderliğinde kaymakamlık makamında; vatanını seven, milli değerleri olan birkaç münevver ile birlikte toplantı düzenlenmiştir. Toplantıya katılanlar kanlarının son damlalarına kadar mücadeleden vazgeçmeyeceklerine, takatleri yettikçe vatan müdafaası yapacaklarına dair namus sözü vermişlerdir. Münevverlerin kalemleri değil artık silahları kendini gösterecektir. Ödemiş halkının yiğitçe yaptıkları çarpışmalara rağmen sayıca ve silahça üstün olan Yunan kuvvetleri Ödemiş'i işgal etmişlerdir (Özkan, 2009).

Yunan kuvvetleri Ödemiş'e doğru ilerlerken Jandarma Komutanı Yüzbaşı Tahir Bey binbeşyüze yakın silahı yerel halka dağıttı. Bu yerel silahlı güçlerin başında Çakırcalı Efe'nin yakın arkadaşı Gökçen Efe vardı. Bu yerel Milli Mücadele kuvvetleri Ödemiş'e yaklaşık 10 km uzaklıkta olan Hacıilyas-Faka hattında Yunan kuvvetlerine takriben 5 saat savunma gücü göstermiş fakat sayıları ve silahları fazla olan Yunan güçlerinin karşısında fazla mücadele edemeyerek geri çekilmişlerdir. 3 Haziran 1919 tarihinde Ödemiş'i işgal eden Yunan kuvvetleri; Hacıilyas, Kabaköy ve Çatal köylerini ateşe vermişlerdir (Aldan, 2001).

Ödemiş'in işgal edilmesi üzerine Bekir Bey Ödemiş'ten ayrılmış önce Keles'e daha sonra Eşme'ye gitmiştir. Burada bulunan 17. Kolordunun komutanlığı görevini yürüten Bekir Sami

(Günsav) Bey'in emrine girmiş ve Alaşehir üzerinden İstanbul'a geçmiştir. Bursa'ya çekilen Bekir Sami Bey'in yanına destek amacıyla giden Bekir Bey, Yunan kuvvetlerinin Bursa'yı işgal edeceği haberini alınca Ankara'ya ulaşmış ve kolordunun emrine verilmiştir (Özkan, 2009).

Milli Mücadeleyi Galip Hoca ismiyle örgütleyen Celal (Bayar) Bey, Kaymakam Bekir Sami Bey hakkında, herkesin menfaatleri doğrultusunda Yunan kuvvetlerine baş eğdiği, evlerine ve dükkanlarına Yunan bayrakları astığı onlara şirin gözükmeye çalıştığı bir zaman diliminde dik duruşundan taviz vermeyerek mücadele ettiğini ifade etmiştir. Aslan gibi bir yüreğinin olduğunu

cesaretiyle gösterdiğini, verdiği bütün emirleri canı pahasına en güzel şekilde yerine getirmeye çalıştığını, vatanın ve milletin namusunu korumak maksadıyla Milli Mücadeleye dâhil olan, Yunan kuvvetlerini Ödemiş yakınlarında ilk kurşunla karşılayan Kaymakam Bekir Sami Bey'i her daim hayırla yâd ettiğini, millet adına saygılarımı eksik etmediğini beyan etmiştir. Sadece Ödemiş'te değil, vatan toprağının her yerinde canını ve kanını ortaya koymuş olan, İstanbul Hükümetine ve Yunan güçlerine karşı mücadeleden çekinmeyen Kaymakam Bekir Sami Bey'i takdir ettiğini ifade etmiştir (Bayar, 1997).

4.2. Demirci Kaymakamı İbrahim Ethem (Akıncı) Bey

İbrahim Ethem Bey, 1889 yılında Selanik Vilayetinin Siroz Sancağına bağlı olan Menlik kazasının Biliçe köyünde dünyaya gözlerini açmıştır. Tüfekçizadeler ailesine mensuptur. 1908 yılında Siroz Mülkiye Mektebini bitirmiştir. 1908 yılında başladığı Selanik Hukuk Mektebini de 1912 yılında bitirerek hem hukuk alanında hem de idarecilik alanında uzmanlığını almıştır. Alasonya yakınlarında 1897 yılında cereyan eden Osmanlı-Yunan Savaşları milli duygularının ve vatan sevgisinin oluşmasında büyük rol oynamıştır. Öğrencilik yıllarında vilayette kâtiplik yapmıştır. Rumeli gazetesinde muhabirlik deneyimi olmuş ve Balkan Savaşlarına gazeteci sıfatıyla katılmıştır. Nahiye müdürlüklerinde bulunmuş ve daha sonra istifa ederek serbest avukatlık görevini icra etmiştir. Balıkesir'in Yunan işgaline uğramasıyla Ankara'ya gitmiş şifre memurluğuna başlamış ve daha sonra Demirci Kaymakamlığı'na atanmıştır (Oğuz, 2024).

Mustafa Kemal Paşa, 25 Ocak 1920 tarihinde güney cephesinde görev yapan kolordulara ve yerel silahlı güçlere verdiği emirle Fransızları yok edebilmek, parçalamak ve toparlanmasına izin vermemek için gerilla savaş taktiğini uygulamalarını belirtmiştir (Sarıhan, 1994). Mustafa Kemal'in bu emri vermesi, İbrahim Ethem Bey ile daha önceden tanışık olmaları ve Demirci'nin konum itibarıyla düşmanı durdurmaya yönelik en uygun dağlık alan olması, İbrahim Ethem Bey'in Demirci'ye kaymakam olarak atanmasının sebeplerini açıklamaktadır.

İbrahim Ethem Bey, 28 Kasım 1920 tarihinde Demirci kazasına kaymakam olarak atanmıştır. Demirci'ye gelmek üzere, 10 Aralık tarihinde trenle Ankara'dan hareket eden İbrahim Ethem Bey önce Eskişehir'e daha sonra oradan da Kütahya'ya ulaşmıştır. Kütahya'dan da kara yolu ile Gediz, Simav hattını takip ederek Demirci'ye gelmiştir. İbrahim Ethem Bey, 23 Aralık tarihinde öğle vaktinde Demirci'ye ulaşmıştır. İbrahim Ethem Bey'i Demirci'de büyük bir kalabalık coşku ile karşılamıştır. İbrahim Ethem Bey'in eski ahbablarından Beyliklerli Mehmet Ağa'nın da olması Kaymakam İbrahim Ethem Bey'i ziyadesiyle mutlu ettiği Kaymakam Bey tarafından günlüğüne yazılmıştır. Demirci'ye ulaşması perşembe gününe rastlayan İbrahim Ethem Bey, cuma günü tatil olmasına rağmen kendisinden önce Demirci Kaymakamı olan Hatemi Bey'den görevi devralmış ve cumartesi günü Demirci kaymakamlık makamında koltuğuna oturarak çalışmalarına başlamıştır. Demirci'ye geldiğinde eski dostu Beyliklerli Mehmet Ağa'nın misafiri olmuştur. Hükümet konağına götürülerek orada çalışan memurlarla tanıştırılmıştır. Daha sonra Kuvayı Seyyare'nin Demirci ve yöresinin Kumandanı vazifesini gören Doktor Yüzbaşı Fazıl Bey'in karargâhını ziyaret etmiştir. Oradan Beyliklerli Mehmet Ağa'nın konağına gitmiş ve misafirhanesinde kendisine sözüne ve dostluklarına güvenilir kişiler tarafından Sındırgı'da bulunan Yunan işgal kuvvetleri hakkında malumat verilmiştir (Akıncı, 2020).

İbrahim Ethem Bey, Milli Mücadele sürecinde Demirci Kaymakamı ve bizzat yerel güçlerden oluşturduğu Akıncılar teşkilatının komutanı olarak, gerilla savaş taktiğini teşkilat ile birlikte uygulayarak Yunan kuvvetlerini rahatsız ve huzursuz etmiş, Ankara hattına uzayan savaş alanına Yunanlıların vereceği desteğin hızını keserek takdire şayan hizmetler yapmıştır. Canı pahasına, aç, susuz bir şekilde düşmanla çarpışmıştır. Özverili çalışmalarda bulunmuştur. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa'nın sevgisini ve takdirini kazanmıştır. Akıncı soyadı Atatürk tarafından bizzat İbrahim Ethem'e soyadı olarak seçilmiştir (Aldan, 1990).

Demirci'nin jeopolitik ve stratejik konumunun önemini farkında olan Güney cephesi Kolordu Komutanlığı, asker azlığının oluşturabileceği tehlikeleri fark edilerek İbrahim Ethem Bey'e emir verilmiş ve bu emir doğrultusunda mahiyetlerine kendi silahları ve atlarıyla gelen vatansever kişilerden düzenli orduya yardım edecek müzaheret bölüklerinin oluşturulmasını istenmiştir. Bu doğrultuda 24 Ocak ve 15 Mart 1921 tarihleri arasında kapsayan dönemde, Sındırgı'da henüz işgale uğramamış köylerde, Demirci'de ve Gördes'te müzaheret bölüğü ile benzer bir düşünce ile düzenli orduya yardım

Ege Bölgesi'nde Milli Mücadele'yi Örgütleyen Mülki İdare Amirleri

etmek, gerekli durumlarda desteklemek amacıyla Demirci Akıncıları Teşkilatı Kaymakam İbrahim Ethem Bey önderliğinde oluşturulmuştur. 13 Mart tarihinde Kütahya

Mutasarrıflığı tarafından Gördes'e de kaymakam vekili olarak atanan İbrahim Ethem Bey tarafından, Gördes'te askeri kuvvetlerin çok az olduğunu görülmüş ve bu sebeple Akıncı Birliklerini oluşturacak olan eylem planlarını uygulamış ve onbeş adamı ile Parti Mehmet Pehlivan Kaymakam Bey'in emrine girmiştir. Kütahya'dan Gördes'e gelen Halil Efe'de Parti Pehlivan ve Kaymakam Bey'le birlikte hareket etme kararı alınca hem Halil Efe'nin hem de Parti Pehlivan Ağa'nın emrinde olan otuzar kişilik milis kuvvetler Demirci Akıncıları Teşkilatı'nın nüvesini oluşturan ilk birlikleri meydana getirdikleri bilinmektedir (Akıncı, 2020).

Demirci Akıncıları Teşkilatı küçük askeri birliklerden oluşmaktaydı. Bu teşkilatta, müfreze olarak adlandırılan küçük askeri birlikleri ve bu birlikleri komuta eden birisi bulunmaktaydı. Bu komutana bağlı olarak görev yapan birden fazla da askeri birlikler hazır kıta halinde beklemekteydi. Bu teşkilat savaş gerisinde ve savaş hattında tek başına istihbaratla ilgili faaliyet gösteren bir örgüttü.

Karakol basan, telgraf hatlarını kesen, köprüleri havaya uçuran, düşmanı durdurmak veya yavaşlatmak amacıyla her türlü eylemi gerçekleştiren milis kuvveti olduğuna dair bilgi bulunmaktadır (Oğuz, 2017). Oluşturulan bu Akıncı Birliklerinin ilk başlarda; Yunan işgal kuvvetlerinin karakollarını basıp darmadağın etmek, cephanesine ve mühimmatına el koymak, Yunan güçlerinin ulaşımını engellemek için köprüleri havaya uçurmak, iletişimlerini kesmek için telgraf hatlarını kesmek böylelikle Eskişehir hattına destek olarak gönderilen Yunan askerlerinin gitmesinin, askeri mühimmatın, cephanenin, silahların ve düşman güçlerinin yiyecek, içecek ve ilaç gibi temel yaşam malzemelerinin ulaştırılmasını engelleme görevleri olduğu sayılmaktadır (Oğuz, 2017). Açlığa, susuzluğa, dağdaki zorlu şartlara ve iklimin getirdiği zorluklara dayanamayan gönüllü askerlerin firar edeceğine dair istihbarat bilgisi alan Akıncı Müfrezeleri Genel Komutanı İbrahim Ethem Bey, o dönem Demirci sınırları içerisinde kalan (şimdi Selendi'ye bağlı) Yağcı Dağı'nda 17 Ağustos 1921 tarihinde Demirci Akıncıları müfrezeleriyle genel bir toplantı yapmış ve bu toplantıda müfrezelere yaptığı konuşmada, dağlarda çete faaliyetinde bulunmanın zorluklarından bahsetmiş, bu süreç içerisinde aç kalmanın, susuz kalmanın, hasta olmanın mümkün olabileceğini ve savaşın ne zaman biteceğine dair kesin bir tarih olmamasından dolayı gitmek isteyenler var ise hemen gidebileceğini, bu zorluklara katlanamayacak olanların evlerine dönebileceğini belirtmiştir. Bir kişi kalsa bile o kişinin kendisi olacağını son kurşunu atana kadar Yunan gâvuruyla çarpışacağını büyük bir heyecanla ifade etmiştir. Bu sözlerinin üzerine dağlarda mücadele etmek isteyen Akıncıların yanına gelmelerini, diğerlerinin ise serbest olduğunu, ailelerine kavuşabileceklerini söylemiştir. Bu konuşma üzerine, dağ şartlarına uyum sağlayamayacak 40 kişi teşkilattan ayrılmış geriye kalan 110 kişiyle İbrahim Ethem Milli Mücadeleye devam etmiştir. Kalan bu 110 kişi önce abdest almış ve Kuran-ı Kerim'e el basarak; "Gâvur öldürecekime, gâvurdan başka bir şey düşünmeyecekime, gâvurları denize dökünceye kadar çalışacağıma, harpten kaçmayacağıma, arkadaşlarıma ihanet etmeyecekime, Bila sebep ahaliye zulüm ve tazyik göstermeyip lütfle muamele edecekime ve hiçbir zaman gâvura teslim olmayacağıma vallah ve billah..." diye yemin ettirilmiştir. Daha sonra Akıncı Anayasası adını verdikleri bir bildiri yayınlamışlardır. (Akıncı, 2020; 73).

4.2.1. Akıncı Anayasası Bildirisi

İbrahim Ethem Bey, 13 Ekim tarihinde üçyüz kişiden oluşan Demirci Akıncıları Teşkilatı'na mensup gönüllü askerleri, 25-30 kişilik küçük askeri birliklere ayırmış ve görev alanlarından, ne yiyip ne giyeceklerine, eylemlerinin nasıl olacağına dair teferruatlı bir biçimde planlanan ve toplamda kırk maddeden oluşan akıncılar yasası bildirisi yayınlanmıştır. Akıncılar Yasası adı verilen bu genelgede hem Demirci Akıncılarını hem de yerel halkı da ilgilendiren bilgilere yer verilmekteydi. Bu askerler ihtiyaç durumuna göre kimi yerde atlı olarak vazife görür kimi yerde de yaya olarak görevine devam edeceklerdi. Bu teşkilatın başında Umum Akıncı Kuvvet Komutanı olarak Kaymakam İbrahim Ethem Bey'in yer alacağı belirtilmiştir. Demirci Akıncılarının, kalpak giydikleri ya da fes taktıkları görülmüştür. Her birliğin başında bir komutan, bu komutana yardımcı olan bir yardımcı ve olan olayları günü gününe yazacak olan bir kâtip bulunması kararlaştırılmıştır. Teşkilata bağlı her manga dört asker ve bir onbaşı olmak üzere toplam beş kişiden müteşekkildir. Her takım iki manga ve bir çavuştan meydana gelmektedir. Her müfreze, iki takımdan yani 25 kişiden veya iki takım ile bir karargâh mangasından müteşekkildir. Düzenli bir ordu gibi örgütlenen Demirci Akıncıları Teşkilatı'nda;

Ege Bölgesi'nde Milli Mücadele'yi Örgütleyen Mülki İdare Amirleri

kumandan müfrezenin bütün eylemlerinden ve davranışlarından, muavin kumandanın emirlerinden, kâtip kırtasiyeden, çavuşlar takımlardan, onbaşılarda mangalardan sorumlu olarak kabul edildiği görülmüştür. Müfrezelerin bu durumu teşkilatın görünür yüzü olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş ya da çarpışma esnasında her müfreze mevcudunun dört katı kadar askeri birlikler tarafından yönetilebilecektir hükmü kayıtlarda yer almıştır (Akıncı, 2020).

Teşkilata dâhil olacak olan askerlerin namuslu insanlardan seçilmesi, oluşturulan müfrezelerden kesinlikle düşmana bilgi sızdırılmayacağı ve casusluk yapılmayacağı belirtilmiştir. Müfrezelerin ne yemek ne de yatak seçmemeleri gerektiği ne bulurlarsa yemeleri, nerede olursa yatmaları ifade edilmiştir. Ne sebeple olursa olsun ne bir köylüden ne bir kasabalıdan, ne de yolda denk gelen her hangi bir şahıstan para talep etmeyecekleri de kurallar arasında bulunmaktaydı. İstisnası ise hayırsever ve vatansever kimselerden bağış alınabileceğiydi. Para yardımı yapan kişilerin isimleri, teşekkür edilmek amacıyla alınması gerekmektedir. Düşmandan ganimet yoluyla elde edilen mallar teşkilat mensuplarına eşit olarak dağıtılmalıydı. Akıncılar, yerel halk arasında cereyan eden; alacak verecek, tarla sınırı, karı-koca kavgası gibi olaylara kesinlikle müdahale etmemeleri yönünde uyarılmışlardı (Akıncı, 2020).

Akıncılar hem kendi aralarında hem de sorumlu olduğu alanlarda hırsızlık ve soygunculuk gibi kötü davranışları da önlemekle yükümlüydüler. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Türk Ordusu'nun askeri ve siyasi alanda zafer kazandığı istihbaratı alınır alınmaz bulunulan yerdeki insanlara ve diğer müfrezelere bildirerek rapor etmeliydiler. Denk gelinen gayrimüslimlere karşı son derece nazik ve naif olunması, Hristiyanlara dokunulmaması, gerekirse emniyette olduklarına dair vesika düzenleyerek vermeleri istenmişti. Akıncı müfrezeleri, sorumluluk alanları içerisine giren yerlerde temizliğe son derece önem vermeli, sokakların temizlenmesinde aktif olarak rol almalı, tuvaleti olmayan evlere tuvalet yapılmasına yardım etmeliydiler. Halkın Hristiyanlardan alışveriş yapmaması için Akıncı müfrezeleri tarafından nasihat vermesinin gerekliliği üzerinde durulmuştu. Hem Müslüman hem de gayrimüslimlerin pazarda köylüleri dolandırmasına müsaade edilmeyecekti. Üretici köylünün pazarda mallarını rahatça satabilmesi için şartlar oluşturulmalıydılar. Dükünlerde israfa kaçacak masrafların önüne geçilmesi; rakı, şarap içilmemeli, kumar oynanmamalı ve kadın oynatılmamalıydı. Bunları yapmak isteyen kim olursa olsun mücadele edilmesi gerektiği bildirilmişti. Müfrezeyle bağlı askerlerin mutlaka beş vakit namaz kılması gerekmekte, dinine sadık olmayan, Allah'a verdiği akdi yerine getirmeyen, maneviyatı bozuk olan askerinin ve ordunun zafer kazanmasının şüpheye düştüğü söylenmekteydi. Müfreze komutanının bulunduğu makamı kullanarak; içki içmesi, kumar oynaması, kadın oynatılması, milletin malına ve ırzına göz koyması kesinlikle yasaklamıştı. Müfrezeyle bağlı komutanın ve askerlerin ahlaksız kadınları nikâhlarının altına alıp evlenmeleri ve bu kadınları oynatmaları kesinlikle yasaktır. Ahlaklı kadınlarla evlenebilmek için mutlaka kumandanın izin alınması gerektiği konusunda uyarılmışlardır. Cephane tedariki zor olduğundan, silahlar ve mühimmatlar kullanılırken tasarruflu kullanılması, şartlar dâhilinde bu ihtiyaçların düşmandan ganimet yoluyla elde edilmesine gidilmesi istenmişti (Akıncı, 2020).

Müfrezeyle katılan asker ailelilerinin ihtiyaçlarının mahalle halkı ve akrabaları tarafından temin edilmesi istenmişti. Bu olay ifa edilirken düşmana kesinlikle bir şey sezdirilmemesi ifade edilmişti. Düşman tarafından müfrezelere gönderilen mektuplara cevap verilmeyecek ve bu mektuplar mutlaka Demirci Akıncıları Müfrezesi Genel Komutanı olan Kaymakam İbrahim Ethem Bey'e gönderilmesi gerekmektedir. Bir olay zuhur ettiğinde hemen bu olay hakkında rapor gönderilmemesi istenmişti. Müfrezeyle bağlı askerlerin cezalarının, işledikleri cürüm ile doğru orantılı olması gerektiği, komutanların aynı zamanda bir hâkim gibi davranması, olay hakkında kararını vermesi ve cezayı tatbik etmesi görevi verilmişti. Her bir Akıncı kesinlikle amirinin emrine itaatle yükümlü olduğu; itaat etmeyenlerin öncelikle nasihat edilmesi, sonra uyarılması sonrasında ise silahının alınarak, üç gün silahsız bırakılması, dördüncüsünde terhis edilmesi ve asiliğinin devamı halinde bu defa idam cezasına çarptırılması bulunmaktaydı. Firar edenler ile düşman tarafına geçmek isteyenler içinde aynı ceza vardı. Müfreze komutanlarına ise; nasihat etme, terhis ya da idam cezaları verilmesi gerektiği belirlenmişti. Halka ise uygulanacak cezalar; önce nasihat, sonra uyarı ve dayak, daha sonra burnunu ve kulağını kesmek, daha sonra malını elinden zorla almak veya evini yakmak, en son da canını almaktı. Düşmana casusluk eden, arkadaşlarının yerini söyleyen, silahlarının bilgisini düşmana sızdıran düşmana yol gösteren, düşmana Müslüman kadınları verip tecavüz edilmesinde aracılık eden hainlere idam cezası uygulanması bulunmaktaydı. İdam cezası kesinleşen hainlere bu cezanın nasıl uygulanacağı

tariflenmişti: öncesinde abdest aldırılmalı, tövbe ve istiğfar ederek Allah'tan af dilemeleri istenmeli ve vasiyeti sorularak cezası tatbik edilmelidir. İdam edilen hainlerin göğsüne; dinine, vatanına, milletine hıyanet edenlerin cezası budur, ibret alın! Yazısı asılarak idam sehpasında bırakılmalı ve hainliğe niyetlenen kişilere gözdağı verilmelidir. Her türlü cezanın verilmesinde hassas davranılmalı, kimsenin haksız yere itibarının ve canının alınmasına müsaade edilmemelidir (Akıncı, 2020).

4.3. Denizli Mutasarrıfı Mustafa Faik (Öztrak) Bey

Mustafa Faik Bey, Tekirdağ Malkara Bidayet Mahkemesi Başkâtiplerinden Ali Rıza Efendinin oğlu olarak 1883 yılında Malkara'da dünyaya gözlerini açmıştır. 1906 yılında Mülkiye Mektebini bitirmiş ve Anadolu'nun pek çok yerinde öğretmenlik, kaymakamlık ve mutasarrıflık görevlerini başarıyla yerine getirdikten sonra 31 Ekim 1918 tarihinde Denizli Mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Yunanlıların İzmir'i işgali sırasında bu görevde olması dolayısıyla Faik Bey'e pek çok sorumluluk yüklenmiştir. İzmir'i işgal eden Yunanlıların Anadolu'nun içlerine doğru işgal için yola çıkmasından dolayı, Faik Bey Denizli ve civarında yerel halktan oluşan silahlı güç oluşturmuş ve bu emperyalist işgalci kuvvetlere karşı direnişi sağlamaya çalıştığını görmekteyiz (Aldan, 2001).

Milli Mücadele ile ilgi olarak Denizli'nin ciddi anlamda ilk eylemleri İzmir'de başlamıştır. Vilayet Valisi ve aynı zamanda Kolordu komutanı olan Nurettin Paşa'nın birkaç münevver genç ile kurduğu İzmir Müdafaa-ı Hukuk ve Redd-i ilhak Cemiyeti 17 Mart 1919 yılında İzmir'de toplanacak olan kongreye; Balıkesir, Aydın ve Denizli'nin delegelerini göndermelerini istemiştir. Bu kongreye gitmek üzere; Denizli merkez müftüsü Ahmet Hulusi Efendi, Belediye Başkanı Hacı Tevfik, Tavaslızade Mustafa Yusuf Bey yola çıkmışlar ve kongreye katılmışlardır. Belirtilen tarihte başlayan kongrede Wilson ilkeleriyle uyuşmayan emperyalist ve işgalci ülkeler protesto edilmiş ve Balıkesir, Aydın ve Denizli'de Müdafaa-ı Hukuk ve Redd-i ilhak Cemiyeti'nin ivedilikle kurulmasına karar verilmiştir. Denizli delegeleri de derhâl Denizli'ye döndüğü ve çalışmalarına başladığı bilinmektedir (Tütenk, 1949).

Yunanlıların 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal etmesinin ardından İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti ile İzmir Belediyesi Denizli'ye bir telgraf yollamış ve bu telgrafla İzmir'in işgal edildiği haberi verilmiştir. Denizli Mutasarrıfı Faik Bey bu telgraf ile İzmir'in bulunduğu hali öğrenmiş ve hiç vakit kaybetmeden acil olarak; Denizli Askerlik Şubesi Başkanı Miralay (Albay) Tevfik Bey'e, Müftü Ahmet Hulusi Efendi'ye, Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey'e ve şehrin ileri gelenlerine haber vermiştir (Toker, 1973).

Denizli merkez müftüsü Ahmet Hulusi Efendi'nin başkanlığında İzmir'de kongreye katılıp geri dönen heyet, İzmir'de alınmış bulunan kararlardan dolayı Denizli Mutasarrıfı Faik Bey ile de görüşmüşlerdir. Denizli Sancağına idari olarak bağlı olan; Acıpayam, Buldan, Sarayköy, Tavas ve Çal'da kamuoyu oluşturmak, halkı uyandırıp bilinçlendirmek ve halktan destek görmek amacıyla mitingler düzenlemişlerdir. Yapılan bu mitingler İstanbul Hükümeti tarafından benimsenmemiş aksine hoş karşılanmamıştır (Hayta, 1994).

Yunanlıların 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal etmesinin üzerinden yaklaşık dört saat geçtikten sonra halkta milli duyguları uyandırmak için Denizli'de ilk protesto mitingi düzenlendi. Erken saatlerden itibaren Türk Ocağı önünde, Hükümet Konağının önünde, meserret kahvehanesi, müftülük ve belediye gibi halkın yoğun olduğu yerlerin önünde topluluklar oluşturulmuştur. Bu topluluklar daha sonra köylerden gelenler ile birlikte Bayram yerinde bir araya gelerek ellerinde Türk

Bayrakları, dillerinde tekbir ile ulu camiden sancağı da alarak belediyeye yürümüşlerdir (Toker, 1973).

Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Belediye Başkanı Hacı Tevfik Bey ve Mutasarrıf Faik Bey belediyenin balkonunda ki yerlerini almışlar ve toplanan hazıruna Müftü Ahmet Hulusi Efendi hitap etmek üzere konuşmaya başlamıştır. Toplanan kalabalığa; İzmir'in işgal edildiğini bu işgale karşı gelmemenin dinimize ve devletimize karşı saygısızlık ile ihanet olacağını, cihat yapılması gerektiğini, silahın, topun, tüfeğin olmamasının mücadeleden alıkoymaması gerektiği icap ederse taşla sopayla karşılık verilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Tütenk, 1949).

Faik Bey, Nazilli cephesinin dağılması ihtimaline karşılık olarak askerin de bu olay karşısında kontrolü eline alamayacağını düşünerek düzenli askeri birlikler kurulana kadar yerel bir örgütün

Ege Bölgesi'nde Milli Mücadele'yi Örgütleyen Mülki İdare Amirleri

kurulması taraftarıydı. Gerekirse bu örgüt ikinci bir savunma hattı oluşturacaktı. Bunun için en güvenli ve uygun yer Çal ilçesiydi. Bu sebeple halkın elindeki tüfek ve tabancaların toplanmasıyla yaklaşık sekizyüz kişilik bir kuvvet oluşturulmuş ve muhtarlar öncülüğünde halk şuurlandırılmıştır (Aldan, 2001).

5. Ege Bölgesi'nde Milli Mücadele'yi Örgütleyen Mülki İdare Amirlerinin Ortak Özellikleri Ege Bölgesinde Milli Mücadele'yi örgütleyen mülki idare amirlerinin; yüksek milli duygulara sahip vatansever bireyler olduğu göze çarpmaktadır. Gözlerini budaktan sakınmayan cesaretli insanlardır. Adalet ve hakkaniyet duyguları gelişmiştir ve güvenilirlerdir. Sorumluluk almaktan çekinmemişlerdir. Verilen her görevi eksiksiz ve amasız yerine getirmişlerdir. Çalışkan, dürüst ve özverili bir şekilde hareket etmişlerdir. Ülkenin ve milletin çıkarlarını düşünen görev hassasiyeti olan kişilerdir. Liyakate önem vermişler, kayırmacılığa yer vermemişlerdir. Bir yerde hakkaniyete uygun davranılmıyor ve haksızlık yapılıyorsa bu olayın karşısında mülki idare amirleri görülmüştür. Yapacakları işleri önceden düşünmüşler, ilerisini hesap ederek basiretli davranmışlardır. Sözü özüne uyan, yalan söylemeyen, ahlaki duyguları yüksek, doğruluk ve doğruculuk kavramlarını benimsemiş kişilerdir. Doğru bildiklerini kim olursa olsun söylemekten çekinmemişlerdir. Erdemli davranmışlardır. Dostluklarına güvenilmiş, dostlarını yarı yolda bırakmamışlardır. Dava ve ideal adamıdırlar. Davaları uğruna ölmekten bile çekinmemişlerdir. Ciddi, ağırbaşlı, alçak gönüllü, hoşgörülü ve vakarlıdırlar. Yüreklerinde insan sevgisi ve bütün canlıların sevgisi mevcuttur. Alçak gönüllüdürler. Gösterişi sevmezler ve gösterişten uzak yaşamaya gayret etmişlerdir. Ölçülü, zeki, bilgili ve genel kültürleri yüksektir. Girişimci ve ihtiyatlıdırlar. Birey ve toplum psikolojisini çok iyi bilirler ve onları harekete geçirecek eylem planlarını hazırlamışlardır. Mücadele ruhları vardır ve kolay kolay pes etmemişlerdir. Başarılı, özverili ve kararlı davranmışlardır. Halka yakın olmuşlar ve sevgilerini kazanmışlardır. Kanunları her şeyin üstünde tutmuşlardır (Aldan, 2001).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin Birinci Cihan Harbi'nden mağlup olarak ayrılıp Mondros Mütarekesi'ni imzalamasıyla, emperyalist devletler bu mütarekenin 7. Maddesine dayanarak Anadolu'yu ve Ege Bölgesi'ni işgal etmeye başlamıştır. Bu işgal hareketlerine karşı Millî duyguları yüksek kişilerden tepkiler gelmiştir. Anadolu'nun her köşesinde olduğu gibi Ege Bölgesi'nde de yaşayan ve görev yapan askerler, o şehirlerin önde gelen insanları, din âlimleri; genç-yaşlı, kadın-erkek, köylü-şehirli demeden Millî Mücadele hareketinin içerisinde yer almışlardır. Millî Mücadele'de askerlerin rolü olduğu kadar, mülki idare amirlerinin de büyük rolü vardır. Anadolu'nun her bölgesinde yer alan mülki idare amirleri, yönetim ve diplomasi becerilerini Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması doğrultusunda yansıtmışlardır. Vatansever amirler Anadolu'nun her yerinde; kimi zaman istihbarat toplamış, kimi zaman kişisel çabalarıyla yerel halkın zarar görmesini engellemiş, kimi zamanda bizzat ellerine silah alarak düşmanın karşısında mücadele etmişlerdir. Bu mücadeleleri esnasında şehit olanlar, yaralananlar, malvarlığını kaybedenler, ailesi ve çocuklarıyla tehdit edilenler olmuştur. Bu kayıpların mülki idare amirlerini yıldırma yerine mücadele azimlerini arttırdığı görülmüştür.

Millî Mücadele'nin başlangıcı her ne kadar 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile başlasa da, tüm Anadolu'ya yayılarak topyekûn mücadele hareketine dönüşmesi 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunan işgal kuvvetlerinin İzmir Limanından Ege bölgesine yayılarak buralarda halka zulüm ve eziyet yapmalarıyla oluşmuştur. İşgal ettikleri şehirlerde; meskenleri ateşe vermişler, namuslu kadınların ırzlarına göz dikmişler, mallarına ve canlarına kast etmişlerdir. Ege Bölgesi'nde Yunan kuvvetlerinin yapmış olduğu zulümlere göz yummayan vatansever mülki idare amirleri, halkı örgütleyerek işgalcilere karşı mücadele etmişlerdir. Faik Bey, Bekir Sami Bey ve İbrahim Ethem Bey gibi yöneticiler hem idare sanatını yerine getirmişler hem de vatan toprağını tehdit eden düşman kuvvetlerinin karşısında olmuşlardır. Faik Bey, Bekir Sami Bey ve İbrahim Ethem Bey; azim ve kararlılıkla çalışmalarını yürütmüş, hiçbir işten kaçmamış, en zorlu şartlara bile dayanmış mülki idare amirleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Mekteb-i Mülkiye'de; tarih, ekonomi politik, coğrafya, kompozisyon, geometri ve cebir, devletler özel ve genel hukuku, muhasebe, idare hukuku, medeni hukuk, ceza hukuku, siyaset, jeoloji, fizik gibi derslerin okutulması mülki amirlerin, Millî Mücadele esnasında almış oldukları eğitimleri tatbik etmelerine neden olmuştur. Cephenin en ön safında savaşan

Ege Bölgesi'nde Milli Mücadele'yi Örgütleyen Mülki İdare Amirleri

bir asker, Milli Mücadelenin başarıya ulaşması doğrultusunda düşman kuvvetleri hakkında topladığı istihbaratları gereken yerlere ulaştırıran istihbaratçı, dağlarda askerleri koordine eden ve yönelten kumandan, halk tarafından sevilen ve güvenilen mülki amir, en makûs günlerde bile moral aşıl原因an psikolog, toplumun özelliklerini çok iyi bilen ve ona göre sevk ve idare eden bir sosyolog olarak da görev yapmışlardır. Tarihin seyrini değiştirmişler ve tarihe altın harflerle isimlerini yazdırmış mümtaz birer şahsiyet olarak hatıralarda ve zihinlerde yer edinmişlerdir.

Kaynakça

- Akpolat, Y. (2010). Mektebi Mülkiye ve Mülkiyeliler. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 109-111.
- Akyıldız, A. (2016). Mekteb-i Mülkiyye. Türk Diyanet Vakfı Ansiklopedisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Aldan, M. (1990). İz Bırakan Mülki İdare Amirleri. Ankara: İçişleri Bakanlığı.
- Aldan, M. (2001). Ulusal Kurtuluşumuzda Atatürk Yolunda Yöneticiler. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Bayar, C. (1997). Ben de Yazdım. İstanbul: Sabah Kitapları.
- Baytok, T. (1970). İngiliz Kaynaklarından Kurtuluş Savaşı. Ankara: Başnur Matbaası.
- Bilmez, B. (2004). Ege de Milli Direniş Bilincinin Uyanmasında ve Milli Direniş Hareketinin Başlamasında Celal Bayar'ın Katkıları. Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi, 41-42.
- Çankaya, A. (1969). Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler. Ankara: Mars Matbaası.
- Hayta, N. (1994). Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi ve Millî Mücadeleye katkıları. N. Hayta içinde, Kurtuluş Savaşına Yön Verenler (s. 222-223). Ankara: Gazi Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını:2.
- Küçük, C. (2020). Milli Mücadele. TDV İslam Ansiklopedisi, 30, 76-83. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Midillili, A. (1993). Milli Mücadele. Ankara: Akademi Kitabevi.
- Oğuz, İ. (2017). Kuvayı Milliyecilikten Valiliğe: İbrahim Ethem Akıncı. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Oğuz, İ. (2024, 9 10). İbrahim Ethem Akıncı (1889-1950). Atatürk Ansiklopedisi. Ankara, Türkiye: T.C Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı.
- Sarıhan, Z. (1994). Kurtuluş Savaşı Günlüğü. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Shaw, S. J., & Shaw, E. K. (2010). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye. İstanbul: E Yayınları.
- Toker, T. (1973). Kuvâ-yı Milliye ve Millî Mücadele'de Denizli. Denizli: Denizli Sanayi Odası Yayınları.
- Tütenk, A. A. (1949). Milli Mücadelede Denizli. Denizli: Denizli Öğretmenler yardımlaşma Derneği.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı Ankara.
- Yalazan, T. (1994). Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırım Girişimi. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Yalçın, S. (2009). Milli Mücadele Dönemi. s. 11-26.

ÇOMÜ LJAR (2024) Cilt 5 Sayı 10 (52-64)

e-ISSN: 2717-8285

Geliş Tarihi : 23.12.2024

Kabul Tarihi : 28.12.2024

Teorik Makale (Theoretical Paper)

Pigouvian Vergi Olarak Çevre Vergileri: Çevre Temizlik Vergisi Özelinde Bir Tartışma Mehtap ÖKSÜZ

<https://orcid.org/0000 0001 5862 5079>

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,

Sorumlu yazar: mehtapoksuz@comu.edu.tr

Özet

Bu çalışmada, çevresel dışsallıkların ekonomik sistem içerisinde etkin bir şekilde içselleştirilmesi ve bu dışsallıkların toplumsal etkilerinin minimize edilmesi konusunda mevcut sorunlara odaklanılmaktadır. Pigouvian vergiler bağlamında çevre vergilerinin, çevre kirliliğini azaltma ve kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik etme konularındaki etkinliği incelenmiştir. Özellikle Türkiye’de uygulanan Çevre Temizlik Vergisi’ni temel alan bir değerlendirme yapılmış ve bu vergilerin tasarımı ile uygulanmasında karşılaşılan zorluklar ele alınmıştır. Çalışmada, çevre vergilerinin etkinliğini artırmaya yönelik çözüm önerileri sunulurken, uluslararası örneklerden de faydalanarak Türkiye’nin çevre politikalarına dair stratejik çıkarımlar yapılmıştır. Çalışma sonuçları, çevre vergilerinin çevresel hedeflere ulaşma kapasitesinin artırılması için hem ekonomik hem de çevresel faktörlerin dikkate alındığı bir politika çerçevesine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Pigouvian vergi, çevre vergileri, çevre temizlik vergisi

Environmental Taxes as Pigouvian Taxes: A Discussion on Environmental Cleaning Tax

Abstract

This study focuses on the current problems in effectively internalizing environmental externalities within the economic system and minimizing the social impacts of these externalities. The effectiveness of environmental taxes in reducing environmental pollution and encouraging sustainable use of resources in the context of Pigouvian taxes was examined. An evaluation was made, especially based on the Environmental Cleaning Tax implemented in Turkey, and the difficulties encountered in the design and implementation of these taxes were discussed. In the study, solution proposals were presented to increase the effectiveness of environmental taxes, and strategic inferences were made regarding Turkey's environmental policies by also making use of international examples. The study results show that a policy framework is needed in which both economic and environmental factors are taken into account in order to increase the capacity of environmental taxes to achieve environmental goals.

Keywords: Pigouvian tax, Environmental Taxes, Environmental Cleaning Tax

Giriş

Çevre sorunlarıyla mücadelede mali araçların rolü, uzun süredir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Teorik olarak, vergiler çevre kirliliğini azaltmak ve kaynak kullanımını optimize etmek için etkili bir yöntem olarak öne çıksa da uygulamada çeşitli yapısal engellerle karşılaşmaktadır. Çevresel zararların ekonomik bir maliyeti bulunduğu genel olarak kabul edilse de bu maliyetlerin hesaplanma yöntemleri ve topluma yansıtılma biçimleri henüz tam anlamıyla çözüme kavuşturulmamıştır. Bu çerçevede, çözüm önerileri büyük ölçüde “kirleten öder” ilkesi temelinde şekillenmiştir. Bu ilkeye göre, çevreye zarar veren bireyler veya kuruluşlar, neden oldukları zararların maliyetini üstlenmekle yükümlüdür. Böylelikle, çevresel zararlar ekonomik sistem içinde içselleştirilerek dışsallıkların toplumsal etkileri en aza indirilmeye çalışılmaktadır. Kirleticilerin bu mali yükümlülüğü üstlenmesi, çevreye verilen zararın ekonomik bir maliyet olarak algılanmasını sağlamanın yanı sıra bireylerin ve işletmelerin çevre dostu alternatifler arayışına yönelmesine katkı sunmaktadır. Bununla birlikte, bu mekanizmanın etkili bir şekilde uygulanabilmesi için bir dizi önemli sorun ele alınmalıdır.

Bu sorunlar arasında, vergi oranlarının optimal seviyede belirlenmesi, ekonominin tam rekabet koşullarını sağlayamaması ve çevre vergilerinin kapsamına ilişkin belirsizlikler yer almaktadır. Ayrıca, ekonomik büyüme ile çevre koruma arasındaki dengenin sağlanması, dikkate alınması gereken diğer kritik bir konudur. Çevre vergilerinin, yalnızca devlete ek gelir sağlama aracı olarak değil, öncelikli olarak çevresel hedeflere ulaşmayı destekleyecek şekilde tasarlanması, bu dengeyi koruma sürecinde belirleyici bir rol oynayacaktır.

Bu çalışmada, çevresel zararların ekonomik sistem içerisinde etkin bir şekilde içselleştirilmesi ve dışsallıkların toplumsal etkilerinin minimize edilmesi konusunda mevcut sorunlara odaklanılmaktadır. Pigouvian vergiler bağlamında çevre vergilerinin, çevre kirliliğini azaltmada ve kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik etmede nasıl bir çözüm sunduğu tartışılmaktadır. Ancak, bu vergilerin teorik çerçevesinin uygulamaya taşınmasında karşılaşılan zorluklar ve özellikle Türkiye’deki Çevre Temizlik Vergisi’nin bu çerçevede değerlendirilmesi, çalışmanın temel problem alanını oluşturmaktadır. Çalışma, çevre vergilerinin etkin bir şekilde tasarlanıp uygulanamaması nedeniyle çevresel ve ekonomik hedefler arasında denge kurulamaması sorununu ele almayı amaçlamaktadır. Çalışma, Türkiye’de uygulanan Çevre Temizlik Vergisi özelinde, çevre vergilerinin mevcut durumunu değerlendirmeyi, etkinliğini artırabilecek öneriler geliştirmeyi ve çevresel sorunlarla mücadelede bu vergilerin nasıl daha stratejik bir şekilde kullanılabileceğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, uluslararası örneklerden faydalanarak, Türkiye’nin çevre politikalarına dair öneriler sunmak da çalışmanın amaçları arasındadır. Bu amaçla çalışma, çevre vergilerinin teorik temelleri ve Türkiye’deki uygulamalarına dair mevcut literatürün derinlemesine taranması temelinde şekillendirilmiştir.

Bu çalışmanın devamında öncelikle dışsallık kavramı ve ekonomik etkileri ele alınarak, bu olumsuz etkilerin azaltılmasına yönelik bir politika aracı olarak öne çıkan Pigouvian Vergi yaklaşımı detaylandırılacaktır. Ardından, Pigouvian yaklaşımın çevre ekonomisindeki yeri incelenecek; çevre vergilerinin temel amaçları ile uygulamada karşılaşılan güçlükler tartışılacaktır. Daha sonra ise Türkiye ve seçilmiş Avrupa ülkelerindeki çevre vergisi uygulamaları değerlendirilecektir.

1. Pigouvian Vergi

Bir ekonomik birimin üretim veya tüketim faaliyetlerinin, diğer ekonomik birimler üzerinde doğrudan bir bağlantı olmaksızın olumlu ya da olumsuz etkiler yaratabilmesi, ekonomik sistemde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bu etkiler, özellikle piyasa mekanizmasının kendi başına düzenleyemediği sonuçlar doğurarak ekonomik ve toplumsal dengeyi etkileyebilir. Literatürde dışsallık olarak tanımlanan bu kavram, ilk kez 1896 yılında İsveçli ekonomist Knut Wicksell tarafından ele alınmış (Akdoğan, 2009: 54), ancak sistematik açıklaması Servet ve Refah adlı kitabında 1912 yılında Arthur Cecil Pigou tarafından yapılmıştır. Pigou, eserinde dışsallıkların bulunduğu durumlarda özel fayda ile toplumsal faydanın ve özel maliyet ile toplumsal maliyetin birbirinden farklılaşacağını vurgulamaktadır. Bu farklılaşmanın, ekonomik sistemde piyasa mekanizmasının tam rekabet koşulları altında dahi etkin bir şekilde çalışmasını engelleyeceğini öne sürmüştür. Pigou’ya göre, dışsallıklar bireylerin ya da işletmelerin ekonomik faaliyetlerinden kaynaklanan etkilerin sadece bu faaliyetlerin doğrudan taraflarını değil, üçüncü tarafları ve dolayısıyla tüm toplumu da etkilediği durumları ifade eder. Bu tür

durumlarda özel maliyet ve faydalar ile toplumsal maliyet ve faydalar arasındaki uyumsuzluğun, piyasa denge mekanizmasının kendiliğinden sosyal optimuma ulaşmasını imkânsız hale getireceğini ileri sürmüştür (Durmuş, 2008: 195). Pigou çalışmasında, dışsallıklarla ilişkilendirilebilecek çeşitli örnekler sunmaktadır. Ona göre (Banzhaf, 2020: 3-4):

“Kaynaklar, şehirlerdeki özel parklara yatırıldığında, karşılıksız hizmetler sağlanır; çünkü bu parklar, halka açık olmasa dahi çevrenin havasını iyileştirir. Benzer şekilde, kaynakların yollara ve tramvaylara yatırılması durumunda da dışsallıklar ortaya çıkar. Bu yatırımlar, bitişik arazilerin değerini artırabilir; ancak bu durum, arazi sahiplerinden, bu iyileştirmelerden sağladıkları faydaya karşılık özel bir iyileştirme oranı alınmadıkça geçerlidir. Orman oluşturmak için yapılan yatırımlar da benzer bir etki yaratır; çünkü ormanların iklim üzerindeki olumlu etkileri, genellikle orman sahibinin mülk sınırlarını aşar. Aynı durum, özel mülklerin kapılarına yerleştirilen lambalar için de geçerlidir; çünkü bu lambalar yalnızca özel mülke değil, aynı zamanda sokaklara da ışık sağlar. Fabrika bacalarından çıkan dumanın önlenmesine yönelik yatırımlarda da dışsallıklar söz konusudur. Büyük şehirlerdeki bu duman, topluma ciddi zararlar verir; binalara ve bitkilere zarar vermesinin yanı sıra, çamaşır yıkama ve oda temizliği masraflarını artırır, ekstra yapay ışık kullanımını gerektirir ve başka birçok olumsuz etkiler doğurur. En önemlisi ise, bilimsel araştırmalara yönelik kaynak tahsisi örnek verilebilir. Temel bilimsel araştırmalar, beklenmedik şekillerde yüksek pratik faydalar sağlayabilecek keşiflere yol açabilir ve sanayi süreçlerinde yenilikler ile iyileştirmelerin mükemmelleştirilmesini teşvik edebilir.”

Yukarıdaki örnekler, Pigou'nun dışsallıkların toplum üzerindeki yaygın etkilerini açıklarken hem olumlu hem de olumsuz dışsallıklara dikkat çektiğini göstermektedir. Çünkü dışsallıklar, yalnızca ekonomik sistemin işleyişi açısından değil, aynı zamanda toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği ve düzeni bakımından da kritik bir öneme sahiptir. Bu kavram, bireylerin ya da kurumların ekonomik faaliyetlerinin, doğrudan bu faaliyetlerle ilgisi olmayan üçüncü taraflar üzerinde olumlu ya da olumsuz etkiler yaratmasını ifade eder. Piyasa mekanizmasının kendiliğinden denge kurmasını engelleyen ve kaynak kullanımında etkinliğin bozulmasına neden olan dışsallıklar, sıklıkla ekonomik sistemin başarısızlıklarından biri olarak değerlendirilir. Üstelik bu etkiler, yalnızca belirli bir kesimi değil, geniş toplum kesimlerini kapsayarak fayda ve zararların toplumsal düzlemde yayılmasına yol açar. Bu tür durumlar, devletin piyasaya müdahale ederek düzenleyici ve denetleyici mekanizmalar oluşturmasını zorunlu hale getirir. Devlet, dışsallıkların yarattığı olumsuz etkileri azaltmak ve olumlu etkilerini teşvik etmek amacıyla çeşitli politikalar ve düzenlemeler geliştirir (Ay, 2014: 70-71). Bu bağlamda, dışsallıkların etkin bir şekilde yönetimi hem ekonomik verimlilik hem de toplumsal refahın artırılması açısından hayati bir gerekliliktir.

Dışsallıklarla mücadelede hem kamusal hem de özel çözümler uygulanabilir. Devlet, piyasa mekanizmasının yetersiz kaldığı durumlarda müdahalelerde bulunarak dışsallıkların olumsuz etkilerini azaltmayı veya ortadan kaldırmayı hedefleyebilir. Bunun yanı sıra, taraflar kendi aralarında uzlaşarak dışsallığın etkilerini içselleştirebilir ve sorunu çözüme kavuşturabilir. Bu yaklaşımlar, dışsallıkların yönetimine yönelik farklı çözüm yöntemlerinin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Kamusal çözüm yöntemleri, genellikle devletin düzenleyici ve denetleyici gücünü kullanarak dışsallıkların olumsuz etkilerini minimize etmeyi amaçlar. Bu kapsamda, Pigouvian vergiler uygulanarak zararlı dışsallıkların maliyeti artırılabilir, sübvansiyonlarla ise olumlu dışsallıklar teşvik edilebilir. Ayrıca, belirli zararlı faaliyetlerin tamamen yasaklanması, pazarlanabilir kirletme haklarının oluşturulması ve yasal düzenlemelerle piyasaya müdahale edilmesi gibi araçlar da kamusal çözüm yöntemleri arasında yer alır. Özel çözüm yöntemleri ise tarafların kendi aralarındaki etkileşimi esas alır. Coase teoremi, dışsallıkların maliyetlerinin net bir şekilde tanımlanması ve mülkiyet haklarının doğru bir şekilde belirlenmesi durumunda, tarafların pazarlık yoluyla uzlaşabileceğini öne sürer (İpek, 2017: 47-48). Bunun yanı sıra, sosyal normlar ve yasaklar gibi toplumsal düzenlemeler, bireylerin davranışlarını şekillendirerek dışsallıkların etkilerini azaltabilir. Etkileyen ve etkilenen tarafların doğrudan bir araya gelerek karşılıklı anlaşma sağlamaları da özel çözüm yöntemleri arasında yer alır. Bu çözüm yolları, dışsallıkların türüne, büyüklüğüne ve etkilediği tarafların özelliklerine bağlı olarak farklı etkiler yaratabilir. Bu çalışma,

negatif dışsallıkların vergiler aracılığıyla giderilmesi fikrine dayanılarak hazırlandığı için, bu bölümde yalnızca kamu kesimine ait çözüm yollarından Pigouvian vergilere odaklanılmıştır.

Vergiler, geleneksel olarak kamu harcamalarının finansmanını sağlama işleviyle ön planda olsa da günümüzde ekonomik ve sosyal yaşamın düzenlenmesi ile çeşitli aksaklıklara müdahale etmek amacıyla da etkin bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu kapsamda, kamusal faydanın artırılması hedefi doğrultusunda belirli alanlarda vergisel müdahalelerle topluma destek sağlanabilmektedir. Aynı zamanda, topluma zarar verebilecek durumların önlenmesi ya da bu zararların etkilerinin en aza indirgenmesi de vergilerin önemli bir işlevi haline gelmiştir. Böylece, vergiler yalnızca mali bir araç olmaktan çıkmış; ekonomik, sosyal ve çevresel politikaların bir parçası olarak çok yönlü bir rol üstlenmiştir (Yeğen ve Turan, 2021: 409).

Pigouvian vergiler, ekonomik birimlerin başkalarına yükledikleri maliyetleri bir vergi şeklinde ödemelerini sağlayarak, dışsallıkların etkilerini azaltmayı hedefleyen bir araçtır. Bu sistemde, bireyler veya firmalar çevreye verdikleri zararın ekonomik bedelini üstlenmekte, bu da onların faaliyetlerini yeniden gözden geçirmelerine neden olmaktadır. Pigouvian vergiler, çevreye zarar veren davranışları ekonomik açıdan daha maliyetli hale getirerek bu tür davranışlardan caydırmayı amaçlar. Başka bir deyişle bu vergiler, firmaların üretim maliyetlerini bilinçli olarak artırır. Bunun sonucunda firmalar, ya üretim düzeylerini azaltarak çevresel zararı minimuma indirir ya da çevreye daha az zarar veren alternatif üretim yöntemlerine yönelir. Örneğin, fosil yakıt kullanan bir işletme, Pigouvian vergilerin getirdiği ek maliyetler nedeniyle yenilenebilir enerji kaynaklarına geçmeyi daha cazip bulabilir. Bu süreç, çevresel zararların kontrol altına alınması ve çevre dostu teknolojilerin teşvik edilmesi açısından önemlidir. Pigouvian vergilerinin temelinde, “kirleten öder” ilkesi yer alır. Bu ilkeye göre, çevreyi kirleterek negatif dışsallık yaratan ekonomik birimler, sebep oldukları maliyetleri karşılamakla yükümlüdür. Bu yaklaşım, yalnızca caydırıcı bir etkiden ibaret değildir; aynı zamanda, çevresel zararların toplumsal maliyetinin belirlenmesine ve bu maliyetin ekonomik süreçlere yansıtılmasına yardımcı olur. Bu vergilendirme yöntemi, çevresel maliyetlerin içselleştirilmesini sağlar (Ağcakaya ve Kaya, 2022: 516). Yani, çevreye verilen zararlar piyasa mekanizmasına dahil edilerek, bu zararların ekonomik etkileri görünür hale getirilir. Bu durum hem bireylerin hem de firmaların daha sürdürülebilir ve çevre dostu tercihler yapmalarına olanak tanır. Pigouvian vergiler, yalnızca bir çevre koruma aracı değil, aynı zamanda toplumsal refahın artırılması ve uzun vadeli sürdürülebilirliğin sağlanması açısından da stratejik bir politika aracı olarak kabul edilmektedir.

2. Pigouvian Vergi Olarak Çevre Vergileri

Pigou'nun dışsallıklar teorisi, çevre ekonomisinin gelişiminde önemli bir rol oynamasına rağmen, kapsamlı bir teori olması nedeniyle çevre sorunlarına doğrudan odaklanmamaktadır. Bununla birlikte, Pigou, teorisinde çevreye ilişkin verdiği örneklerle çevre ekonomisi alanında öncü bir konuma sahiptir. Ancak, 1970'lere kadar çevre ekonomisi literatüründe Pigou'ya yapılan atıflar oldukça sınırlı kalmıştır. O dönemde yeşil alanlara erişimin ücretlendirilmesi ya da atık suların depolanması gibi konularla ilgili fiyatlandırma tartışmalarında Pigou'ya nadiren atıf yapılmıştır (Banzhaf, 2020: 5-6).

Pigouvian vergi terimi, ilk kez Baumol ve Oates tarafından 1971 yılında yayımlanan “The Use of Standards and Prices for Protection of the Environment” adlı çalışmada kullanılmıştır. Bu çalışmada, Baumol ve Oates, dışsallıkların kontrol altına alınmasında kullanılan Pigouvian vergileri, çevresel sorunların çözümüne yönelik bir yöntem olarak “çevresel fiyatlandırma ve standartlar yaklaşımı” çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Bununla birlikte, önceki çalışmalardan farklı olarak, dışsallıkların fiyatlandırılmasını “Pigouvian geleneği” kavramına dayandırarak ele almışlardır. Bu yaklaşım, dışsallıkların ekonomik etkilerini fiyat mekanizması yoluyla içselleştirme çabasına teorik bir temel sunmaktadır. Ancak, dışsallıkların vergilendirilmesinde, vergi oranının doğru bir şekilde belirlenmesi oldukça karmaşık ve teknik bir süreçtir, çünkü her bir durumda marjinal sosyal maliyet farklılık gösterebilir. Örneğin, bir nehre atık boşaltan tesislerin galon başına belirli bir oran üzerinden vergilendirildiği bir senaryoyu ele alalım. Bu tür bir vergilendirme, tesisleri atık miktarını azaltmaya ve boşaltım kalitesini artırmaya teşvik eder. Bu süreçte, kirlilik ve atık seviyelerinin sürekli izlenmesi sayesinde, gelecekte vergi oranları ve teşviklerin yeniden düzenlenmesi mümkün hale gelir. Bu düzenlemeler sırasında, nehrin temiz bir yaşam alanı sağlayabilmesi için gerekli standartlar temel alınabilir. Böylelikle, yeniden değerlendirilen vergi oranları ve sübvansiyonlar, dışsallıkların sosyal net

marjinal maliyetlerini doğrudan hesaplamaktan daha düşük maliyetli, etkin ve uygulanabilir bir çözüm sunar. Ancak, bu sistemin etkili bir şekilde işlemesi için, gerekli düzeltmelerin yapılmasını sağlayacak bir zaman dilimine ihtiyaç vardır. Bu süre zarfında, kademeli olarak yapılan düzenlemeler, çevresel ve toplumsal faydayı maksimize etmeyi hedefler (Baumol ve Oates, 1971: 44-46).

Çevre vergilendirilmesi üzerine önemli katkılar sunan Pigou, teorik olarak etkili ve cazip görünen bir uygulamanın, pratikte her zaman beklenen sonuçları doğurmayabileceğini ifade etmiştir. Çevre vergilerinin temel amacının, çevresel kaygılar doğrultusunda doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek, çevre kirliliğini azaltmak ve negatif dışsallıkları içselleştirmek olduğu düşünülmektedir. Ancak uygulamada, hükümetlerin bu vergileri yalnızca çevresel amaçlarla değil, aynı zamanda ek mali kaynak yaratmak için bir araç olarak kullandıkları sıklıkla gözlemlenmektedir. Bu durum, çevre vergilerinin temel işlevinin zaman zaman ekonomik çıkarlarla gölgenmesine yol açmaktadır (Ciocirlan ve Yandle, 2003: 203-204). Böyle bir yaklaşım, çevre vergilerinin asıl amacı olan çevresel faydanın sağlanmasını ikinci plana itebilmekte ve bu vergilerin kamuoyunda sadece bir mali yük olarak algılanmasına neden olabilmektedir.

Çevre vergileri, genel olarak ekonomik olarak verimli faaliyetlerden (örneğin istihdam, yatırım ve gelir) ziyade, çevreye zarar veren kirlilik ve kaynakların verimsiz kullanımı gibi alanları hedef alır. Bu vergilendirme türü, çevresel sorunlara çözüm üretmeyi amaçlasa da uygulamada ekonomik fayda sağlama işlevi de ön plana çıkabilir. Dünya Bankası, çevre vergilerini yalnızca gelir elde etmek için bir araç olarak değil, aynı zamanda çevresel hedeflere ulaşmayı destekleyen bir politika aracı olarak tanımlamaktadır (Doğan, 2023: 336). Bu tanım, çevre vergilerinin hem ekonomik hem de çevresel amaçlar için kullanılabilir çok yönlü bir mekanizma olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, Avrupa Komisyonu çevre vergilerini, matrahının çevre üzerinde olumsuz etkisinin bulunduğu bilimsel olarak kanıtlanmış fiziki ya da bunun temsilcisi konumundaki birim üzerine konulan vergiler şeklinde ifade etmiştir (Ercan, 2015: 210).

Çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin neden olduğu zararların en aza indirilmesi amacıyla uygulanan çevre vergileri, çeşitli önemli özellikleriyle öne çıkan bir politika aracıdır. Bu vergiler, öncelikle çevreye zarar veren mal, hizmet ve faaliyetlerin maliyetini bilinçli olarak artırarak, bu tür faaliyetlerin ekonomik açıdan cazibesini azaltmayı amaçlar. Böylece, bireylerin ve firmaların çevreye duyarlı kararlar almalarını teşvik eder. Çevre vergileri, aynı zamanda üretici ve tüketici birimlerini çevreye zarar vermeyen, daha sürdürülebilir ve çevre dostu alternatiflere yönlendirmede etkili bir mekanizma olarak işlev görür. Tüketiciler, artan maliyetler nedeniyle çevreye zarar vermeyen ürün ve hizmetlere yönelirken, üreticiler de daha düşük çevresel maliyetlerle faaliyetlerini sürdürmek için yenilikçi yöntemler geliştirmeye odaklanır. Bu durum, yalnızca çevre korumasını değil, aynı zamanda ekonomik verimliliği de artırır. Bunun yanı sıra, çevre vergileri üreticilerin yeni ve çevre dostu üretim teknikleri geliştirmelerini teşvik ederek teknolojik ilerlemenin hızlanmasına katkıda bulunur. Özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, emisyon azaltımına yönelik teknolojilerin geliştirilmesi ve atık yönetimi gibi alanlarda yapılan Ar-Ge faaliyetleri bu süreçte önemli bir rol oynar. Bu yenilikler, uzun vadede hem ekonomik sürdürülebilirliği güçlendirir hem de çevresel sorunların çözümüne kalıcı katkılar sağlar. Ayrıca, çevre vergileri aracılığıyla elde edilen gelirler, kamu maliyesine önemli bir katkı sağlar. Bu gelirler, çevre koruma projelerinin finansmanında, yeşil altyapı yatırımlarında ya da çevresel rehabilitasyon çalışmalarında kullanılabilir. Aynı zamanda, elde edilen bu vergi gelirleri sayesinde işgücü ve sermaye üzerindeki mevcut vergi yüklerinin azaltılması mümkün hale gelir. Bu durum, ekonomide yatırım, istihdam ve üretkenliği teşvik ederek ekonomik büyümeye ve refah artışına olumlu katkılar sağlar (Ertekin ve Dam, 2020: 69). Genel olarak değerlendirildiğinde çevre vergileri, çevresel sorunların azaltılmasına yönelik somut adımlar atarken, aynı zamanda ekonomik yapının daha yeşil ve sürdürülebilir bir dönüşüm geçirmesine de olanak tanımaktadır.

Çevre vergileri teoride faydalı bir araç olarak görülmesine rağmen, uygulamada çeşitli teknik, ekonomik ve politik zorluklarla da karşılaşmaktadır. Bu sorunların başında vergi oranının belirlenmesi gelmektedir. Çevre vergisi oranının hem çevresel açıdan etkinliği sağlayacak hem de ekonomik ve mali açıdan verimliliği koruyacak şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Ancak, bu dengeyi kurmak her zaman kolay değildir. Çevresel etkinliği sağlamak adına düşük tutulan bir vergi oranı, mali açıdan yeterli bulunmazken, mali etkinliği sağlamak için yüksek belirlenen bir oran, çevresel hedeflere ulaşılmasını zorlaştırabilir. Bu nedenle, çevre vergilerinin tasarımı sürecinde çevresel düzenlemeciler ile mali

yöneticiler gibi iki farklı politika yapıcı grubun iş birliği içerisinde çalışması gerekmektedir. Bir diğer önemli sorun, verginin uygulandığı ekonomik yapıyla ilgilidir. Tam rekabet koşullarının bulunmadığı piyasalarda, firmalar kirliliği azaltma yoluna gitmek yerine vergi yükünü üstlenmeyi tercih edebilirler. Bunun sonucunda, firmalar bu vergileri maliyet unsuru olarak tüketiciye yansıtmakta, bu da çevre vergisinin beklenen çevresel faydalarını sınırlayarak etkinliğini azaltmaktadır. Bunun yanında, çevre vergilerinin konusuna ilişkin belirsizlikler de uygulama sürecinde önemli bir sorun teşkil etmektedir. Verginin, üretim sürecine mi yoksa üretim sonucunda ortaya çıkan zararlı atıklara mı uygulanacağı tartışmalı bir konudur. Bu belirsizlik, çevre vergilerinin kapsamını netleştirmeyi ve uygulama etkinliğini güçleştirmektedir. Son olarak, çevre vergisi uygulamasında atıkların çevreye bırakılmasının ardından ortaya çıkan maliyetlerin nasıl hesaplanacağı da önemli bir sorundur. Bu noktada, ekonomik büyüme ile çevre koruma arasındaki dengenin nasıl sağlanacağı belirsizdir. Taviz verilmesi gerektiğinde ise hangi alandan ödün verileceği, yani ekonomik büyüme mi yoksa çevre korumanın mı öncelik kazanacağı sorusu ciddi bir tartışma alanı yaratmaktadır (Bilgili ve Firdin, 2017: 137).

Yukarıda sayılan zorluklar nedeniyle, çevresel kirlilik üzerinden doğrudan vergi alınmasının mümkün olmadığı durumlarda, dolaylı çevre vergileri bir alternatif olarak kullanılmaktadır. Dolaylı çevre vergileri, Pigouvian vergilere benzer bir yaklaşıma sahip olarak çevre kirliliğini azaltma amacı taşımaktadırlar. Ancak, bu vergiler doğrudan kirlilik miktarını hedef almak yerine, çevreye zarar veren faaliyetlerde kullanılan üretim girdileri ve tüketim mallarına uygulanmaktadır. Örneğin, fosil yakıtlar, tek kullanımlık plastik ürünler veya enerji yoğun sanayi ürünleri bu tür vergilerin kapsamına girebilir. Dolaylı çevre vergilerinin temel avantajı, uygulama kolaylığı ve geniş bir gelir tabanı sağlamasıdır. Bununla birlikte, bu vergiler ile yol açtıkları olumsuz dışsallıklar arasında doğrudan bir ilişki bulunmaması, etkinliklerini sınırlayan önemli bir faktördür. Örneğin, bir ürün veya hizmet üzerindeki vergi, çevresel zarar seviyesine doğrudan orantılı olmadığı için, bu vergilerin çevresel zararları azaltma üzerindeki etkisi net bir şekilde öngörülemez (Biyan ve Gök, 2014: 288). Ayrıca, dolaylı çevre vergilerinin tüketici davranışları üzerindeki etkisi, ekonomik koşullar, gelir dağılımı ve alternatif çevre dostu seçeneklerin mevcudiyeti gibi faktörlere bağlıdır. Gelir seviyesi düşük gruplar üzerindeki orantısız mali yükler veya vergiye konu olan malların ikamesinin mümkün olmaması gibi durumlar, bu politikaların etkinliğini ve toplumsal kabulünü zayıflatabilir.

3. Çevre Vergisi Uygulamaları

Çevre vergileri, dünya genelinde farklı ülkelerde çeşitli uygulamalarla ortaya çıkmakta ve ülkelerin çevre politikalarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, çevre vergilerinin uygulanış biçimleri ve etkinliği ülkelerin ekonomik, sosyal ve çevresel koşullarına göre farklılık göstermektedir. Bu bölümde, çevre vergilerinin Türkiye’deki uygulamaları ile Avrupa ülkelerindeki bazı örnekleri incelenerek, farklı coğrafyalardaki uygulamalar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ele alınacaktır. Türkiye’de çevre vergilerinin yasal çerçevesi ve özellikle Çevre Temizlik Vergisi örneği üzerinden mevcut durum değerlendirilirken, bazı Avrupa ülkelerinde çevre vergilerinin sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda nasıl uygulandığı değerlendirilecektir.

3.1. Türkiye’de Çevre Vergileri

Türkiye’de çevrenin korunmasına yönelik olarak çeşitli mali araçlar kullanılmaktadır. Bu araçların başında vergiler gelirken, harçlar, ücretler, paylar ve idari para cezaları da bu çerçevede önemli bir rol oynamaktadır. Vergilere dayalı mali araçlar arasında Çevre Temizlik Vergisi (ÇTV), Motorlu Taşıtlar Vergisi (MTV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ve Katma Değer Vergisi (KDV) bulunmaktadır. Harçlar ise daha spesifik alanlara yöneliktir ve uçak gürültü harcı, petrol arama ve işletme izin harcı ile avlanma harcı gibi türleri kapsamaktadır. Bunun yanı sıra, büyükşehir belediyelerine bağlı su ve kanalizasyon idareleri tarafından alınan atıksu arıtma bedeli veya kirlilik önleme payı gibi adlar altında alınan ücretler de çevrenin korunmasında kullanılan mali araçlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, ithal edilen ve kontrole tabi tutulan yakıtlar, atıklar ve hurdalar ile su ve kanalizasyon hizmetlerinden alınan ücretler üzerinden tahsil edilen çevre katkı payı da bu kapsamda değerlendirilmektedir (Biyan ve Gök, 2014: 301-305). Su tesisleri harcamalarına katılma payı (Bilgin ve Orkunoğlu, 2010: 89) ile halk arasında poşet vergisi olarak bilinen geri kazanım katılım payı (Şahin, 2020: 118) da diğer mali araçlar arasında sayılabilir. Son olarak, 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 28. maddesi uyarınca, çevreye zarar veren bireyler veya kuruluşlardan alınan idari para cezaları da çevre koruma amacıyla uygulanan bir

mali araç olarak öne çıkmaktadır. Ancak, Yalçın (2013: 146-147)'in da belirttiği gibi Türkiye'de doğrudan çevrenin korunmasına yönelik olarak ÇTV haricinde başka bir vergi türü bulunmamaktadır. Yukarıda sayılan diğer vergiler, temel amacı hazineye gelir sağlamak olduğundan ve çevresel zararları azaltma üzerindeki etkisi net bir şekilde öngörülemediğinden dolayı çevre vergileri olarak nitelendirilmektedir (Ercan, 2015: 224).

Türkiye'de ÇTV, 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu'nun mükerrer 44. maddesi kapsamında düzenlenmiştir. Bu vergi, belediye sınırları ve mücavir alanlarda bulunan ve belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden faydalanan konut, iş yeri ve diğer binalar için bir yükümlülük oluşturmaktadır. Verginin mükellefi, söz konusu binaları kullanan kişiler veya kuruluşlardır ve mükellefiyet, binanın kullanımıyla birlikte başlamaktadır. Ancak, belirli kamu kurumları ve kuruluşları ile sosyal fayda sağlayan bazı yapılar muafiyet kapsamındadır. Genel ve özel bütçeli idareler, il özel idareleri, belediyeler, köyler, Kızılay, üniversiteler ve umuma açık ibadet yerleri gibi belirli binalar bu muafiyetin örnekleri arasında yer almaktadır. Ayrıca, uluslararası kuruluşlar, elçilikler ve konsolosluklar gibi özel statülü yapılar da karşılıklılık esasına dayalı olarak bu vergiden muaf tutulmuştur.

ÇTV'nin hesaplanmasında, konutlar için su tüketim miktarı esas alınmakta ve metreküp başına belirlenen maktu tutarlar üzerinden tahakkuk edilmektedir. İş yeri ve diğer binalar için ise Kanun'da belirtilen tarifeye göre yıllık bir tutar hesaplanmaktadır. Büyükşehir belediyesi sınırlarında bu vergi, %25 oranında artırımlı uygulanmaktadır. Ayrıca, belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden faydalanan ancak su ihtiyacını belediye su şebekesi dışından karşılayan konutlar için ÇTV'nin, belediye meclislerince belirlenen özel bir tarife üzerinden hesaplanacağı hüküm altına alınmıştır. Su tüketimine dayalı olarak hesaplanan bu vergi, su faturasında ayrıca belirtmek suretiyle tahakkuk etmiş sayılır ve su bedeli ile birlikte belediyeler tarafından tahsil edilir. Büyükşehir belediyesi sınırlarındaki tahsilat ise su ve kanalizasyon idareleri tarafından yürütülmektedir. Bununla birlikte, büyükşehirlerde tahsil edilen ÇTV'nin %80'i ilgili belediyeye, %20'si ise münhasıran çöp imha tesislerinin kurulması ve işletilmesi amacıyla büyükşehir belediyesine aktarılmaktadır.

Son olarak 2464 sayılı Kanun'un mükerrer 44. maddesinde Cumhurbaşkanı'nın vergi tutarlarını dörtte birine kadar indirme veya yarısına kadar artırma yetkisine sahip olduğu hüküm altına alınmıştır. Ayrıca, ÇTV'nin uygulamasına ilişkin usul ve esasları belirlemekle, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın görüşünü almak suretiyle, Hazine ve Maliye Bakanlığı görevlendirilmiştir. Binaların hangi dereceye gireceğini tespit etme yetkisi ise buldukları yerin sosyal ve ekonomik koşullarını dikkate alarak belediye meclislerine verilmiştir.

Bu vergi türü, belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden faydalanan tüm binalar üzerinden tahsil edildiği için hem üretim hem de tüketim kaynaklı katı atıkların ve atık suların (yani doğrudan su ve toprak kirliliğine yol açan faaliyetlerin) çevre üzerinde oluşturduğu olumsuz dışsallıkların (kirlilik maliyetinin) ekonomik olarak içselleştirilmesini hedeflemektedir (Ercan, 2015: 214-215). Türkiye'de doğrudan çevresel amaçlara tahsis edilen tek vergi olan ÇTV, belediyelerin temizlik hizmetlerini finanse etmek ve çevre koruma faaliyetlerine kaynak sağlamak amacıyla uygulanan bir mali araç konumundadır. Yasal düzenlemeler, bu verginin hem mükellefler hem de belediyeler açısından etkin bir şekilde uygulanabilmesini sağlamayı hedeflemekte, aynı zamanda sosyal adaleti ve ekonomik dengeyi gözetken hükümler içermektedir. Ancak burada, konutlardaki katı atık miktarından bağımsız bir şekilde yalnızca su tüketimine dayalı bir vergilendirme sistemi uygulanması, atık miktarı ile vergi arasında doğrudan bir bağ kurulmasını zorlaştırarak ÇTV'nin fayda ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesini olumsuz yönde etkilemektedir (Şentürk vd., 2015: 15). Ayrıca, ÇTV'nin üretilen atık miktarıyla ilişkilendirilememesi ve atık toplama maliyetinin yalnızca sınırlı bir kısmını karşılayabilmesi, bu vergiyi çevresel etkinlik açısından yetersiz bir mali araç haline getirmektedir (Yalçın, 2013: 146).

3.2. Bazı Avrupa Ülkelerinde Çevre Vergileri

Bu kısımda, çeşitli Avrupa ülkelerinde çevre koruma ve sürdürülebilirlik hedeflerini desteklemek amacıyla uygulanan, çevresel zararları azaltmayı, doğal kaynakların korunmasını teşvik etmeyi ve ekonomik faaliyetlerin çevresel etkilerini asgari düzeye indirmeyi amaçlayan bazı mali araçlar incelenecektir. Genel olarak çevre vergileri şeklinde isimlendirilen bu mali araçlar, Avrupa genelinde hem ulusal hem de bölgesel düzeyde uygulanmakta olup, ülkelerin çevre politikalarına entegre edilmiş durumdadır. Çalışmada, öncelikle İngiltere örneği ele alınacak; ardından Belçika, Danimarka, İzlanda,

Norveç ve Faroe Adaları gibi farklı coğrafi ve ekonomik bağlamlara sahip ülkelerde uygulanmakta olan çevre vergileri değerlendirilecektir.

İngiltere’de, çevre koruma ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak amacıyla çeşitli çevre vergileri uygulanmaktadır. Bu vergiler arasında en bilinenlerden biri Çöp Sahası Vergisi (Landfill Tax) olup, atıkların çöp sahalarına dökülmesini caydırmak ve geri dönüşüm oranlarını artırmak için tasarlanmıştır. Bunun yanı sıra, Agregat Vergisi (Aggregates Levy), doğal kaynaklardan agregat çıkarılmasını sınırlamak ve inşaat sektöründeki çevresel etkileri azaltmak amacıyla uygulanmaktadır. Ayrıca, İklim Değişikliği Vergisi (Climate Change Levy), enerji tüketimini azaltmayı ve işletmelerin daha çevre dostu enerji kaynaklarına yönelmesini teşvik etmeyi hedeflemektedir. Bu vergilerden ilki olan Çöp Sahası Vergisi, diğer bir ifadeyle Çöplük Vergisi, çevre politikaları çerçevesinde atık yönetimini düzenlemek ve sürdürülebilirliği desteklemek amacıyla uygulanan önemli bir mali araç konumundadır. Bu vergi, atıkların çöp depolama alanlarına gönderilmesini azaltmayı, çevresel etkileri en aza indirmeyi ve atık yönetimi süreçlerini daha verimli hale getirmeyi amaçlamaktadır. Atıkların çöp sahalarına yönlendirilmesini engellemek için toplanma, ayrıştırma, yakma ve geri dönüşüm gibi alternatif süreçler kritik bir rol oynamaktadır. Bu süreçler, atıkların yalnızca bertaraf edilmesini değil, aynı zamanda ekonomik ve çevresel açıdan değer kazandırılmasını da hedefler. İngiltere’de Çöp Sahası Vergisi, atık miktarını en aza indirerek çevresel tahribatı önlemek, geri dönüşüm oranlarını artırmak ve atıkların yeniden kullanılmasını teşvik etmek için geliştirilmiş bir politika olarak uygulanmaktadır (Nicolli ve Mazzanti, 2013: 18). Bu vergi İngiltere’de ilk kez 1996 yılında yürürlüğe girmiştir ve başlangıçta vergi oranlarının belirlenmesinde, çöp sahalarının neden olduğu çevresel ve ekonomik dışsallıkların maliyeti esas alınmıştır. Bu dışsallıklar, çöp sahalarının çevreye verdiği zararlar, metan gazı gibi sera gazı emisyonları, yerel ekosistem üzerindeki olumsuz etkiler ve toplum sağlığına yönelik riskler gibi unsurları kapsamaktadır. Ancak, 1998 yılında yapılan kapsamlı bir değerlendirme, dışsallıklara dayalı olarak belirlenen vergi oranlarının çevresel hedeflere ulaşmada sınırlı bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, verginin uygulanış biçiminin ve oranlarının yeniden ele alınması gerektiğini göstermiştir. Söz konusu değerlendirme, çevre politikalarının daha etkin hale getirilmesi amacıyla vergi oranlarının çevresel hedeflere ulaşmayı destekleyecek şekilde kademeli olarak artırılmasını önermiştir. Hükümet, bu öneriyi kabul ederek, Çöp Sahası Vergisi’nin etkisini artırmak ve daha sürdürülebilir atık yönetimi uygulamalarını teşvik etmek amacıyla yeni bir düzenleme yapmıştır. Bu düzenleme kapsamında, vergi oranlarının yıllar içinde çevresel hedeflere uygun şekilde artırılması kararlaştırılmıştır (Martin ve Scott, 2003: 675-676). Böylece, yalnızca dışsallıkların maliyetine dayalı bir sistem yerine, çevresel hedeflere ulaşmayı önceliklendiren ve bu hedeflere ulaşmada mali bir teşvik sağlayan bir yapı oluşturulmuştur. Bu reform, Çöp Sahası Vergisi’nin çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini güçlendirmiş, aynı zamanda atık yönetimi politikalarının daha verimli ve etkili hale getirilmesine katkıda bulunmuştur. Bu süreç, çevre vergilerinin dinamik yapısını ve politika hedeflerine uyum sağlayacak şekilde sürekli olarak gözden geçirilmesinin önemini vurgulayan bir örnek olarak değerlendirilebilir.

İngiltere’de uygulanan önemli çevre vergilerinden biri de Agregat Vergisidir. Bu vergi, taş ocaklarının neden olduğu çevresel etkileri azaltmak ve inşaat sektöründe kullanılan malzemelerin geri dönüşüm oranlarını artırmak amacıyla tasarlanmış ve ilk olarak 2000 yılında kamuoyuna duyurulmuştur. Verginin kapsamı, yerden çıkarılan, İngiltere kara sularında denizden taranan veya ithal edilen tüm kum, çakıl ve kaya türlerini içermektedir. Uygulamada, vergi, bu malzemelerin Birleşik Krallık sınırları içerisinde ticari olarak ilk kez işlenmesi sırasında tek seferlik olarak tahsil edilmektedir. Agregat Vergisi, 2002 yılında yürürlüğe girdiğinde ton başına 2,63 Euro olarak uygulanmıştır. Daha sonraki yıllarda, ekonomik ve çevresel faktörler göz önünde bulundurularak vergi oranında değişiklikler yapılmıştır. 2008 yılında vergi oranı 2,45 Euro’ya indirilmiş, 2009 yılında ise ton başına 2,76 Euro olarak güncellenmiş ve bu seviyede sabitlenmiştir (Ettliger, 2017: 1-2). Bu vergi, doğal kaynak kullanımını azaltmayı teşvik ederken, geri dönüşüm ve alternatif malzemelerin kullanımını destekleyerek çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, doğal kaynaklara dayalı ekonomik faaliyetlerin çevresel maliyetlerini dengelemeyi hedefleyen bir düzenleme olarak öne çıkmaktadır.

İngiltere’de değerlendirilebilecek bir diğer önemli çevre vergisi, İklim Değişikliği Vergisidir. İngiltere’nin iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik politika geliştirme süreci, ilk olarak 1988 yılında

dönemin Başbakanı Margaret Thatcher'ın Kraliyet Cemiyeti'nde yaptığı konuşma ile gündeme gelmiştir. Bu konuşma, iklim değişikliği konusunun önemine dikkat çeken ve bu alanda ulusal düzeyde politika oluşturulması gerektiğini vurgulayan önemli bir dönüm noktası olmuştur. İngiltere, 1990 yılında iklim değişikliği politikalarını çerçevelemek ve bu alandaki hedeflerini belirlemek amacıyla bir Beyaz Bülten yayımlamıştır. Bu girişim, ülkenin iklim değişikliğiyle mücadele stratejisinin temelini oluşturmuş ve ulusal iklim politikalarının şekillenmesine öncülük etmiştir. Buna ek olarak, 1992 yılında İngiltere, uluslararası düzeyde iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir adım atarak Birleşik Krallık İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesini imzalamıştır (Pearce, 2006: 151-152). Mart 1999'da dönemin Maliye Bakanı, bütçe konuşmasında İklim Değişikliği Vergisini kamuoyuna duyurmuş ve bu verginin Nisan 2001'de yürürlüğe gireceğini açıklamıştır. Bu vergi, temel olarak sanayi sektörüne uygulanmakta olup, tarım ve kamu sektörü de kapsama dahil edilmiştir. Vergi, kömür, doğal gaz, elektrik ve ulaşım dışında kullanılan sıvılaştırılmış petrol gazına (LPG) uygulanmaktadır. Uygulamada, enerji tedarik sürecinde, enerjinin endüstriyel ve ticari kullanıcılarına sağlandığı noktada tek aşamalı bir satış vergisi olarak tahsil edilmektedir. İklim Değişikliği Vergisi'nden elde edilen gelirler, yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve temiz enerji yatırımlarının desteklenmesi için kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, enerji yoğun endüstriler, enerji verimliliğini artırmaya yönelik önlemleri hayata geçirdikleri takdirde, daha düşük vergi oranlarından yararlanmaktadırlar. Bu uygulama, sanayi sektöründe enerji tüketiminin azaltılmasını ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşılmasını teşvik eden önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır (Pearce, 2006: 152-154).

Belçika'da uygulanan çevre vergileri ise enerji, ulaşım, kirlilik ve doğal kaynak kullanımı gibi farklı alanlarda çevresel sürdürülebilirliği desteklemek amacıyla çeşitlilik göstermektedir. Enerji vergileri kapsamında, yerli yakıt yağlarına uygulanan muayene ücreti, ısınma yakıtlarına katkı ücreti ve elektrik ile doğal gazla yönelik federal katkı vergileri dikkat çekmektedir. Ulaşım vergileri ise çevresel etkileri azaltmaya yönelik farklı uygulamalar içermektedir. Bu vergiler arasında Eurosticker, yol vergisi, ek yol vergisi, hizmete giriş vergisi ve araba sigortası primlerine uygulanan ek ücretler yer almaktadır. Kirlilik vergileri başlığı altında ise çevreyi koruma ve atık yönetimini teşvik etme amacıyla çeşitli düzenlemeler bulunmaktadır. Bu kapsamda, çevre ücreti, çevre vergileri, paketleme ücreti, Flaman gübre vergisi, Flaman atıkların depolanması ve yakılması vergisi, Flaman atık su ücreti, su kirliliği vergisi, Valon atık toplama vergisi, Valon atık su ücreti ve Brüksel atık su ücreti gibi uygulamalar öne çıkmaktadır. Kaynak vergileri kategorisinde ise doğal kaynakların korunmasına yönelik düzenlemeler yer almaktadır. Bu kapsamda, Flaman yeraltı suyu vergisi, Flaman çakıl ücreti, Flaman su toplama ücreti ve Valon su çekimleri vergisi gibi uygulamalar bulunmaktadır (Vandille, 2010: 4-6). Belçika'daki bu vergiler, çevre koruma politikalarının farklı sektörlerle entegre edilerek hem yerel hem de ulusal düzeyde çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Danimarka, çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmek ve çevre üzerindeki olumsuz etkileri azaltmak amacıyla çeşitli çevre vergileri uygulamaktadır. Bu vergiler, farklı sektörlerle ve kaynak kullanımına yönelik olarak tasarlanmış olup geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Enerji ve emisyon vergileri kapsamında, motorlu taşıt tescil vergisi, elektrik vergisi, karbon vergisi ve fosil yakıtlara uygulanan kükürt vergisi dikkat çekmektedir. Bu vergiler, enerji tüketimini azaltmayı ve daha çevre dostu alternatiflere yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Su vergileri başlığı altında, içme suyu tedarik vergisi ve atıksu vergisi öne çıkmaktadır. Bu vergiler, su kaynaklarının daha verimli kullanılmasını ve su kirliliğinin önlenmesini hedeflemektedir. Atık işleme vergileri, atıkların çevre üzerindeki etkilerini azaltmak ve geri dönüşümü teşvik etmek amacıyla uygulanmaktadır. Ürün vergileri ise çevresel zarar potansiyeli yüksek ürünlere odaklanmaktadır. Örneğin, nikel-kadmiyum içeren pillere uygulanan vergiler, plastik poşet ücretleri ve tek kullanımlık çatal, bıçak ve tabak takımları gibi ürünler kilogram başına vergilendirilmektedir. İlave olarak, 2000 ile 2018 yılları arasında PVC ve ftalat içeren ürünler de vergiye tabi tutulmuştur. Bu uygulamalar, zararlı maddelerin kullanımını sınırlamayı hedeflemektedir. Kimyasal vergiler kapsamında ise solvent vergisi, özellikle belirli klorlu çözücülere yönelik olarak 1996 yılından beri uygulanmaktadır. Bu düzenleme, kimyasal kirliliği azaltmak ve daha az zararlı alternatiflerin kullanımını teşvik etmek amacı taşımaktadır. Ayrıca, Danimarka, dünya genelinde yoğun tarım yapılan ülkeler arasında yer almakta olup, ekili tarım alanları ülkenin toplam yüzey alanının

yaklaşık %60'ını kapsamaktadır. Tarımsal üretimi artırma çabaları doğrultusunda, pestisit¹⁴ kullanımında da belirgin bir artış gözlenmiştir. Bu durum, çevre ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkiler nedeniyle 1986 yılında pestisit kullanımını %50 oranında azaltmayı hedefleyen bir politika geliştirilmesine yol açmıştır. Bu çerçevede, pestisit kullanımını sınırlamak amacıyla tarım ürünlerinin satış fiyatlarına katma değer vergisi niteliğinde bir vergi taslağı hazırlanmıştır. Ancak, o dönemde pestisitlerin ürünlerdeki miktarını doğru bir şekilde belirleyememe ve politikanın hedeflerine ulaşamaması nedeniyle, 2012 yılında yeni bir pestisit vergisi tasarımı yapılmıştır. Bu yeni düzenleme, pestisitlerin insan sağlığı ve çevre üzerindeki etkilerine ilişkin bilimsel göstergelerin hesaplanmasını mümkün kılmıştır. Bu çerçevede, pestisit vergisinin oranları, pestisitlerin sağlık ve çevresel etkilerine dayalı olarak belirlenmiştir. Vergi, her bir pestisit için üç ana gösterge esas alınarak hesaplanmaktadır; insan sağlığı üzerindeki etkiler, ekotoksikolojik etkiler ve genel çevresel durum. Bu göstergelerden elde edilen pestisit birim yük endeksi, vergilendirme sürecinin temelini oluşturmaktadır. Vergi tutarı, pestisit birim yük endeksine göre farklılık göstermektedir. Örneğin, her 50 kilogram madde için 6,5 Euro temel vergi uygulanmakta, bunun üzerine pestisit birim yük başına 13,9 Euro (107 kilogram için) ve kilogram başına 0,13 Euro eklenerek nihai vergi tutarı hesaplanmaktadır (Nielsen vd., 2023: 3-4). Bu düzenleme, pestisit kullanımını sınırlayarak çevresel sürdürülebilirliği desteklemek ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri azaltmak amacıyla tasarlanmış etkili bir çevre politikası örneği olarak öne çıkmaktadır. Danimarka'da uygulanan bu vergiler, çevre politikalarının ekonomik araçlarla desteklenmesini sağlamayı ve kaynak verimliliği, kirlilik azaltımı ve sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarının teşvik edilmesine katkıda bulunmayı hedeflemiştir.

İzlanda, Norveç ve Faroe Adaları gibi ülkeler, Su Ürünleri Yetiştiriciliği Vergisi (Aquaculture Tax) adı altında balıkçılık sektöründe kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlamak amacıyla çeşitli çevre vergisi uygulamalarını yürürlüğe koymuşlardır. Bu vergi, balıkçılıkta kaynak israfının önüne geçmek ve su ürünleri yetiştiriciliğinde daha verimli bir kaynak yönetimini teşvik etmek amacıyla uygulanmaktadır. Kaynak kirası vergisi de su ürünleri yetiştiriciliğinde, arazi ve doğal kaynakların sahipliğinden doğan olağanüstü karların önüne geçmek için getirilen bir düzenleme olarak öne çıkmaktadır. Bu vergi, doğal kaynaklara sahiplikten kaynaklanan gelirlerin toplumsal ve politik eşitsizliklere yol açmasını engellemek ve bu kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek amacıyla tasarlanmıştır (Åm, 2021: 2). Özellikle İzlanda, balıkçılıkta kaynak kirası vergisi uygulayan az sayıdaki ülkelerden biri olarak dikkat çekmektedir. Bu kapsamda, Norveç'te 2002 yılında su ürünleri yetiştiriciliği lisansları için uygulanan ücret ve İzlanda, Faroe Adaları ve Norveç'te somon yetiştiriciliği üretimi için alınan telif harçları, Su Ürünleri Yetiştiriciliği Vergisi'nin örnekleri arasında gösterilmektedir (Tveterås ve Misund, 2020: 13). Bu uygulamalar, balıkçılık sektöründe doğal kaynakların korunması, kaynak kullanımından elde edilen faydaların topluma adil bir şekilde dağıtılması ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Yukarıda sayılanlar haricinde, Avrupa, plastik tüketimini, özellikle plastik poşet kullanımını sınırlandırmaya yönelik çeşitli politika ve uygulamaları hayata geçirmiştir. Bu kapsamda, kıtanın önde gelen ekonomileri arasında yer alan Almanya ve Danimarka, plastik poşetlere yönelik ilk vergilendirme uygulamalarını sırasıyla 1991 ve 1994 yıllarında yürürlüğe koymuştur (Şahin, 2020: 112). Danimarka, 1994 yılında diğer çevre vergileriyle birlikte plastik poşet vergisi uygulamasını başlatarak kâğıt ve plastik poşet tüketimini %66 oranında azaltmayı başarmıştır (Ritch vd., 2009: 170). Plastik poşetlerin atık yönetiminde önemli bir sorun teşkil ettiği İrlanda'da, plastik poşetler toplam atıkların %5'ini oluşturmaktadır. Plastik poşetlerin çevreye verdiği zararları azaltmak amacıyla, İrlanda 2002 yılında plastik poşetlere yönelik bir vergi uygulamasını başlatmıştır. Bu düzenleme kapsamında, her bir plastik poşet için 0,15 Euro vergi alınması kararlaştırılmıştır (Convery vd., 2007: 3). Ancak, plastik poşet kullanımında yeniden bir artışın tespit edilmesi üzerine, 2007 yılında bu vergi 0,22 Euro'ya yükseltilmiştir (Kılıçer, 2018: 59). Plastik poşet vergisi, uygulandığı ilk yıl plastik poşet kullanımını

¹⁴ Pestisit, bitki ve hayvanları zararlı canlıların etkilerinden korumak ve bu zararlıları bitki ve hayvanlardan uzak tutmak amacıyla kullanılan kimyasal maddelerdir. Ancak pestisit kullanımının insan sağlığına ve çevreye pek çok olumsuz etkisi bulunmaktadır (Cural ve Saygı, 2016: 87).

%94 oranında azaltmış ve çevre projelerine harcanmak üzere 3,5 milyar Euro ek gelir elde edilmesini sağlamıştır (Ritch vd., 2009: 170). Bu başarı, plastik poşet vergilerinin çevre üzerindeki olumsuz etkileri azaltmada etkili bir politika aracı olduğunu göstermekte ve diğer ülkeler için örnek teşkil etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Çevresel sorunların giderek küresel bir önem kazandığı günümüzde, çevre vergilerinin bu sorunlarla mücadelede etkili bir mali politika aracı olabileceği değerlendirilmektedir. Ancak, bu vergilerin teorik çerçevesinin uygulamada yeterli düzeyde etkinlik sağlayabilmesi için çeşitli düzenlemelere ve stratejik yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, çevre vergilerinin etkinliğini artırmaya yönelik öneriler sunulmuştur. *İlk olarak*, vergi oranlarının optimize edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çevre vergilerinin etkinliği, bu vergilerin oranlarının toplumsal maliyetler ile uyumlu biçimde belirlenmesine bağlıdır. Uluslararası uygulamalarda, örneğin Danimarka'da uygulanan pestisit vergisinin, çevresel zarar temel alınarak oranlanmasıyla çevreye zarar veren faaliyetlerin caydırılmasında etkili olduğu gözlemlenmiştir. Benzer şekilde, Türkiye'de Çevre Temizlik Vergisi'nin, atık miktarı ve çevresel zararı esas alacak şekilde yeniden düzenlenmesi önerilmektedir. *İkinci olarak*, vergi gelirlerinin çevresel projelere tahsis edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Çevre vergilerinden elde edilen gelirlerin çevre koruma projelerine aktarılmasının, bu vergilere yönelik kamu desteğini artırabileceği düşünülmektedir. Örneğin, İngiltere'de İklim Değişikliği Vergisi gelirlerinin yenilenebilir enerji projelerine tahsis edilmesi, bu politikanın başarısında belirleyici bir rol oynamıştır. Türkiye'de de benzer şekilde, Çevre Temizlik Vergisi gelirlerinin atık yönetimi, geri dönüşüm projeleri ve yeşil altyapı yatırımları için kullanılması önerilmektedir. *Üçüncü olarak*, çevre vergilerinin kapsamının genişletilmesi ve belirsizliklerin giderilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Çevre vergilerinin kapsamının ve uygulama alanlarının netleştirilmesinin önem taşıdığı ifade edilmektedir. Uluslararası örnekler, enerji tüketimi ve sera gazı emisyonları gibi çevresel sorunlara odaklanan özel vergilerin etkili olduğunu göstermektedir. Türkiye'de Çevre Temizlik Vergisi'nin, üretimden kaynaklanan karbon emisyonları ve kükürt salınımı gibi unsurları kapsayacak şekilde genişletilmesi önerilmektedir. *Dördüncü olarak*, çevre vergilerinin sayısının artırılması ve bu vergilerin doğrudan kirlilikle mücadeleyi hedefleyen bir yapıya kavuşturulması gerektiği düşünülmektedir. Türkiye'de, çevre kirliliğini azaltmayı, çevrenin korunmasını ve bireyler ile işletmelerin çevreye verdikleri zararların en aza indirilmesini doğrudan hedefleyen etkin bir çevre vergisinin bulunmadığı görülmektedir. Uluslararası uygulamalardan alınan örnekler, çevresel amaçları önceliklendiren yeni vergilerin hayata geçirilmesinin, çevrenin korunması ile bireyler ve işletmelerin çevre bilincinin artırılması üzerinde olumlu etkiler yaratabileceğini göstermektedir. Bu doğrultuda, ekonomik faaliyetlerden kaynaklanan olumsuz dışsallıkların içselleştirilmesi ve tüketim ürünlerinin oluşturduğu atık ile kirliliklerin önlenmesi amacıyla yeni çevre vergilerinin uygulamaya konulmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Bu tür vergilerin, çevre üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılmasında önemli bir rol oynayacağı ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkı sunacağı öngörülmektedir. *Beşinci ve son olarak*, bilgilendirme çalışmalarının ve kamuoyu desteğinin artırılması gerektiği belirtilmektedir. Çevre vergilerinin amacı ve faydaları konusunda kamuoyunun bilgilendirilmesinin, bu vergilere yönelik kabulü artırabileceği değerlendirilmektedir. Özellikle İrlanda'da plastik poşet vergisi uygulamasının, halkın bilinçlendirilmesi yoluyla başarılı olduğu görülmüştür. Benzer bir yaklaşımla, Türkiye'de kamuoyunun çevre vergilerinin uzun vadeli çevresel faydaları konusunda bilinçlendirilmesi tavsiye edilmektedir.

Sonuç itibarıyla, çevre vergilerinin şeffaf, etkin ve çevresel hedeflerle uyumlu bir şekilde tasarlanması ve uygulanması hem çevresel sorunlarla mücadelede hem de toplumsal kabulün sağlanmasında kritik bir önem taşımaktadır. Türkiye'nin, uluslararası başarılı uygulamalardan yararlanarak çevre vergilerini daha stratejik bir şekilde tasarlaması, çevre politikalarının etkinliğini artırma potansiyelini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Ağcakaya, S. ve Kaya, I., 2022. Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Ekonomi Perspektifinden Yeşil Maliye Politikaları Uygulamaları. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 31(2): 512-525.
- Akdoğan, A., 2009. Kamu Maliyesi. Ankara: Gazi Kitabevi.

Pigouvian Vergi Olarak Çevre Vergileri: Çevre Temizlik Vergisi Özelinde Bir Tartışma

- Åm, H., 2021. A Critical Policy Study on Why Introducing Resource Rent Taxation in Norwegian Salmon Aquaculture Failed. *Marine Policy*. 131: 104692.
- Ay, H., 2014. *Kamu Maliyesi*. Ankara: Nobel Kitabevi.
- Banzhaf, H.S., 2020. A History of Pricing Pollution (or, Why Pigouvian Taxes are Not Necessarily Pigouvian). NBER Working Paper Series. Working Paper: 27683. <http://www.nber.org/papers/w27683>
- Baumol, W.J. and Oates, W.E., 1971. The Use of Standards and Prices for Protection of the Environment. *The Swedish Journal of Economics*. 73(1): 42-54.
- Bilgili, M.Y. ve Firidin, E., 2017. Çevre Politikasının Ekonomik ve Mali Araçları: Çevre Vergileri Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Journal of Life Economics*. 4(2): 125-140.
- Bilgin, S. ve Orkunoğlu, I.F., 2010. Fiskal ve Ekstrafiskal Amaçlar Bağlamında 1970'lerden Günümüze Çevre Vergileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 12(1): 77-108.
- Bıyan, Ö. ve Gök, M., 2014. Çevre Politikaları Kapsamında Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Vergilerinin Uygulanışı: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7(2): 281-310.
- Ciocirlan, C.E. and Yandle, B., 2003. The Political Economy of Green Taxation in OECD Countries. *European Journal of Law and Economics*. 15: 203-218.
- Convery, F., McDonnell, S. and Ferreira, S., 2007. The Most Popular Tax in Europe? Lessons from the Irish Plastic Bags Levy. *Environ. Resource Econ*. 38: 1-11.
- Cural, M., ve Saygı, H.E., 2016. Avrupa Birliği'nde Çevre Vergisi Uygulamaları ve Çevre Vergilerinin Gelişimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 25(1): 77-92.
- Doğan, M., 2023. Environmental Tax Reform and the European Green Deal: Empirical Evidence from Panel Data Analysis. *International Journal of Public Finance*. 8(2): 333-350.
- Durmuş, M., 2008. *Kamu Ekonomisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Edizdoğan, N., 2007. *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Ercan, E., 2015. Türkiye'de Çevre Vergileri Mi Çevre Vergisi Mi?. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. 119: 209-226.
- Ertekin, Ş. ve Dam, M.M., 2020. Türkiye'de Çevre Vergilerinin Çevresel Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*. 15: 66-87.
- Ettlinger, S., 2017. Aggregates Levy in the United Kingdom. *Institut for European Environmental Policy*. <https://ieep.eu/wp-content/uploads/2022/12/UK-Aggregates-Levy-final.pdf>
- İpek, S., 2017. *Kamu Maliyesi*. Ankara: Paradigma Akademi.
- Kılıçer, E., 2018. Plastik Poşet Vergisi ve Örnek Ülke Uygulamaları. *Vergi Sorunları Dergisi*. 357: 55-64.
- Martin, A. and Scott, I., 2003. The Effectiveness of the UK Landfill Tax. *Journal of Environmental Planning and Management*. 46(5): 673-689.
- Nicolli, F. and Mazzanti, M., 2013. Landfill Diversion in a Decentralized Setting: A Dynamic Assessment of Landfill Taxes. *Conservation and Recycling*. 81: 17-23.
- Nielsen, H.Ø., Konrad, M.T.H., Pedersen, A.B. and Gyldenkærne, S., 2023. Ex-post Evaluation of the Danish Pesticide Tax: A Novel and Effective Tax Design. *Land Use Policy*. 126: 106549.
- Pearce, D., 2006. The Political Economy of an Energy Tax: The United Kingdom's Climate Change Levy. *Energy Economics*. 28(2): 149-158.
- Ritch, E., Brennan, C. and MacLeod, C., 2009. Plastic Bag Politics: Modifying Consumer Behaviour for Sustainable Development. *International Journal of Consumer Studies*. 33: 168-174.
- Şahin, M., 2020. Sürdürülebilir Çevre Dinamikleri İçin Yeni Bir Enstrüman: Plastik Poşet Vergisi. *Vergi Raporu*. 246: 107-121.
- Şentürk, S.H., Eser, L.Y. ve Polat, S., 2015. Evsel Katı Atıkların Vergilendirilmesi: Türkiye'de Çevre Temizlik Vergisine Fayda İlkesi Çerçevesinde Eleştirel Bir Bakış. *Maliye Dergisi*. 169: 1-20.
- Tveterås, R. and Misund, B., 2020. Sustainable Growth, Resource Rent and Taxes in Aquaculture. Working Paper. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3703158>

Pigouvian Vergi Olarak Çevre Vergileri: Çevre Temizlik Vergisi Özelinde Bir Tartışma

Vandille, G., 2010. Environmental TAX ACCOUNTS for Belgium (1997-2007). Federal Planning Bureau. Report for Eurostat. <https://www.cbd.int/financial/fiscalenviron/belgium-envtax.pdf>

Yalçın, A.Z., 2013. Potansiyel Bir Çevre Vergisi Olarak Motorlu Taşıtlar Vergisi: Avrupa Birliği ve Türkiye Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 27(2): 141-158.

Yeğen, B. ve Turan, M.E., 2021. Pigouvian Bir Vergi Önerisi: Sar Vergisi. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi. 14(1): 397-418.

2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu. 26.05.1981 tarihli ve 17354 sayılı Resmî Gazete.

2872 sayılı Çevre Kanunu. 09.08.1983 tarihli ve 18132 sayılı Resmî Gazete.